

Brott och ideologi

-hur gestaltas brottslingar och hur förklaras kriminalitet i
högstadiets läroböcker i samhällskunskap?

Författare: Greger Andersson

D-uppsats i samhällskunskap

didaktisk inriktning

Avdelningen för samhällskunskap 18-05-28

Handledare: Calle Hansson

Examinator: Göran Bostedt

Abstract

This study aims at analyzing the content of high school textbooks in social sciences, more specifically the field of law and order, and comparing this with the current research situation in the field. Another purpose is to investigate whether the new type of serious gang crime, which in particular has grown in various immigrant suburbs, adjacent to our largest cities, as reported in the media in recent years, has also looked into the textbooks. The essay uses a constructivist theory formation. The constructivist theory considers that different actors, based on their ideological positions, create different descriptions of current social phenomena, descriptions aimed at influencing the recipient to incorporate specific perceptions of reality and values. In this context, the teaching materials become a political product that is not so much about describing a social phenomenon as complex and objective as possible a complex, but, above all, it will be understood as the attempt of the various parties to convey their specific interpretations and interests of the phenomenon. The survey shows that all analyzing textbooks directly or indirectly highlight the men and adolescents group, and to some extent also people in an exposed psychosocial position that overrepresented in a criminal context. In cases where textbooks address statements about people committing crimes, socio-economic and psychosocial vulnerabilities are mentioned, as well as explanations of the social plane in terms of control and casualty structures. In this regard, textbooks fail to report a broad and current research on the mechanisms of crime. None of the textbooks deal with the new crime that has emerged in different socially vulnerable areas to our metropolitan areas, believing that this has gained a lot of space in the media and that the syllabuses in social sciences emphasize that the subject will highlight current social phenomena. All books consistently choose to not treat people it with a foreign background's overrepresentation in a criminal context. Nor should it be noted that some people have a biological vulnerability in committing crimes, for example, that individuals with ADHD diagnosis are heavily overrepresented in crime statistics.

Key words: Criminological theory, crime statistics and risk groups, crime prevention, constructivist theory, textbooks in social science.

INNEHÅLL

1.0 INLEDNING.....	6
1.1 Den nya brottsligheten.....	7
2.0 BAKGRUND	10
2.1 Lärobokens ställning.....	10
2.2 Läroboken från ett strukturellt perspektiv.....	11
2.3 Läroboken från ett funktionellt perspektiv.....	13
2.4 Läroböcker i samhällskunskap.....	14
3.0 STATISTIK OCH BROTTSLIGHET.....	15
3.1 Brottslighet kopplat till utländsk bakgrund.....	16
3.2 Ungdomsbrottslighet.....	19
3.3 Biologiska och ärftliga förklaringar till brottslighet.....	20
3.4 Brottslighet och kön	23
3.5 Socioekonomiska & psykosociala faktorer.....	26
4.0 TEORETISK ÖVERSIKT ÖVER BROTTSLIGHETENS ORSAKER	29
4.1 Strain	29
4.2 Subkulturer	30
4.3 Stämpling.....	30
4.4 Kulturkonflikter	31
4.5 Den psykosociala teorin	32
4.6 Kontroll och tillfällesstruktur.....	32
4.7 Biologiska teorier.....	33
4.8 Sammanfattning av forskningsläget och jämförelse med kriminalstatistik	35
5.0 SYFTE & METOD.....	37
5.1 Definition av ideologibegreppet.....	37
5.2 Teori / hypotes	37
5.3 Material och metod.....	39
5.31 Avgränsning	40
5.32 Textanalytisk metod	40
5.33 Förfarande intervju.....	41
5.4 Modeller över brottsprevention	42
6.0 RESULTAT.....	44
6.1 Forskning om läroböcker.....	44
6.2 Läroboken SO:S Samhälle ämnesboken	44
6.21 Beskrivning av ett brottsfall.....	45
6.22 Vilka begår brotten i Sverige?	45

6.23	Brottspreventiva åtgärder	46
6.24	Visuell textanalys.....	47
6.25	Sammanfattning	48
6.3	Läroboken Samhälle idag 7.....	49
6.31	Ett brott har begåtts.....	50
6.32	Varför begår vissa ungdomar brott?	50
6.33	Brottspreventiva åtgärder	51
6.34	Visuell textanalys.....	52
6.35	Sammanfattning	54
6.4	Läroboken Samhälle 7 Prio	55
6.41	Vem begår brott?	56
6.42	Brottspreventiva åtgärder	56
6.43	Visuell textanalys.....	56
6.44	Sammanfattning	59
6.5	Intervju av läromedelsförfattare	59
6.6	Analys	62
6.61	Slutsatser	62
6.62	Koppling till forskningsläget och befintlig kriminalstatistik	64
6.63	Koppling till teori och hypotes.....	64
7.0	AVSLUTANDE DISKUSSION	65
7.1	Nya frågor.....	67
8.0	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	68
8.1	Elektroniska källor	68
8.2	Tryckta källor	69
8.3	Övriga källor	70
9.0	BILAGOR	71
9.1	Bilaga 1. Kodschema - Preventionsmodeller	71
9.2	Bilaga 2. Kodschema Ett brottsfall.....	72
9.3	Bilaga 3. Kodschema Bildanalys.....	72
9.4	Bilaga 4 Intervjufrågor läromedelsförfattare.....	73

1.0 INLEDNING

Ämnet lag och ordning har tagit en stor plats i samhällsdebatten de senaste åren. I media möter vi nästan dagligen inslag som behandlar den nya typ av allvarliga gängkriminalitet som framförallt vuxit fram i olika invandrartäta förortsområden i anslutning till våra största städer. Riksdagspartierna debatterar flitigt hur denna grova brottslighet bäst ska förstås och bekämpas (mer denna brottslighet nedan under punkt 1.2). Det förefaller troligt att detta är en starkt bidragande orsak till att oron för brottsligheten hos allmänheten har ökat sedan 2011. I Brås årliga nationella trygghetundersökning som publicerades 2018 kände 29 procent av de tillfrågade stor oro för brottsligheten i samhället. 2011 var motsvarande siffra 11%.¹ Ämnets aktualitet speglas även i att väljarna rankar lag och rätt som en av de viktigast frågorna inför valet 2018.²

Med bakgrund av detta är brottslighet och orsaker bakom brottslighet något som barnen med säkerhet diskuterar hemma med sina föräldrar. Det är ett ämne där många har starka åsikter kring och därför är det särskilt viktigt att barnen i samhällskunskapsundervisningen får möta andra förklaringar till fenomenet än det kanske snäva perspektiv de diskuterar hemma. Som lärare i samhällskunskap är det därför viktigt att man skapar sig en medvetenhet i hur man förhåller sig till dessa frågor. Speglar rapporteringen om den förändrade brottsligheten faktiska omständigheter ute på fältet eller är det främst en medial produkt som utnyttjas av diverse politiska intressenter? Oavsett om så är fallet eller inte så tror jag det är viktigt att man i rollen som lärare utvecklar medvetna strategier att hantera detta ämne. En viktig pusselbit i denna intrikata fråga är att försöka klargöra hur läroböckerna behandlar frågan i arbetsområdet lag och rätt. Med läroboken i ryggen ges undervisningen lättare pondus och legitimitet. Janne Holmén har visat i sin forskning att läroböcker kan vara såväl trögrörliga och konservativa som politiskt trendkänsliga.³ Hur läromedel väljer att belysa olika samhällsfrågor är en viktig didaktisk utgångspunkt när man som lärare planerar ett arbetsområde.⁴ Läromedel ska givetvis ge en balanserad bild över ett samhällsfenomen och även vara uppdaterad på forskningsläget i ämnet. Detta ska i sin tur ge bra förutsättningar att eleverna möter en så korrekt och nyanserad bild över ett komplext samhällsfenomen som möjligt.⁵ Under rubriken *Saklighet och allsidighet* i läroplanen för

---

¹ NTU bygger på intervjuer med cirka 12 000 personer i åldrarna 16–79 år och genomförs årligen av Brå sedan 2006. <https://www.bra.se/nytt-fran-bra/arkiv/press/2018-01-16-oron-for-brottsligheten-okar.html>.

² Väljarna rankar lag och ordning som det 4:e viktigaste politiska frågan i en undersökning Novus gjorde 27 april -2 maj 2017. <http://novus.se/wp-content/uploads/2017/05/6ee6b60be7d2433cb158c92fbdfeb00c.pdf>.

Samma undersökning genomfördes 2016, då rankade väljarna lag och ordning som den 5:e viktigaste politiska frågan. <http://novus.se/wp-content/uploads/2016/08/c3f39bd094c0ea44eac17169edccb55e.pdf>.

³ Johnsson Harrie Anna, *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia för åk 7-9 med fokus på rasism, främlingsfientlighet och intolerans*, Forum för Levande Historia 2016, sid 69.

⁴ Något som visar frågans dignitet är att ny forskning visar att 8 av 10 lärare inte närmare hinner granska det läromedel de använder. <http://skolvarlden.se/artiklar/atta-av-tio-larare-hinner-inte-granska-laromedel>.

Läroboken har i detta sammanhang ofta en helt central roll i lärarens planering av undervisningen se. Skolverket rapport 284, 2006. Läromedlens roll i undervisningen. Sid 103ff. Detta blir speciellt problematiskt med tanke på att den statliga granskningen av läroböcker upphörde 1991, Ammert Niklas (red), *Att spegla omvärlden – Läromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Pozkal Polen, 2011, sid 17.

⁵ Lgr 11. För betyget A i slutet av åk 9 ska eleven ha mycket goda kunskaper om olika samhällsstrukturer. Eleven visar detta genom ... *visa komplexa samband mellan olika samhällsstrukturer....samt för välutvecklade och*

grundskolan står det att skolan ska vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram och ge eleverna möjlighet att göra egna ställningstaganden. Ledorden i sammanhanget är saklighet och allsidighet.⁶ I läroplanens kapitel 2 *Övergripande mål och riktlinjer*, står det bl a att läraren ska; *öppet redovisa och diskutera skiljaktliga värderingar, uppfattningar och problem.*⁷ Samtidigt måste läromedelsförfattarna göra en svår balansgång att på ett begränsat utrymme både förklara och problematisera komplexa samhällsfenomen. Hur många perspektiv ska lyftas fram och hur djupt ska man förklara dessa? För att fånga elevens intresse bör läromedlen även i viss mån ta upp aktuella ämnen och spegla aktuella frågor i samhällsdebatten. Sker detta? Om så går detta ut över allsidigheten?

1.1 Den nya brottsligheten

Även om bilden inte är helt entydig finns mycket som tyder på att en ny brottslighet har växt fram i Sverige under 2000-talet. Som fenomen är denna nya brottslighet kopplad till socialt utsatta förortsområden i våra större städer. Brottsligheten är av gängkaraktär och begås ofta av personer med utländsk bakgrund. I polisens rapport om *Allvarlig och organiserad brottslighet 2016* har man de senaste åren observerat en utveckling med en bredare samverkan mellan kriminella aktörer, ett grövre våld och mer avancerade brottsupplägg. Polisen konstaterar vidare att det under senare tid skett en tydligare koppling mellan organiserad brottslighet och religiös extremism. Slutligen fastslår rapporten att det de senare åren har vuxit fram en lokal social ordning med avseende på värderingar, ekonomi och rättsskipning, vilket bla visar sig i den otillåtna påverkan som utövas i områdena. En bidragande orsak till de parallella samhällsstrukturerna är att personer befinner sig illegalt i Sverige och då detta antal troligtvis i framtiden kommer att växa finns det en stor risk att även de parallella samhällsstrukturerna växer.⁸ I samband med detta kan det vara intressant att även Kriminalvården konstaterar att den illegala invandringen har etablerat sig i Sverige och att detta medför att personal inom verksamheten numera möter en ny grupp människor i häkte och anstalt. Detta är ofta unga människor vilka ibland kan begått mycket grova brott. Gemensamt för denna grupp är att de ofta har lågt förtroende för myndigheter och har en desperat oro för att bli utvisade.⁹

I Brås rapport *Kriminella nätverk och grupperingar* från 2016 bekräftas den bild polisen ger. Rapporten som är tämligen omfattande (148 sidor) grundar sig på polisens egna berättelser och kriminalunderrättelsetjänstens kartläggningar om organiserad brottslighet i Sveriges tre

---

nyanserade resonemang om hur individer och samhällen påverkas och påverkar varandra.... samt Eleven undersöker samhällsfrågor ur olika perspektiv och beskriver då komplexa samband mellan välutvecklande och väl underbyggda resonemang. Sid 208.

⁶ Skolverket, *Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, reviderad upplaga 2017, Elanders, sid 8.

⁷ Ibid, sid 13.

⁸ Polismyndigheten, *Rapport om allvarliga och organiserad brottslighet 2016*, Nationella operativa avdelningen. Dnr:A479.632/2016, sid 18. Med otillåten påverkan avses handlingar som ligger i gränslandet mellan det legala och illegala, så som former av trakasserier, hot eller socialt tryck mot myndighetspersoner. Se Brå Rapport 2016:13, *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner – en uppföljning*, Stockholm 2016, sid 18.

⁹ Ekholm Thomas, Björkgren Per, Nygren Lovisa och Resberg Bente, *Människan, brottet och följderna – om kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, Åttonde utgåvan, Natur & Kultur, Lettland 2016, sid 62

största städer.¹⁰ Det som är nytt angående gängkriminaliteten är att antalet sammanslutningar ökat kraftigt de senaste åren och att dessa grupper har koppling till förorterna där de utmanar myndigheternas förmåga att upprätta lag och ordning. Denna utveckling har lett till att många människor känner otrygghet och kan innebära att samhällets institutioner tappar sin legitimitet. I sammanhanget lyft särskilt fram socialt utsatta områden där vissa kriminella grupperingar fått allt för stort handlingsutrymme.¹¹ Polisen delar in de olika problemområdena i fyra fas områden. Fas 1 områdena, vilka har de största problemen kännetecknas av att det är; *svårt för polis och kommun att arbeta i området. Polisen blir konfronterad av vissa individer när de vistas i området, och polisbilar och räddningsfordon utsätts för stenkastning och skadegörelse. Det finns synliga problem med exempelvis öppen narkotikaförsäljning, bränder, rån, skjutningar, nedskräpning, samt buskörning med mopeder och bilar.*¹²

I media har det de senaste åren publicerats en rad oroande uppgifter som ligger i linje med beskrivningen ovan. Utanförskapsområdena har ökat från 105 st 2006 till 130 st år 2014. Detta är områden som *de facto* präglas av stora sociala och ekonomiska problem. 74 procent av invånarna i dessa områden har utländsk bakgrund jämfört med 22 som är siffrorna från hela riket. Kriminaliteten är högre här än i samhället i övrigt, bla skjutningar 5 gånger vanligare.¹³ Mindre än hälften av personerna med utländsk bakgrund som bor i dessa områden har sysselsättning. 2006 registrerades 218 bekräftade skjutningar. 2014 hade denna siffra ökat till 287, en ökning med 32 %.¹⁴ 0,9% av kvinnorna utsatts för sexualbrott 2006, 2016 var motsvarande siffra 2,4 % dvs en ökning med 230 %.¹⁵ I anslutning till detta kan vara på plats att nämna en undersökning Expressen släppte i mars 2018 som visar att 42 av samtliga 43 fällda gruppvåldstäcktmän åren 2016-2017 hade utländsk bakgrund.¹⁶ Något senare redovisade konkurrenten Aftonbladet en genomgång av samtliga gruppvåldtäktsmål med fällande dom sedan 2012. Av de totalt 112 personer som fällades var 13 personer födda i Sverige med två svenskfödda föräldrar. Något som tydligt pekar på att denna typ av mycket grova sexualbrott faktiskt har ökat är att antalet fällande domar mer än fördubblats under fyra år. Att det i Aftonbladets visade sig att 82 av de 112 dömda gruppvåldtäktsmän är födda utanför Europa är inget som förvånar kriminologer, psykologer eller rättsexperter, dock har man delvis olika förklaringar till detta.¹⁷ Ovan beskrivna bild kanske är en förklaring bakom

---

¹⁰ Brå, *Kriminella nätverk och grupperingar*, Rapport 2016:12, Förord.

¹¹ Ibid, sid 127f.

¹² Brå, *Kriminella nätverk och grupperingar*, Rapport 2016:12, sid 130.

¹³ <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/m-antalet-utanforscapsomraden-okar>.

¹⁴ Brå, Kortanalys 7/2105. *Skjutningar 2006-2014 omfattning, spridning och skador*, sid 7

¹⁵ <https://www.bra.se/brott-och-statistik/statistiska-undersokningar/nationella-trygghetsundersokningen.html>.

¹⁶ 32 av de 43 dömda männen är utrikesfödda. 10 är födda i Sverige med en eller två av föräldrarna utrikesfödda. 1 person är född i Sverige med båda föräldrarna födda i Sverige.

<https://www.expressen.se/nyheter/brottscentralen/qs/de-ar-mannen-som-valdtar-tillsammans/>.

¹⁷ **Christian Diesen**, professor i straffrätt som forskat om våldtäktsdomar:

– Tröskeln till övergrepp kan vara lägre för en utlandsfödd, ett kvinnoförakt man bär med sig och som stötts upp i ett kompisgäng som tolkar kvinnor som sexuellt tillgängliga när de rör sig ute.

Henrik Tham, professor emeritus i kriminologi:

– Jag ifrågasätter inte att det är en tydlig överrepresentation. Att det finns kulturella skillnader utesluter jag inte. Men hur mycket spelar det in? Det är nog mycket få kulturer som tillåter den typen av beteende.

Jerzy Sarnecki, professor i kriminologi som forskat om invandrares överrepresentation i brottslighet

den historiskt höga upplevda otryggheten bland landets kvinnor. I Brås nationella trygghetsmätning 2016 har kvinnors otrygghet aldrig varit så stor, där hela 31% av de tillfrågade kvinnorna kände sig ganska eller mycket otrygga när de vistades i sitt bostadsområde på kvällarna. Detta var en ökning från 25 % 2015 och är den största ökningen sedan mätningarna startade 2006. Dåvarande inrikesminister Anders Ygeman betecknade utvecklingen som ”allvarlig”.¹⁸ Till viss del kan ökningen av anmälda sexualbrott förklaras av att brottsrubriceringen för våldtäkt har utvidgas och idag även inbegriper då offret reagerat med passivitet, dock ser utredarna en tendens att lindrigare sexualbrott som sexuellt ofredande och sexuellt utnyttjande relativt sett har minskat.¹⁹ Poliser och forskare uppger också att attack mot blåsljuspersonal stadigt har ökat från 2000 och framåt även om det inte finns någon statistik på området då det saknar brottskod hos polisen. Idag är dessa fenomen vardagsmat jämfört med 20 år tillbaka i tiden.²⁰

I Brås rapport från 2005 framgår det finns ett samband mellan brottslighet och invandring. Framförallt är detta samband extra tydligt för brott som läromedlen särskilt behandlar så som våldsbrott och grov brottslighet. Speciellt är det grupper från Afrika och Mellanöstern som sticker ut i detta sammanhang (se punkt 3.1). De senaste siffrorna som Brå stödjer sin statistik på är från 2001, dvs över 15 år gamla. Den naturliga frågan man ställer sig är givetvis hur väl dessa siffror står sig idag. Från år 2000 till 2017 har totalt 712 362 personer sökt asyl i Sverige. 66 % procent av dessa är pojkar/män. Av dessa kommer ca 122 000 (17%) från Syrien, ca 92 000 från Irak (13%), 70 000 från Afghanistan (10%), 52 000 från Somalia (7%), 40 000 statslösa (6%), 37 000 från Eritrea (5%) och 35 000 från Serbien (5%).²¹ För perioden 1984-1999 så sökte drygt 354 000 personer asyl i Sverige. Av dessa kom 115 000 (40%) från forna Jugoslavien, 37 000 från (11%) Iran, 32 000 (9%) från Irak och 30 000 (8%) från övriga länder.²²

Åren 2000-2016 har det totalt beviljats nästan 1,5 miljoner uppehållstillstånd i landet.²³ Motsvarande siffra perioden 1980-1999 var 635 000. Alltså en ökning med 140 %. Ingen vet hur många som lever i landet som papperslösa, dvs utantillstånd, 2010 uppskattade man dock antalet papperslösa till 10 000 – 35 000.²⁴ Idag uppskattar polisen att runt 50 000 lever illegalt i Sverige.²⁵

Volymerna av asylsökande och beviljande uppehållstillstånd har alltså ökat markant sedan 2000 det är den ena biten, den andra delen är att invandringen framförallt kommit från de

---

: Det finns en faktisk överrepresentation av invandrare i brottsstatistiken och det beror i huvudsak på de förhållanden de lever under i Sverige, som klassförhållanden. En ytterligare faktor som kan förklara en liten del av den överrepresentation som finns är att de diskrimineras på olika sätt av rättssystemet och man kan inte utesluta att polisen är mer benägen att utreda brotten. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/rLKwKR/unik-granskning-112-pojkar-och-man-domda-for-gruppvaldtakt>.

¹⁸ <https://www.svt.se/nyheter/svtforum/bra-otryggheten-i-sverige-okar>.

¹⁹ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/uppsala/kraftig-okning-av-anmalda-valdtakter>.

²⁰ <https://www.expressen.se/nyheter/attacker-mot-blaljus-personal-okar-i-landet/>.

²¹ <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Oversikter-och-statistik-fran-tidigare-ar.html>. Se asylsökande i Sverige 2000-2017.

²² Ibid, se asylsökande i Sverige 1984-1999.

²³ Ibid, se Beviljade uppehållstillstånd 1980-2016.

²⁴ <https://textttv.nu/106/50000-i-sverige-utan-tillstand-17207579>.

²⁵ <https://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/>.

områden i världen som är mest överrepresenterade som skäligen misstänkta i Brås rapport 2005. Beaktande detta tillsammans med att allt fler personer med invandrarbakgrund lever i en socieekonomisk utsatt position samt att brottsligheten även tilltagit i invandrantäta områden gör att ett rimligt antagande är att framförallt våldsbrottsligheten bland personer med utländsk bakgrund både i absoluta och relativa tal har ökat sedan 2001. Brå har tidigare bestämt motsatt sig en ny undersökning kring brott och migration med argumentet att en ny undersökning inte skulle ge nya kunskaper på området. Helt nyligen tycks dock myndigheten bytt fot i frågan och i ett pressmeddelande 18-05-08 säger man sig överväga behovet av nya studier i ämnet.²⁶

2.0 BAKGRUND

2.1 Lärobokens ställning

Läroböcker/tryckta läromedel har fortfarande en dominerade ställning i skolundervisningen. Få lärare väljer att helt bortse från läroböcker när de planerar, genomför och utvärderar sin undervisning. I en omfattande enkätundersökning uppgav endast 16 procent att de sällan använder läroböcker i sin undervisning, drygt 60 procent uppgav att de regelbundet använder dessa medan 20 procent nyttjar dem så gott som varje lektion. Vidare visade studien att det är små skillnader mellan yngre och äldre lärare. Tre av fyra lärare i enkätundersökningen ansåg att läroboken gav eleverna väsentligt stöd i sitt lärande. När det gäller SO-undervisningen visade Skolverkets utvärdering av grundskolan 2003 (NU03) att lärobokens tidigare nästan totala dominans visserligen har brutits men att den fortfarande används vid nästan varje lektion eller i alla fall varje vecka men att den kompletteras mer än tidigare av andra läromedel som faktaböcker, internet och film. En förklaring till lärobokens mycket starka ställning är att den ger lärarna legitimerande funktion i sitt arbete, dvs den ses som en garant för att undervisningen fyller kursplanernas krav vad gäller objektivitet och ämnesstoff.²⁷ För samhällskunskapens del visar Skolverkets undersökning 2003 att lärare i åk 9 i högre grad använder läroböcker jämfört med i årskurs 5. Samhällskunskapslärarna i åk 9 använder läroboken i stort sett varje lektion och bedömer att läroboken är det viktigaste läromedlet i ämnet. Enligt kursplanen ska ämnet samhällskunskap ta avstamp i nutiden. Detta gör att innehållet och fokuset i olika arbetsområden inom ämnet ständigt förändras och måste hållas uppdateras för att ge eleverna en så sanningsenlig bild över ett samhällsfenomen som möjligt.²⁸

Skolverkets sammanställning hur frekvent läroböcker används i grundskolan är några år på nacken men är den senaste som finns tillhands i ämnet. Det finns fog att antaga att

---

²⁶Brå skriver bla; "Det kan nu konstateras att efterfrågan i samhällsdebatten på uppdaterade underlag om relationen mellan brott å ena sidan och härkomst och migration å andra sidan, är så stark att myndigheten behöver överväga möjligheterna igen. Uppslag som behöver värderas är exempelvis någon form av uppdaterad studie av det slag som genomförts tidigare, någon form av studie om hur risker fördelar sig och vad som kan göras för att minska dem eller andra fördjupade studier." <https://www.bra.se/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2018-05-08-bra-overvager-studier-om-brott-och-migration.html>.

²⁷ Skolverket, rapport 284, *Läromedlens roll i undervisningen*, 2006, sid 20ff.

²⁸ Ibid, sid 126.

läroböckernas dominans på det stora hela har minskat under de 15 år som förflutet sedan undersökningen presenterades. Anledningen är givetvis den explosionsartade tillgången till alternativa informationskällor inom framförallt IT-området. Hur mycket läroböcker i realiteten används ute på fältet är svårt att säga, det skiljer sig säkert beroende på skolors skilda förutsättningar att arbeta med IT, ämnets karaktär och lärarnas inställning. I skolinspektionens granskning av IT-användandet (2012) i bla ämnena NO och svenska fastslogs att många skolor uppvisade tydliga brister på området. Skolinspektionens synpunkter var att användandet av IT i många fall var ostrukturerat, att det rådde brist på IT-kompetens bland lärarna eller att IT-användandet föll pga tekniska brister (ex föråldrade datorer, brist på datorer och läsplattor, nätverksproblem etc) ute på skolorna.²⁹ Min erfarenhet som lärare på högstadiet är att läroböcker fortfarande används frekvent men idag kompletteras i större utsträckning med andra informationskällor. Vidare är digitala läroböcker idag vanligt förekommande. Med detta i åtanke är det självfallet av fundamental vikt att läroböcker i samhällskunskap när de behandlar lag och rätt ger eleverna en objektiv och faktamässig korrekt bild dels över de statistiska underlag som finns på området och dels förklarar de mekanismer som ligger bakom brottsligheten i fråga (dvs kriminologiska teorier som förklarar varför vissa människor begår brott).

2.2 Läroboken från ett strukturellt perspektiv

Forskning med ett strukturellt perspektiv intresserar sig för de förutsättningar som påverkar lärobokens tillkomst och utformning. Här ser man läroboken som fastlåst i ett större system med givna förutsättningar som exempelvis styrdokument, ekonomiska krav, politiskt klimat, vetenskapligt forskningsläge, brukarnas önskemål, lärobokstraditioner osv. De olika delarnas inverkan på innehållet i läromedlen skiftar givetvis beroende på samhällelig kontext.³⁰ Läroböcker produceras alltså av läroboksförfattare som påverkas av olika aktörer men tillika kan de ej heller göra sig fria från sina egna preferenser och förutfattade meningar. Sture Långström har exempelvis analyserat kopplingen mellan läroboksförfattare i historia och läroböcker och fastslagit att den typiska läroboksförfattaren är en medelålders man med icke-borgerliga värderingar, vilket till viss del påverkar innehållet i läroböckerna. Historiken Janne Holmén betraktar läroboken utifrån ett renodlat verkansperspektiv, dvs en direkt verkan av det samhälleliga klimatet.

---

²⁹<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2012/it/pm-it-iundervisningen.pdf>

³⁰ Ammert, sid 29.

Figur 1. Vad påverkar innehållet i läroböcker?³¹

Denna reviderade modell visar att lärobokens innehåll antas styras mer eller mindre direkt från intressenter i den inre cirkeln. Läroplaner och kursplaner är en direkt konsekvens av politiska beslut samt pedagogiska strömningar i tiden. Vidare måste läromedelsförfattarna förhålla sig a jour med forskningsläget i de ämnen som behandlas i läroboken. Nya rön inom vetenskapen ska givetvis även avspeglas i reviderade läroböcker, vilket kan innebära att inaktuella delar helt stryks, nya fakta och förståelse tillkommer. Brukarna, dvs köparna av läroböckerna, påverkar givetvis även det innehållet i det samma. Det kan röra sig om att lärare har synpunkter på ett visst faktainnehåll eller hur detta innehåll presenteras beaktande hur väl läroboken som produkt fungerar i undervisningssituationer. Förlaget påverkar även läroboksförfattarna i form av ex kostnadsfrågor, hur fungerar läroboken som kommersiell produkt? Kan djärv och kontroversiell fakta/perspektiv tas upp? Hur ofta är det utifrån ekonomiska realiteter försvarbart att revidera läroboken? I den yttre cirkel finner vi faktorer vilka antas påverka läromedelsförfattarna och därmed innehållet i läroboken på ett

³¹ Ammert, sid 31.

mer indirekt sätt. Inom samhällskunskapen är särskilt betydelsefulla inrikes och utrikespolitiska händelser och fenomen viktigt att belysa för att läroboken ska kännas fräsch och uppdaterad. Detta fält härbärgerar även den politiska debatten som förs kring olika samhälleliga fenomen. Här spelar politiker, journalister, företrädare för intresseorganisationer och andra opinionsbildare en given roll men även folkets bredare lager i om den explosionsartade utvecklingen inom sociala medier. Lärobokstraditionen ska inte heller underskattas. Denna tradition kan givetvis skifta inom olika ämnen och ämnesområden. En tendens är att det utvecklas en konventionell inställning till läroboken. Denna kulturellt betingade tröghet sätter ett värde i sig att förankra ett läroboksinnehåll i det förflutna.³²

2.3 Läroboken från ett funktionellt perspektiv

Läroboken kan även studeras från vad den förmedlar. Med detta perspektiv ses läroboken som en del i den socialisationsprocess vilken ska forma den uppväxande generationen i deras syn på sig själva och på samhället i dåtid, nutid och framtid. Innehållet i läroboken styrs ytterst i de styrdokument som staten har anvisat.³³ Ett funktionalistiskt perspektiv är att betrakta läroboken som verkan, dvs en direkt verkan av rådande maktförhållanden i samhället. Bestämmandet av innehållet i läroboken handlar ytters om makt, inte makten över politiska beslut utan en mer sublim makt, makt över individers föreställningar om "vi" och "dom" eller om hur en verklighet ska beskrivas och tolkas. Läroböcker inom humaniora får inte sällan kritik för att verka indoktrinerande på eleverna. En tolkning är att läroboken direkt speglar den maktägande elitens ideala självförståelse och vilja att socialisera och disciplinera eleverna. Analytiker på vänsterkanten menar att i läroboken gestaltas information, synsätt och perspektiv som gynnar makten medan andra alternativa synsätt misskrediteras eller helt enkelt negligeras. Motivet är således att de blivande medborgarna ska acceptera rådande maktstrukturer i samhället. I detta sammanhang tillämpar Marxisten Antonio Gramscis begreppet hegemoni för att bestämma vilka maktsystem i samhället som styr produktionen och konsumtion av läroböcker.³⁴

Ett annat synsätt är att se läroboken som ett upphov till makten och inte som en verkan av makt. Detta perspektiv ser läroboksförfattarna som tämligen självständiga aktörer att utifrån relativt vida ramar utforma ett innehåll vilket ska bidra till att forma och förändra individer i önskad riktning, en riktning vilket gagnar hela samhället och alla individer. Denna infallsvinkel ser ex läromedelsförfattare, lärare och elever som relativt självständiga aktörer och intresserar sig för hur läroboken används och vars innehåll s.a.s materialiseras i olika kontexter ute på fältet. Därmed kan läroboken betraktas som en social och kulturell konstruktion, en konstruktion vilken bidrar till att forma och omskapa maktrelationer.³⁵

---

³² Ammert, sid 30f, samt sid 50.

³³ Ibid, sid 33ff.

³⁴ Ibid, sid 47f.

³⁵ Ibid, sid 50ff.

2.4 Läroböcker i samhällskunskap

Det har gjorts några studier kring läroböcker i samhällskunskap vilket kan vara relevant att hänvisa till i denna uppsats. Agneta Bronäs har undersökt hur svenska och tyska läroböcker i samhällskunskap från 1970-talet och framåt behandlar demokratifrågor. Slutsatsen för Bronäs studie är att svenska läroböcker behandlar demokratiska värden som självklara och alltså inte problematiserar demokratibegreppet ex konflikten mellan åsiktsfrihet och risken att kränka vissa grupper i samhället. De tyska läroböckerna däremot problematiserar demokratibegreppet i högre grad. Bronäs förklaring till detta är att Sverige har haft en lång obruten demokratisk tradition och att man då lätt tar demokratin för given och inget som ständigt måste återerövas. En annan tendens Bronäs iakttog var att de svenska läroböckerna beskrev demokrati som en metod att ta beslut. Lärobokstexterna är i huvudsak monologiska och övertalande. Social välfärd beskrivs som samhällets högsta mål och detta mål realiserar genom rättvisa och jämställdhet. Visserligen betonas vilken av tolerans mot olikänkande i samhället samtidigt utestängs dessa grupper genom böckerna monologiska framställning. Texterna riktar sig främst mot yngre män som ska göra karriär. Kvinnor, invandrare och ungdomar förekommer i mindre utsträckning i text och bild. Under 2000-talet sker dock en förändring i detta då fler samhällsgrupper involveras i texterna. I tyska läroböcker beskrivs demokratifrågor som både en beslutsmetod och ett sätt att leva. Liksom de svenska läroböckerna är kvinnorna och invandrare mer osynliga i text och bild.³⁶

Britt-Marie Berge har undersökt läroböcker i samhällskunskap utifrån ett genusperspektiv. En huvudtendens i Berges studie är att de gamla könsrollerna i mångt och mycket lever kvar i läroböckerna. Män är överrepresenterade i läroböckerna särskilt i avsnitten om internationell politik. I bildmaterialet förekommer främst män och ett genomgående drag är att de verksamheter där kvinnor dominerar får mindre utrymme i läroböckerna. Jämställdhetsfrågor hänskjuts till vissa särskilda kapitel men i övrigt osynliggör författarna kvinnors roll för utvecklandet av vissa politiska ideologier, kvinnoorganisationer i internationell politik samt kvinnors obetalda arbete i hemmet. I vissa fall nedvärderas till och med kvinnors arbete med frågor som: "Varför har Sverige Europas högsta andel kvinnor i arbetskraften? Är det en fördel eller nackdel?"³⁷

2016 genomförde Forum för Levande historia en analys av läroböcker i samhällskunskap med syftet att undersöka hur dessa behandlade rasism, intolerans och främlingsfientlighet. Av de 6 läroböcker som undersöktes hade de flesta en positiv och i vissa fall mycket positiv inställning till invandring. Tesen att immigration till Sverige är oproblematiskt och väsentligen positiv för vårt land byggs upp av en rad argument. Invandring till Sverige ses som någonting naturligt och en rad historiska exempel lyfts upp där olika folkgrupper bosatt sig i landet. Många läroböcker slår fast att utan invandring hade Sveriges befolkning minskat och utan detta tillskott på yngre arbetskraft skulle vi haft stora svårigheter att försörja vår

---

³⁶ Ammert, sid 189.

³⁷ Ibid, sid 171.

åldrande befolkning.³⁸ Några läroböcker behandlar även EU:s misslyckande migrationspolitik, där olika främlingsfientliga partier anklagas för att göra invandrare för syndabockar för diverse samhällsproblem. Istället framställer läroböckerna hög arbetslöshet, sämre välfärd och ökade levnadskostnader som den egentliga orsaken till att missgynnade grupper vill skuldbelägga invandrare som orsaken till dessa problem.³⁹ Läroböckerna påtalar vikten av att kritiskt granska media. Här tas ett intressant exempel upp. Under rubriken "Vem syns i medierna" tar en lärobok upp mediareporteringen från kravallerna i Husby 2013. Då detta inte balanseras upp med några positiva reportage om förorten i fråga menar läroboken att mediakonsumenterna får en skev bild över den dystra utvecklingen i Stockholmsförorten.⁴⁰

Slutligen kan det vara relevant att hänvisa till två mindre undersökningar av läroböcker i samhällskunskap. I sitt examensarbete fastslår Sara Fritz att de flesta läroböcker inte uppdateras i den omfattning som vore önskvärt. Detta får effekten att lärarna måste leta upp ny aktuell information, vilket inte alltid låter sig göras pga tids- eller kompetensbrist. Ytterligare en konsekvens av detta är att läroböcker i samhällskunskap ej uppfyller sitt syfte utifrån ett innehållsperspektiv. Ett förlegat innehåll bidrar alltså till att eleverna får felaktig information och/eller tappar intresset för studierna, vilket påverkar läroboken negativt som en källa till information och inspiration.⁴¹ David Arwe analyserar hur EU framställs i läroböcker som används i kursen Samhällskunskap A på gymnasiet. Arwes slutsatser är att EU framställs från ett funktionalistiskt perspektiv, vilket i sig får stora konsekvenser för hur läsaren uppfattar EU som institution. Indirekt får detta konsekvensen att eleverna matas av en föreställning att EU behövs, är "oundvikligt" och fungerar väl. Parallellt med detta redovisar texterna mer sällan kritiska perspektiv över EU. Sett från ett ideologiskt perspektiv knyts den liberala ideologin betydligt starkare till EU-projektet än övriga ideologier medan det socialistiska/demokratiska samt ekologiska perspektivet är mycket sparsamt förekommande.⁴²

3.0 STATISTIK OCH BROTTSLIGHET

Hur ser då statistiken ut beträffande vilka grupper i samhället som är överrepresenterade i brottslighet, då specifikt den typ av brottslighet som är i fokus för denna studie? Min utgångspunkt i valet av statistik som nedan presenteras är att den ska vara aktuell för nutida förhållanden i Sverige och även beröra de olika typer av teorier om brottslighet som presenteras nedan, dvs vilka typer av grupper i samhället som begår flest brott. Även om

---

³⁸ Johnsson Harriet Anna, *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia i åk 7-9 med fokus på rasism, främlingsfientlighet och intolerans*, Forum för levande historia, 2016, sid 46f.

³⁹ Ibid, sid 49f.

⁴⁰ Ibid, sid 52.

⁴¹ Fritz Sara, *Läroboken i samhällskunskap – Ett tidsdokument*, Examensarbete, Lärarutbildningen, Malmö Högskola 2011, sid 28f.

⁴² Arwe David, *Problemativering och ideologi i läroböcker om EU*, Examensarbete Akademin för hållbar samhälls och teknikutveckling, Mälardalens Högskola, 2010, sid 44ff.

man ska vara försiktig att dra allt för stora slutsatser ifrån statistiken ger den ändå ett bra underlag för en diskussion kring olika kriminologiska teorier om senare berörs i arbetet.

3.1 Brottslighet kopplat till utländsk bakgrund

De senaste officiella siffrorna vi har på personer med utländsk bakgrunds brottslighet i Sverige är Brås rapport från 2005. Rapporten omfattar alla personer som var födda mellan åren 1945 och 1981 folkbokförda i landet den 31 december 1996, samt avser brott som anmäldes till polisen åren 1997-2001 därtill personer vilka registrerades som skäligen misstänkta för dessa brott.⁴³ Syftet med studien var dels att jämföra resultaten från Brås tidigare studie vilken omfattande åren 1985-1989 med resultat från motsvarande data för senare år. Dels var Brås syfte med den nya studien att:

Sedan uppgifterna, som låg till grund för den förra studien, samlades in har det svenska samhället genomgått en ekonomisk kris som bland annat resulterat i en ökad konkurrens om jobb på arbetsmarknaden. Parallellt med denna utveckling har antalet invandrare från krigsdrabbade länder både inom och utom Europa ökat kraftigt. De utrikes födda som bosatt sig i Sverige under 1990-talet har därför haft särskilt svårt att etablera sig i det svenska samhället. Det finns all anledning att förmoda att bilden av brottsligheten bland svenskar och invandrare förändrats en del sedan förra studien.⁴⁴

Anledningen till att Brå valt att redovisa misstankeregistreringen och inte lagföringsregistreringen som grund för studien var att undersökningen 1985-1989 byggde på denna registrering och en förändring skulle omöjliggöra en jämförelse av resultaten. Ytterligare ett skäl är att Brå bedömer rubriceringen skäligen misstänkt bättre avspeglar den polisanmälda brottsligheten än vad de lagförda brottsligheten gör. Beaktande av resultaten från andra studier bedömer Brå att skillnaden i andelen registrerade brott mellan dem med svensk bakgrund och dem med utländsk bakgrund hade varit något mindre om lagföringsdata används. Här hänvisar bla Brå till studier som genomförts av Hofers, Sarnecki och Tham under ungefär samma period vilka har mätt överrisken vid olika faser i rättskedjan med lagföringsregistret och fått i väsentligen samma resultat när det gällde överrisker.⁴⁵

Brå bedömer alltså att detta på det stora taget ger en rättvis bild över brottsfrekvensen för personer med utländsk bakgrund. Dock påpekar Brå att personer med invandrarbakgrund troligtvis har en något lägre andel av den totala andelen brott som begås än vad som statistiken visar. Brå vilar detta antagande på att olika studier i ämnet visar att risken att upptäckas, misstänkas och lagföras för brott kan variera mellan personer med utländsk bakgrund och personer utan detta. Bla finns det psykologisk forskning som pekar på att majoritetsbefolkningen är mer benägna att anmäla personer i olika minoritetsgrupper p.g.a olika fördomar. Internationell forskning visar även att dessa fördomar och stereotyper kring olika etniska grupper även finns företrädd hos polisen, vilket innebär att polisen tenderar att välja ut personer de ska undersöka utifrån deras etniska bakgrund. Något som bekräftar detta antagande är att förundersökningar mot vissa invandrargrupper i högre grad läggs ned jämfört med brottsmisstänkta vilka har svensk bakgrund. Detta skulle alltså kunna tolkas

⁴³ Brå; *Brottslighet bland personer födda i Sverige och utlandet*. Rapport 2005:17. Norstedts 2005, sid 22.

⁴⁴ Ibid, sid 5.

⁴⁵ Ibid, sid 24.

som att personer med utländsk bakgrund oftare än andra blir felaktigt misstänkta för brott och att denna diskriminering i första skedet i rättsprocessen delvis korrigeras när beslut om åtal ska fattas. Den samlade bedömningen Brå gör är att det finns en selektion men att denna ändå förklarar en mindre del av de skillnader som kan finnas mellan olika etniska gruppers registrerade brottslighet.⁴⁶

Sett till folkgruppernas andel av den totala populationen får vi fram de olika grupperas "risk" eller "överrisk" att vara registrerade som misstänkta för brott. Med värdet för gruppen svenskfödda med två svenskfödda föräldrar som riktmärke presenteras vilken överrisk att var misstänkta för brott de övriga grupperna har. Siffrorna fördelar sig som i tabell 1.

Tabell 1. Risk/överrisk att vara registrerad som skäligen misstänkt för brott åren 1997-2001.⁴⁷

Grupp	Risk/Överrisk
Svenskfödda med båda Föräldrarna födda i Sverige	1,0
Svenskfödda med ena Föräldern född i Sverige	1,4
Svenskfödda med båda föräldrarna födda utanför Sverige	2,0
Födda i utlandet	2,5

Här ser vi att personer födda utanför Sverige har en överrisk på 2,5 gånger att misstänkas för brott. Motsvarande siffra för svenskfödda med båda föräldrarna födda utrikes är 2 gånger och svenskfödda med ena föräldern född i Sverige 1,4 gånger.

Tittar vi närmare vilka ursprungsområden som överriskerna är högst ser vi att områden i Mellanöstern och Afrika uppvisar en stor överrepresentation. De tre grupper som toppar brottsstatistiken är Övriga Afrika på 4,2, Nordafrika 3,7 och Västasien 3,0 gångers överrisk. De ursprungsområden som har lägst risk är USA; Kanada, Australien, Nya Zeeland 0,9, EU-länder i västra och södra Europa (förutom Danmark, Finland och Sverige) 1,1 och sedan Norden förutom Sverige 1,4.⁴⁸

Vid en mer detaljerad genomgång för gruppernas överrisker för olika brottstyper, ser vi att personer med utländsk bakgrund som skäligen misstänkta har en skärslit högre överrepresentation i brottstyper som är i fokus för denna studie, dvs ungdomsbrott och grov brottslighet. Utrikesfödda har särskilt höga överrisker i grova våldsbrott så som våldtäkt, dödligt våld, grov misshandel och rån men även vissa stölder (stöld i butik) medan gruppen har lägre siffror i andra typer av brott som ex trafikbrott, inbrott i bostad och narkotikabrott.

⁴⁶ Brå; Rapport 2005:17, sid 23.

⁴⁷ Ibid, sid 33f.

⁴⁸ Ibid, sid 37.

Tabell 2. Överrisken att vara skäligen misstänkt för brott bland svenskfödda med minst en svenskfödd förälder samt bland utrikesfödda åren 1997-2001. Värdet för gruppen svenskfödda med svenskfödda föräldrar = 1.

Brottstyper	Invandrares barn	Utrikesfödda
Samtliga brott	1,6	2,5
Dödligt våld och försök till mord och dråp	1,8	3,0
Misshandel, grov misshandel	2,6	4,2
Hemfridsbrott, olaga intrång	1,8	3,0
Olaga hot	1,9	2,0
Ofredande	1,9	3,8
Våldtäkt/försök till våldtäkt	1,8	5,0
Våld mot tjänsteman	2,1	2,9
Rån	3,3	4,1
Tillgrepp av bil	2,2	1,5
Inbrott i bostad	2,1	1,7
Stöld i butik, varuhus	1,9	3,8
Bedrägeri	1,7	2,5
Skadegörelsebrott	1,8	1,6
Förfalskningsbrott	1,8	2,5
Trafikbrottslagen	1,9	2,7
Rattfylleri	1,5	1,4
Narkotikabrott	2,2	2,0
Brott mot vapenlagen	2,3	2,1
Bott mot lagen om förbud knivar m.m	2,4	2,1

Standardiserar vi siffrorna och beaktar siffrorna med avseende på kön, ålder, utbildning och inkomst, framkommer en annan bild vilken tar hänsyn till att personer med utländsk bakgrund ofta är yngre män och/eller lever i en utsatt socialekonomisk miljö. I o m detta får vi en jämförbar profil som gruppen svenskfödda med svenskfödda föräldrar har. Den standardiserade överrisken är 1,3 för personer med ena föräldern född i Sverige, 1,5 för personer med båda föräldrarna födda utanför landet och 2,1 för gruppen utrikesfödda. Någon standardisering för olika brottstyper eller för olika ursprungsländer har Brå inte tagit fram.⁴⁹

Jämför vi ovanstående siffror med Brås förra studie är bilden relativt oförändrad. Överrisk att registreras för skäligen misstänkt för brott har för personer med utländsk bakgrund ökat något.⁵⁰ Enligt Brå ska denna ökning i huvudsak förklaras av; ...att antalet personer i Sverige som tillhör de flyktinggrupper, som redan tidigare studier visat sig ha en särskilt hög överrisk har ökat.⁵¹

⁴⁹ Brå (2005), sid 39ff.

⁵⁰ Ibid, Brå skriver: För dem som är födda i Sverige och har en eller två föräldrar som är födda utomlands är överrisken i stort sett det samma som för tolv år sedan; 1,6 jämfört med 1,5. För de utrikes födda har överrisken ökat något mer, från 2,1 i förra studien till 2,5 i denna. sid 9.

⁵¹ Ibid, sid 11.

Vidare kan vi kort nämna att de huvudsakliga dragen i Brås båda studier bekräftas av offentlig statistik från våra grannländer Norge och Danmark. Dessa länder har dock valt att redovisa olika invandrargruppers överrepresentation i antalet lagföringar.⁵²

Brås statistik kan kompletteras med uppgifter från Kriminalvården. I *Människan, brottet och följderna*, vilken används för utbildning för personer inom kriminalvården, polisen och rättsväsendet, ges en god översikt bakom forskningsläget inom kriminologi samt en presentation av relevant statistik på området. Författarna kan konstatera att utländska medborgare något oftare döms till fängelse och att deras genomsnittliga fängelsestraff är längre, vilket förklaras av att de, i jämförelse med svenska medborgare, något oftare döms för allvarliga brott så som mord, dråp, våldtäkt och rån. Den 1 juni 2016 var 32 procent av de intagna på landets anstalter utländska medborgare.⁵³ 2016 uppgick andelen utländska medborgare till 8,5 % av Sveriges befolkningen.⁵⁴ Detta gör att gruppen jämfört med svenska medborgare har en överrepresentation att vara intagen på anstalt med 3,8.

Amir Rostami har i sin licentiatuppsats *Tusen fiender* (2013) undersökt de svenska gatugängen och de sociala processer och faktorer som bidrar till dess framväxt. Analysen bygger på studier av 239 medlemmar i 7 av Sveriges mest potenta gäng med lagbrytande aktiviteter.⁵⁵ I en analys av gängmedlemmarnas bakgrund visade sig 76% vara första eller andra generationens invandrare från ett otal olika länder och regioner. Rostamis slutsats är att gängkriminaliteten i Sverige multietniskt fenomen och ej relaterad till något speciellt land eller religion.⁵⁶

3.2 Ungdomsbrottslighet

Under de senaste 10 åren har antalet lagföringsbeslut minskat i samtliga åldersgrupper. Den största minskningen var i åldersgruppen 30-49 år, hela 27 procent. Den grupp som har minst antalet lagföringar i relation till medelbefolkningen uppvisar personer i åldern 50 år och äldre. Räknet från 2007 har antalet lagföringsbeslut i varje åldersgrupp minskat mellan 20-30

---

⁵² Statistisk centralbyrå, Kriminalitet og straff blant innvandrere og ovrige befolkning, Rapporter 21/2011, sid 33. I medeltal dömdes 2008 6,4 per 1000 invånare över 15 år för förbrytelser, motsvarande siffra för personer med afrikansk bakgrund var 18,6 och Asien 10,0. Variationen inom den asiatiska gruppen var mycket stor. De tre länder som toppar är Irak 18,0, Iran 16,9 och Pakistan 12,6 men exempelvis gruppen från Kina endast hade 1,6. Motsvarande siffror för personer födda i Norge med invandrarföräldrar från Afrika är 29, Asien 17, Östeuropa 18 och Syd och Mellanamerika 38. För Danmark se; Danmarks statistik, *Invandrere i Danmark 2016*, Udgivet af Danmarks Statistik November 2016, sid 75ff.

⁵³ Ekholm, Björkegren, Nygren, Resberg (2016), sid 61.

⁵⁴ <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/helarsstatistik--riket/befolkningsstatistik-sammandrag/>.

⁵⁵ Rostami Amir, *Tusen fiender – en studie om de svenska gatugängen och dess ledare*, Linnéuniversitetet Nr 001, 2013, sid 86.

⁵⁶ Ibid, sid 89.

procent. Nedan visas siffror på åldersgruppen 15-20 års överrepresentation av samtliga lagförda brott 2016.

Tabell 3. Personer lagförda för brott 2016. Överrepresentation ungdomar jämfört med andel av den straffbara befolkningen.⁵⁷

Brottstyp	Överrepresentation gruppen 15-20 år
Samtliga brott	2,2
Missbruk av urkund, mened	7,9
Rån	6,2
Tillgrepp av fortskaffningsmedel	6,1
Skadegörelse	4,6
Misshandel	3,5
Snatteri	3,5
Narkotikabrott	3,4
Stöld	3,0
Våldtäkt	3,0

Ungdomars överrepresentation i samtliga brott är 2,2. Tabellen ovan visar de typer av brott som är över detta genomsnitt. Här ser vi att ungdomar är särskilt flitigt förekommande i mängdbrott så som skadegörelse, misshandel, snatterier och framförallt missbruk av urkund (bla falsk legitimation) och tillgrepp av fortskaffningsmedel (ex cykel, moped, bil). Lite förvånande är den stora andel mycket unga personer som döms för ett så pass allvarligt och grovt brott som rån, hela 6,2 gånger. Samtidigt är ungdomar nästan totalt frånvarande i vissa brott så som ekonomisk brottslighet, ex olika former av skattebrott, bedrägerier osv.⁵⁸

3.3 Biologiska och ärftliga förklaringar till brottslighet

Kriminalvården har författat en sammanfattningsrapport över den forskning som initierats av kriminalvården åren 2007-2013, vilken syftar att klargöra vilka individfaktorer som har ett samband med brottslighet, totalt ingår 27 studier i sammanställningen.⁵⁹

Tidigare forskning har pekat på ett samband mellan låg intelligens och brottslighet. En nyligen genomförd studie visar att mellan 20-30 % av internerna har någon form av intellektuellt handikapp. Exempelvis visade sig 73% av de unga internerna ligga under sin åldersnivå i avseende på grammatisk förmåga, 23 % av dem gällande verbal förmåga och 47% beträffande bildbeskrivning. Kriminalvården har även genomfört en egen undersökning om det finns ett samband mellan intelligens och brottslighet. 2010 presenterades en studie som baserar sig på en grupp män av totalt 49 327 individer vilka mönstrade i Sverige åren 1969-1970 och genomgick det militära begåvningsstestet.⁶⁰

⁵⁷ Brå, *personer lagförda för brott 2016*, slutgiltig statistik, sid 38ff.

⁵⁸ Ibid, sid 42.

⁵⁹ Kriminalvården, *Orsaker till kriminalitet – sammanfattningsrapport*, Projektnummer 2013:267, 2014, sid 6ff.

⁶⁰ Kriminalvården, *Begåvning och brottslighet bland svenska män*, 2010, sid 5.

Studien identifierar ett tydligt samband mellan låg intelligens och andra riskfaktorer, så som psykisk ohälsa, socioekonomiska svårigheter, hög alkoholkonsumtion, osv. Särskilt tydligt är sambandet för låg och hög intelligens.

Tabell 4: Förekomst av olika riskfaktorer hos studiedeltagarna före 18 års ålder och som rapporterats i samband med mönstringen, uppdelad på tre begåvningsnivåer. Siffror i procent

Riskfaktorer	Låg	Normal	Hög
Sänkta uppförandebetyg på grund av problem i skolan	28	26	17
I kontakt med sociala myndigheter eller polis	37	30	19
Har rymt hemifrån vid minst ett tillfälle	4,3	3,6	2,3
Har minst en socioekonomisk svårighet	70	58	39
Snatteri	23	34	34
Dricker mer än 250 g alkohol per vecka	4,9	3,3	1,8

Tabell 5: Andelar och medelvärden för hela gruppen gällande brottsrelaterade aspekter som rapporterats via brottsregistret under perioden från att studiedeltagarna blev straffmyndiga till 2005, uppdelat på tre begåvningsnivåer.

Variabel	Låg	Normal	Hög
Finns registrerad i brottsregistret med minst ett avsnitt	48 %	36 %	26 %
Antal registrerade brott i snitt	5,4	2,8	1,0
Snittålder vid det första begångna brottet som man dömts för	26 år	28 år	31 år
Dömd för minst ett allvarligt brott	12,6 %	6,3 %	1,9 %
Antal registrerade allvarliga brott i snitt	0,36	0,16	0,03

Tabell 6. Låg och högbegåvandes representation i förhållande till referensgrupp normalbegåvade.

Variabel	Låg	Normal	Hög
Finns registrerade i brottsregistret med minst ett avsnitt	1,3	1,0	0,7
Dömd för minst ett allvarligt brott	2,0	1,0	0,3
Registrerade allvarliga brott i snitt	2,3	1,0	0,2

Personer med låg begåvning visade en överrepresentation med 1,3 jämfört med normalbegåvade i att registreras för brott. Detta även när man räknade bort de riskfaktorer som redovisas ovan. Om låg begåvning framstår som en unik riskfaktor visar studien även på att hög begåvning är en skyddsfaktor. Jämfört med referensgruppen normalbegåvade var personer med hög intelligens underrepresenterade med 0,7. Denna trend är ännu tydligare vid grövre brottslighet. Här uppvisar lågt begåvande en överrepresentation med 2,0 jämfört med gruppen normalt begåvande. Motsvarande siffror för gruppen högt begåvande är 0,3.

Noterbart är att skillnaden mellan grupperna avklingar vid 40-årsåldern och först vid 50-årsåldern ser vi överhuvudtaget inga skillnader mellan grupperna.⁶¹

Samtidigt tyder andra studier på att sambandet mellan låg intelligens och brottslighet är betydligt svagare än den svenska studien. Amerikanska undersökningar visar att låg intelligens i sig endast förklarar några procent av den överrepresentationen gruppen har i brottslighet (dvs när man räknar bort de andra riskfaktorerna så som psykisk sjukdom, drogmissbruk, osv). Överhuvudtaget är det svårt att isolera låg intelligens från andra riskfaktorer och även om intelligens delvis är ärftligt betingat påtalar många på hur en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt god kost har positiv inverkan på individens kognitiva utveckling.⁶²

Genom tvillingstudier och familjestudier kan beräkningar göras av gener och miljöns påverkan på ex kriminalitet. Genom Jämförelser mellan hur lika enäggstvillingar och tvåäggstvillingar är inom respektive tvillingpar kan man således få en ganska bra bild över hur stor andel av skillnader i kriminalitet mellan människor kan förklaras av genetiska och miljömässiga faktorer. Under perioden 2007-2013 har kriminalvården haft i uppdrag åt sju personer att arbeta med denna typ och familje- och tvillingdataforskning. Nedan redovisas huvuddragen i vad denna forskning har utmynnat i.⁶³

Inom etiologin studerar man hur och varför kriminalitet är överrepresenterat inom vissa familjer. Att brottsligheten är större inom vissa familjer har länge varit känt. Däremot går åsikterna isär om detta faktum ska förklaras av ärftliga eller miljömässiga faktorer. Två svenska etiologiska studier har genom syskonstudier närmare undersökt hur stort samband det finns mellan dessa faktorer och brottslighet. Studien fann att risken var 4,3 gånger större att ett syskon dömdes för ett våldsbrott om dennes bror också var dömd för brott jämfört med om han inte var detta. Motsvarande siffra för halvsyskonpar var 2 gånger högre risk. När dessa förhöjda risker för våldskriminalitet delades upp i genetiska och miljömässiga faktorer fann forskarna att gener förklarade 52 % och delad uppväxtmiljö 13 % av denna våldsbrottslighet.⁶⁴

Tre svenska studier har undersökt ett eventuellt samband mellan ADHD och kriminalitet. Dessa studier har funnit att en person med ADHD har 5-9 gångers högre risk än personer i genomsnittsbefolkningen att dömas för våldsbrott. Denna riskökning minskar men upphör inte om analysen även inkluderar andra faktorer så som psykisk sjukdom, drog/alkoholmissbruk och familjemässiga faktorer. Det har även visat sig att

---

⁶¹ Kriminalvården, (2010) sid 8ff. Med grov brottslighet avses mord, dråp, överfall, rån, våld eller hot mot tjänsteman, kidnappning, våldtäkt, sexuellt tvång och sexuella övergrepp. Sid 6.

⁶² Lily, Cullen, Ball, sid 311f.

⁶³ Kriminalvården (2014), sid 12f.

⁶⁴ Ibid, sid 16.

våldsbenägenheten hos personer med ADHD avsevärt minskar de perioder som de medicinerar mot ADHD jämför med när de inte gör detta. Sammanfattningsvis visar dessa studier att ADHD ska ses som en kausal riskfaktor för våldskriminalitet.⁶⁵

Studier har även genomförts om det finns kopplingar mellan psykisk sjukdom och brottslighet. Personer med Schizofreni, autismsstörningar och bipolära sjukdomar är visserligen överrepresenterade i brottsstatistiken dock försvinner denna överrisk när man även tar med familjära faktorer och drogmissbruk. Tics och tvångssyndrom i barndomen förefaller dock vara en kausal riskfaktor för våldskriminalitet, ca 3,2 gånger riskökning även när man tagit hänsyn till andra riskfaktorer. Dock var det statistiska underlaget för litet i denna undersökning för att några definitiva slutsatser ska dras. Forskare har även funnit ett samband mellan traumatiska hjärnskador och våldsbrott, där vederbörande hade 3,3 gånger ökad risk att dömas för våldsbrott. Detta samband minskade något med kvarstod när forskarna kontrollerade övriga riskfaktorer såsom drogmissbruk och familjära förhållanden.⁶⁶

3.4 Brottslighet och kön

I den offentliga brottsstatistiken som Brå redovisar presenteras män och kvinnors andel av antalet personer skäligen misstänkta för brott. Denna statistik över skäligen misstänkta personer finns framtagen från och med 2007, vilket ger en god möjlighet att jämföra nya och äldre data med varandra.⁶⁷

Nedan presenteras en sammanställning över mäns överrepresentation i antalet skäligen misstänkta personer för brott.

Tabell 7. Manlig överrepresentation som skäligen misstänkta till olika typer av brott 2016.⁶⁸

Brottstyp	Mäns överrepresentation
Samtliga brott	3,9
Brott mot person	4,3
Stöld och tillgreppsbrott	2,6
Skadegörelse	6,5
Bedrägeri	3,3
Trafikbrott	7,7
Narkotikabrott	6,3

Tittar vi på hur siffrorna ser ut inom i de olika ovanstående kategorier får vi en tydligare bild över mäns och kvinnors brottsvanor.

⁶⁵ Kriminalvården, (2014), sid 17.

⁶⁶ Ibid, sid 18.

⁶⁷ Brå, *Kriminalstatistik 2016 - Misstänkta personer, slutgiltig statistik* URN: NBN: SE: BRA-707 © Brottsförebyggande rådet 2017, sid 9f.

⁶⁸ Ibid, sid 20.

Tabell 8. Skäligen misstänkt för brott mot person 2016.⁶⁹

Brottstyp	Mäns överrepresentation
Misshandel	4,1
Olaga hot	6,4
Ofredande	3,5
Våldtäkt	72

Tabell 9. Skäligen misstänkt för stöld och tillgreppsbrott 2016.⁷⁰

Brottstyp	Mäns överrepresentation
Billtillgrepp	7,8
Stöld ur och från motorfordon	8,4
Bostadsinbrott	9,1
Butikstöld	1,8
Rån	12,5

Ser vi brottsstatistiken på en tioårsperiod, 2007-2016, finner vi att mäns överrepresentation som skäligen misstänkta i respektive brottskategori är i stort sett oförändrad. Sedan 2007 har den totala mängden brott per 100 000 invånare minskat med 4% både vad gäller män och kvinnor.⁷¹ Detta gör att vi med ganska stor träffsäkerhet kan fastställa att män, speciellt vid grövre våldsbrott, skadegörelse och trafikbrott har en anmärkningsvärd överrepresentation. När det gäller bedrägeribrott samt butikstölder är denna överrepresentation inte lika påfallande. Huruvida denna starka manliga överrepresentation vad gäller grov brottslighet ska förklaras av biologiska, miljömässiga, eller kulturella faktorer (så som mansroller, andra levnadsmönster osv) är en öppen och omtvistad fråga.⁷²

Årligen genomför Brå en skolundersökning bland elever i åk 9 i dess delaktighet i brott. 2015 ingick 4659 elever i denna självrapporterade studie. Till skillnad från Brås rapport om män och kvinnors andel av de skäligen misstänkta är denna undersökning alltså självrapporterad, vilket innebär att de elever som angett brottslig aktivitet inte behöver vara föremål för brottsutredning. Skolundersökningen fokuserar sig även på typiska ungdomsbrott, så som våldsbrott, stöldbrott, skadegörelse och narkotikabrott.⁷³ Även i denna undersökning är pojkarna liksom män överrepresenterade i samtliga brottstyper, dock inte alls lika påtagligt som den föregående studien.⁷⁴ En annan stor självrapporterade undersökning kring ungdomars brottsvanor är Stockholmsenkäten. Denna undersökning genomförs var annat år på ett stort antal elever i åk 9 och andra året på gymnasiet i Stockholm stad. 2016 deltog

⁶⁹ Brå (2016), sid 24.

⁷⁰ Ibid, sid 31.

⁷¹ Ibid, sid 13

⁷² Lövkrona, Inger (red), *Mord, misshandel och sexuella övergrepp – Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic academic press, Falun 2001, sid 15.

⁷³ Brå Rapport 2016:21. Skolundersökningen 2015, sid 44.

⁷⁴ Ibid, sid 46ff.

10 071 elever i undersökningen.⁷⁵ Jämfört med skolundersökningen framträder en bild som ligger i linje med Brås sammanställning att män/pojkars har en ökad risk att begå olika typer av brott. Att pojkarnas överrepresentation inte är lika hög i skolundersökningen jämför med de andra två undersökningarna kan förklaras av att pojkar ej i lika hög grad rapporterar att de deltagit i brottslig verksamhet eller att grövre kriminellt belastade elever varit frånvarande (då företrädevis pojkar). En annan förklaring kan vara att skolundersökningen ej specifikt fångar upp mer grov brottslig aktivitet utan i vissa fall registrerar tämligen triviala brott.⁷⁶

---

⁷⁵ Stockholmsenkäten Årsrapport 2016, sid 13.

⁷⁶ Ibid, Exempel på bagatellartade brott är de elever som uppgett att de har stulit skolmaterial som betingat ett försumbart ekonomiskt värde som exempelvis pennor och sudd, sid 42ff.

3.5 Socioekonomiska & psykosociala faktorer

Brå har undersökt återfallsfrekvensen i att begå brott utifrån föräldrarnas socioekonomiska position. Den studerande gruppen utgörs av 69 700 personer som skrivits ut ur fängelse, ungdomsvård, övervakning eller dömts för någon annan typ av påföljd 2003.⁷⁷

Tabell 10: Återfall i brott beroende på föräldrars socioekonomiska situation i procent. Dessa siffror gäller samtliga personer i åldern 15-64 år.⁷⁸

Variabel	Återfall i brott inom 3 år	Återfall med frihetsberövande påföljd med minst 6 månader
Föräldrars högsta utbildning		
Förgymnasial utbildning	51	27
Gymnasial utbildning	45	21
Eftergymnasial utbildning	37	13
Föräldrars SEI-kod		
Ej förvärvsarbetande	43	21
Oklassificerade anställda	50	25
Ej facklärd arbetare	49	23
Facklärd arbetare	44	19
Lägre tjänstemän	41	18
Tjänsteman på mellannivå	38	16
Högre tjänstemän	33	12
Företagare	40	18
Lantbrukare	25	10
Föräldrars inkomst (1990)		
Låg Kvintil 1 mindre än 117 000kr/år	48	24
Kvintil 2	46	22
Kvintil 3	43	20
Kvintil 4	41	17
Kvintil 5 mer än 312 000mkr/år	37	15

Gruppen med högst förgymnasial utbildning uppvisar en överrepresentation med 1,4 jämfört med gruppen med eftergymnasial utbildning, motsvarande siffror för ej förvärvsarbetande jämfört med högre tjänstemän är 1,3. Tittar vi på inkomst så är den femtedel med lägst inkomster överrepresenterade med 1,3 jämfört med den femtedel som tjänar mest. Denna tendens förstärks vid återfallsfrekvensen för grövre brottslighet. Gruppen med högst förgymnasial utbildning har en överrepresentation med 2,1 i förhållande till gruppen eftergymnasial utbildning. Ställer vi icke förvärvsarbetande mot högre tjänstemän är motsvarande siffror 1,75 och tar vi hänsyn till inkomstnivå så är den femtedel med lägst inkomst överrepresenterade med 1,6 jämfört med den femtedel som har högst inkomster.

⁷⁷ Brå Rapport 2012:15, Återfall i brott – Mönster i risken för återfall i brott bland lagförda personer, sid 6.

⁷⁸ Ibid, sid 45f.

Skillnaden i återfallsfrekvensen i brott mellan de socioekonomiska grupperna ökar i de yngre åldrarna.⁷⁹

Tabell 11: Återfallsfrekvens i brott utifrån individens socioekonomiska position. Siffrorna anges i procent.⁸⁰

Variabel	Återfall inom 3 år	Återfall med frihetsberövande påföljd inom 3 år
Utbildning		
Förgymnasial utbildning	47	21
Gymnasial utbildning	38	17
Eftergymnasial utbildning	22	6
Inkomst 2002		
Kvintil 1 Låg	50	24
Kvintil 2	38	16
Kvintil 3	31	12
Kvintil 4	21	7
Kvintil 5 Hög	14	4

Tabellen ovan visar återfallsfrekvensen i procent när man beaktar individens egen utbildning och inkomst (alltså inte sina föräldrar). Här ser vi att risken för återfallsfrekvensen för de grupper med en lägre utbildning och inkomst har ökat ytterligare jämfört med grupperna högutbildade och höginkomsttagare. Gruppen med högst en förgymnasial utbildning har en överrisk med 2,1 att återfalla i brottslighet inom 3 år om vi ställer dessa mot gruppen med eftergymnasialutbildning. Vad gäller inkomst så ser vi att den grupp med lägst inkomst har hela 3,6 överrisk jämfört med den grupp som har högst inkomster. Överrisken att hemfalla åt grövre brottslighet ökar ytterligare för de grupper med låg utbildning och låg inkomst. Gruppen med lägst utbildning respektive lägst inkomst uppvisar en överrepresentation med 3,5 respektive 6 gånger om vi ställer dessa mot gruppen med högst utbildning och högst inkomst.

Kriminologerna Henrik Tham och Hanns von Hofer är medförfattare till boken *Samhällsproblem* (2010) och i avsnittet "Stöld i Sverige 1831-2008" så ser de ett tydligt samband mellan socioekonomiska faktorer och brott. I en undersökning (1997) av svenska fångars socioekonomiska bakgrund visade det sig att en av sju interner saknade fullbordad utbildning, vilket ska jämföras med en på hundra för övriga befolkningen. Före frihetsberövandet saknade även tre av fyra fångar anställning och vart femte fånge uppgav att hen var tvungen att begå brott för att klara av de löpande utgifterna för mat och uppehälle.⁸¹ Författarna hänvisar även den stora ökningen i antalet lagföringar perioden

⁷⁹ Brå Rapport 2012:15 sid 48. Lägsta inkomstgruppen har exempelvis en överrisk på 1,7 att hemfalla i brott jämfört med gruppen med de högsta inkomsterna.

⁸⁰ Ibid, sid 49.

⁸¹ Goldberg Ted (red), *Samhällsproblem 7:e upplagan*, Studentlitteratur, Elanders 2010, sid 418.

1950-1970 till strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Rationaliseringar och höjda prestationskrav medförde att många okvalificerade arbeten försvann inom framförallt jordbruket. Detta drabbade främst personer med låg utbildning, vilka riskerade att hamna i långvarig arbetslöshet och därmed fick en överrisk att begå olika stöldbrott.⁸²

Samtidigt hävdar många att det inte är den socioekonomiska miljön i sig som leder till brottslighet utan det är en problematisk socioekonomisk situation i kombination med olika psykosociala problem som medför en överrisk till brottslighet. I sin rapport 2012:15 skriver Brå:

Social exkludering med bristande möjligheter att skaffa sig inkomster på legal väg, och som det verkar inte sällan i kombination med ett pågående missbruk, kan slutligen antas öka sannolikheten för fortsatt brottslighet.⁸³

Övergår vi då till att specifikt studera psykosociala förhållanden som en riskfaktor till brottslighet visar en självrapporterande studie att barn som utsatts för olika former av fysisk eller psykisk misshandel en överrisk mellan 1,3 till 1,9 att begå någon typ av våldsbrott.⁸⁴ I Skolundersökningen ser vi att elever till separerade föräldrar uppvisar en överrisk med 1,9 för stöldbrott och skadegörelsebrott, 1,4 för våldsbrott och hela 2,2 gånger överrisk att prova narkotika jämfört med de elever som bor tillsammans med båda sina föräldrar.⁸⁵ Stockholmsenkäten 2014 visar att de elever i åk 9 och år 2 i gymnasiet vilka har starka emotionella band till sina föräldrar och där föräldrarna utövar en social kontroll på sin ungdomar minskar elevernas självrapporterade brottslighet. Barn till de föräldrar som inte har kontroll vad deras barn befinner på kvällarna har en överrisk till brottslighet med 1,8. Tillika har de ungdomar vilka känner att de inte kan prata med sina föräldrar om personliga problem har en 1,3 överrisk att begå brott.⁸⁶

Benägenheten till att återfalla i brottslighet är också större hos personer som växer upp i en mer utsatt psykosocial miljö. Ungdomar som växer upp hos ensamstående föräldrar uppvisar överrisk med 1,5 att hemfalla åt brottslighet inom 3 år jämfört med de ungdomar som växte upp hos båda föräldrarna.⁸⁷ Barn till tonårsmammor har en överrepresentation med 1,3 att återfalla i brottslighet jämfört med gruppen där mamman var över 20 år när de fick första barnet.⁸⁸ Även andra studier stödjer familjesituationens betydelse. Bergman och Andershed har följt alla individer som gick i skolan i årskurs fyra i Örebro 1965 till de var i mitten av 40 års åldern. En av undersökningens viktigaste slutsatser är att växa upp i en splittrad familj hade signifikant betydelse för att senare hamna i brottslighet. Samma studie

---

⁸² Goldberg (red), sid 422.

⁸³ Brå, Rapport 2012:15, sid 73.

⁸⁴ Kriminalvården *Orsaker till kriminalitet – sammanfattningsrapport*, Sid 21.

⁸⁵ Brå Rapport 2016:21, Sid 56ff.

⁸⁶ Halvars Moa, Karlsson Fanny, *Sociala band och socioekonomisk bakgrund som orsak till ungdomsbrottslighet*, Kandidatuppsats i sociologi, sociologiska institutionen 2016, Stockholms universitet, sid 21.

⁸⁷ Brå Rapport 2012:15, Sid 58.

⁸⁸ Ibid, sid 56ff.

visar att personer som haft alkoholmissbruk och psykiska problem i högre grad senare utvecklat ett kriminellt beteende.⁸⁹

4.0 TEORETISK ÖVERSIKT ÖVER BROTTSLIGHETENS ORSAKER

Forskningsfältet över hur brottsligheten skall förstås och förklaras är givetvis enorm. Genom att ta del av två översiktsverk i ämnet Jerzy Sarneckis *Introduktion till kriminologi* (2009) samt Robert J Lillys (red) *Criminological theory* (2011) fås en bra översikt över de kriminologiska teorier som dominerat forskningen under de senaste 100 åren. De flesta teorier är skrivna utifrån en anglosaxisk kontext, en kontext vilket även torde vara tillämplig på svenska förhållanden.

Vidare har jag medvetet valt ut teorier som främst förklarar ungdomskriminalitet och kriminalitet som kopplas till social och ekonomisk utsatthet. Detta val grundar sig på att de brott som läroböckerna behandlar är just brott som kopplas till ungdomar och socialekonomisk utsatthet så som snatteri, stöld, våldsbrott (och hedersrelaterat våld), skadegörelse och narkotikabrott. Även grövre kriminalitet berörs då främst gängkriminalitet. Det sk "white collar crime", dvs brottslighet som begås av välutbildade människor i samhällets övre skikt så som ex ekonomisk brottslighet, omnämns överhuvudtaget inte.⁹⁰

4.1 Strain

Den amerikanska sociologen Robert Merton menade att den amerikanska samhällsstrukturen är upphov till kriminellt beteende hos vissa socialt och ekonomiskt missgynnade grupper i samhället. Mertons strainteorin hävdar att samhällets stora fokusering på materiella livsmål (vilket ger individen status, respekt, personligt värde) gör att misskrediterade grupper ej har de medel som krävs för att uppnå dessa. Detta kan leda till strain (spänningar, motsättningar), vilket i sin tur ökar risken för ett kriminellt beteende hos dessa grupper. Om samhällsmedborgarna förfogar över de resurser som krävs för att skaffa sig en framgångsrik yrkeskarriär och därmed ekonomiskt välstånd uppkommer ingen konflikt mellan individens mål och medel. Om densamme emellertid ej har den sociala och intellektuella kapacitet som är en förutsättning att skaffa sig en lämplig utbildning och sedan etablera sig i yrkeslivet uppkommer en diskrepans (strain) mellan mål och medel, vilket alltså ökar riskerna att individen söker uppnå dessa livsmål med brottsliga metoder. Noterbart är alltså att strainteorin menar att endast fattigdom i sig inte tillräckligt för att förklara kriminalitet, utan det är när fattigdom och socialutsatthet kombineras och ställs mot en alltför snäv definiering av eftersträvan av livsmål, så som materiell välfärd, som en hög frekvens av kriminalitet uppkommer.⁹¹

---

⁸⁹ Brå, *Orsaker till brott bland unga*, Sid 49.

⁹⁰ Samhälle idag 7 SOL 4000, Natur & kultur, Lettland 2016. SO:S SO-serien från Liber. Tredje upplagan Egypten 2014.

⁹¹ Engdahl Oskar, Lindgren Sven-Åke, *Varför begår människor brott?*, Studentlitteratur, Lapaprint Latvia 2017, sid 27ff.

Olika individer kan dock inta olika strategier till att hantera spänningen mellan mål och medel. Ovan beskrivna strategin benämner Merton som *innovation* med detta menas att grupper ur lägre samhällsklasser vilka ej har medel att uppnå social och ekonomisk framgång som föreskrivs i samhällsnormerna, utvecklar alternativa sätt att nå de etablerade livsmålen genom att exempelvis begå brott. Med *konformitet* menar Merton att den missgynnade gruppen utifrån sina förutsättningar försöker att kämpa på så gott de kan. Genom ihärdighet, begåvning eller social kapacitet kan de på sikt faktiskt nå samhället erkända mål. De personer som använder samhällets etablerade medel men resignerar i sin vetskap att de aldrig kommer att nå dessa betecknar Merton som *ritualister*. Anpassningsformen *tillbakadragande* handlar om individer vilka både tar avstånd från etablerade medel och mål samhället har, det kan exempelvis röra sig om utslagna individer som har fastnat i långvarig arbetslöshet och/eller har allvarliga missbruksproblem. Slutligen kan personen anamma strategin *uppror*. Denna grupp avvisar både samhällets vedertagna mål och medel. De drar sig tillbaka men accepterar inte sin situation utan söker konfrontera samhället med att skapa en ny social ordning. Denna strid för samhällsförändringar förs med ett "ideologiskt patos" och kan innebära lagöverträdelse så som militanta veganer, religiösa terrorister osv.⁹²

4.2 Subkulturer

Liksom Merton hävdade Albert K. Cohen att brottsligheten främst finns företrädd bland de grupper i samhället som saknar de individuella eller kollektiva resurser att realisera medelklassens snäva livsmål. Cohen ser dock att ex ungdomsbrottslighet som ett gruppfenomen där brottsliga normer och värderingar överförs mellan individer i den brottsliga subkulturen. Subkulturen präglas av en kortsiktig tillfredsställelse av hedonistiska behov istället för den mer långsiktiga orienterade nyttokulturen som representeras av medelklassen. Effekten av detta blir att subkulturen vänder samhället ryggen och alltså avvisar de etablerade värderingarna och istället utvecklar en alternativ livsstil som kan präglas av destruktiv kriminalitet (som ex meningslöst våld, skadegörelse osv som inte gynnar utövaren) och drogmissbruk.⁹³

4.3 Stämpling

Även anhängarna av stämplingsteorin anser att orsaken till brottslighet ska sökas hos det etablerade samhället och de orealistiska krav det har på vissa misskrediterade samhällsgrupper. De anser dock att brottsligheten inte är orsakad av sociala förhållanden utan istället definierad av dessa, mao omgivningens reaktioner på vad dessa uppfattar som ett avvikande beteende. En konsekvens av att samhället pekar ut vissa handlingar som onda och omoraliska är att individen som utför dessa får en negativ självbild och agerar i överensstämmande med denna självbild. En utveckling som senare kan resultera i en accelererad brottslighet. Som evidens till denna teori pekar stämplingsteoretikerna på att brottsligt beteende är vanligt förekommande men att det är bara ett fåtal som straffas för

---

⁹² Sarnecki Jerzy, *Introduktion till kriminologi*, Studentlitteratur, Pozkal Polen 2009, sid 180ff.

⁹³ Ibid, sid 184f.

detta. Exempelvis etiketterar samhället ett visst typ av dödande som mord medan annat dödande ej definieras som detta. Att döda en polis värderas som allvarigare typ av brott än att bli dödad av den samme eller att en miljöfarlig industri, vilket medför att många människor dör av en långsam och plågsam cancer, ses vara nödvändiga uppostringar för den ekonomiska tillväxten.⁹⁴

4.4 Kulturkonflikter

Utgångspunkten för förespråkarna bakom kulturteorin är att människor som lever under olika sociala och kulturella omständigheter har skilda uppsättningar av normer och värderingar. Brottsuppkommer då alltså när en grupps kulturella värderingar tillämpas i ett sammanhang där andra grupps kulturella normer råder. Således skulle etniska minoriteters normer och värderingar resultera i ett konkret handlande, ett handlande vilket ej ses som acceptabelt med det etablerade samhällets värdegrund. Detta resulterar i att personer med annan kulturell bakgrund lätt hamnar i konflikt med samhället. Följden blir att individen marginaliseras, ex ej får arbete eller bostad och därmed lättare hemfaller åt brottsliga aktiviteter. Exempel på värdekonflikter kan ex nämnas hedersrelaterad brottslighet, olika uppfattningar kring minoritetsgrupps rättigheter (ex sexuell läggning) och frågor som rör barn och kvinnors rättigheter.⁹⁵ Jan Ahlberg och Helene Lööv på Brå konstaterar också att det finns kulturella orsaker till att vissa invandrargrupper är överrepresenterade i brottsliga sammanhang. Det kan röra sig om negativa upplevelser från hemlandet ex krigssituationer, kulturskillnader i allmänhet samt selektionshypotesen; dvs att personer som flyttar från ett land inte är representativ för landets befolkning i stort utan det finns en tendens till att personer med olika sociala problem och brottsbenägenhet också är mer benägna att migrera.⁹⁶ En av medförfattarna till boken *Samhällsproblem* (2010), Haluk Soydan menar i avsnittet om migration att en stor migration kan innebära stora påfrestningar han skriver; *Invandring skapar dessutom nya samhällsfenomen som kulturkonflikter, etniska motsättningar, diskriminering och språkproblem. På individnivå innebär invandrar- och minoritetssituationen påfrestningar av olika slag och omställningsproblem. Påfrestningarna kan variera: svårigheter med relationsstörningar, missbruksproblem, samlevnadskonflikter och sexuella problem kan variera från en invandrargrupp till en annan.*⁹⁷

Olika genusteoretiker har presenterat ett kulturellt och historiskt perspektiv på mäns brottsmönster, då framförallt våld och sexuellt våld mot kvinnor. I korthet går teorin ut på att manligheten konstrueras i ett kulturhistoriskt sammanhang och ska ses som ett utövande av ett patriarkalt förtryck. Mäns våld mot kvinnor måste studeras empiriskt. Det tar sig alltså olika uttryck och omfattning i skilda kulturella kontexter, vilket på det stora hela ger en allmän bild över kvinnors ställning och jämställdheten i samhället i stort.⁹⁸ Det finns även en

---

⁹⁴ Lilly J. Robert, Cullen T. Francis, Ball A. Richard, *Criminological theory – context and consequences*, 5th edition, SAGE publications, 2011, sid 140f.

⁹⁵ Sarnecki, sid 214f.

⁹⁶ Ekholm, (2011), Ett stöd för kulturteorin som Ekholm nämner är att vissa invandrargrupper för med sig ett visst beteendemönster. Exempelvis är den stora andel finska invandrare som lagförts för mord/dråp i Sverige och att Finland har en minst så hög mord och dråpbrottslighet som Sverige. Under 1980-talet visar statistik att 60 % av alla offer för mord och dråp i Sverige har haft finsk härstamning, sid 122f.

⁹⁷ Goldberg (red), sid 259.

⁹⁸ Lövkrona, sid 22.

politisk dimension i kulturkonfliktsteorin. Olika typer av kulturella grupperingar, ex klass och etnicitet, slår vakt om sina kulturella koder. Dessa koder skapar sammanhållning och identitet vilket ligger till grund för att stärka en specifik grupps makt och inflytande i samhället.⁹⁹

4.5 Den psykosociala teorin

Utvecklandet av en antisocial personlighet och livsstil är en riskfaktor till kriminalitet. Studier visar att det finns ett starkt samband mellan fattigdom, socialutsatthet och ett antisocialt beteende. Vissa forskare menar dock att detta samband är indirekt. Detta är istället en effekt av dysfunktionella uppväxtvillkor som resulterar i att barnet växer upp under ansträngda ekonomiska villkor. Exempelvis är risken att hamna i arbetslöshet starkt kopplat till den psykosociala familjesituationen barnet växer upp i. Här framhålls ett disharmoniskt och ineffektivt föräldraskap som en viktig komponent, ex fysiska och psykiska övergrepp, bristande engagemang hos föräldrarna, dålig tillsyn, bråk i familjen osv. Dessa skilda aspekter av familjelivet och föräldraskapet är starkt associerade med varandra och det är ofta omöjligt att separera dessa individuella effekter, troligt är att en kombination av dessa faktorer har stor betydelse för utvecklandet av ett antisocialt beteende. Detta riskerar att få fler allvarliga konsekvenser. 1) Att barnet utvecklar dåliga relationer och bristfälliga metoder att lösa sociala problem. 2) Barnet lär sig att ett aggressivt beteende lönar sig. 3) Barnet får svårt att utveckla en sund social anknytning till omgivande personer och har svårt att se ett beteende som skadar andra människor sanktioneras. 4) Bristande tillsyn gör att barnet lättare hamnar i brottsliga miljöer.¹⁰⁰

4.6 Kontroll och tillfällesstruktur

Ovan skisserade teorier förutom psykosociala teorin och kulturkonfliktsteorin har sin utgångspunkt i att sociala och ekonomiska missförhållanden i samhället ger upphov till olika typer av brottslighet. Kontroll och tillfällesstrukturteorierna växte fram under 1980-talet som ett konservativt svar på det som man uppfattade alltför ensidigt fokuserande på sociala och ekonomiska orättvisor som en förklaring till kriminalitet. Redan den franska sociologen Emile Durkheim formulerade i slutet av 1800-talet en teori att avvikande beteende orsakades av normupplösning som i sin tur hade sitt upphov i snabba och omvälvande samhällsförändringar där samhällets kontroll över individerna upphörde. Kontrollteoretikerna bygger vidare på Durkheims tankar då man menar att det finns en inbyggd drift hos oss människor att begå olika typer av brott men att den omgivande kontrollen från samhället förhindrar oss att göra detta.¹⁰¹ Travis Hirschi formulerade en teori om sociala band. I korthet menar Hirschi att relationer mellan människor ger sociala band som hindrar individen från att agera kortsiktigt och egoistiskt, ett beteende som strider mot etablerade samhällsnormer, dvs vad som är bäst för samhället som helhet. Hirschi särskiljer fyra delar hos de sociala banden som hindrar individen från att begå brottsliga handlingar. 1)

---

⁹⁹ Lilly, Cullen, Ball, sid 171.

¹⁰⁰ Rutter Michael, Giller Henri, Hagel Ann, *Antisocial behavior by young people*, Cambridge University press, 1998. Sid 212f.

¹⁰¹ Sarnecki, sid 239.

Anknytning, till konventionella personer och aktiviteter ex föräldrar, skola, kamrater. 2) Åtaganden i överrensstämmande med den etablerade samhällsordningen och investeringar i långsiktiga samhällsnyttiga livsmål, så som utbildning, arbete och ett hederligt liv. 3) Delaktighet i konventionella aktiviteter ex skolarbete, föreningsliv och arbete och slutligen 4) Övertygelse om samhällsordningens legitimitet dvs positiva attityder till myndigheter, politiker, lagstiftning och negativ inställning till brottslighet och missbruk.¹⁰²

En annan variant av kontrollteorin riktar istället sin uppmärksamhet på själva brottstillfället. Anhängarna till teorin om tillfälleshetsstruktur menar att allt för stort fokus har lagts på att skärskåda förövarnas bakgrund och att man i detta sammanhang har förbisett vilken kontext brottsligheten ägt rum, exempelvis offrens roll i när de brottsliga handlingarna ägde rum eller förövarens möjligheter att utföra brott och komma undan med detta. Enligt detta synsätt ska samhällets brottsnivå alltså relateras till de vardagliga förhållanden (rutiner) som påverkar våra liv. Brottsförebyggande åtgärder i denna anda är exempelvis att sätta upp belysning i dåligt upplysta miljöer, se till att människor låser fast sin egendom, ej lägger stöldbegärliga saker synligt framme osv.¹⁰³

4.7 Biologiska teorier

De senaste decenniernas snabba tekniska och vetenskapliga utvecklingen har de biologiska förklaringarna bakom brottslighet fått större utrymme i debatten. Det finns en rad olika inriktningar inom den biologiska skolan där jag i detta sammanhang tänker lite närmare fördjupa mig i två av dessa, neurologiska/biokemiska teorier och teorier om hjärnans struktur. Gemensamt för dessa teorier är att de bestämt avvisar att vissa människor är födda kriminella. Det finns alltså inte en slags "kriminell gen" som stipulerar att några människor kommer att begå brott och andra inte. Däremot ska vissa biologiska faktorer ses som bidragande riskfaktorer till att en del människor hamnar i kriminalitet, riskfaktorer vilka samspelar (förstärks eller förminsas) av miljömässiga faktorer.¹⁰⁴

De neurologiska och biokemiska teorierna fokuserar sig på hjärnans kemiska substanser och signalsystem mellan nervcellerna. Forskning har visat att människor med låga halter dopamin är mer benägna att ta olika typer av risker för att tillfredsställa kortsiktiga behov trots att ett tillgodoseende av dessa behov på längre sikt får negativa konsekvenser för individen och omgivningen. Mycket tyder även på att en dysfunktionell amygdala leder till begränsad förmåga att känna rädsla och empati, vilket är starka markörer för kriminellt beteende. Studier har visat att personer som har ärvt ett mindre känsligt autonomiskt nervsystem svarar sämre på eggande yttre stimuli också är starkt överrepresenterade i brott. Denna andel med okänsligt autonomt nervsystem begår över 50 % av vissa brott men utgör endast 1 % av den totala befolkningen. Denna grupp är även obenägen att lära av sina misstag, dvs svarar dåligt på de åtgärder (straff och vård) som samhället sätter in för att

---

¹⁰² Engdahl & Lindgren, sid 90.

¹⁰³ Sarnecki, sid 246f.

¹⁰⁴ Ibid, sid 146.

förebygga brott. Den starkaste indikatorn på ett okänsligt autonomt nervsystem är att individen har låg puls och lågt blodtryck. I en amerikansk studie (Farrington 1997) räknades låg puls som den viktigaste förklaringen till kriminellt våld och bland samtliga biologiska, psykiska och sociologiska faktorer som undersöktes.¹⁰⁵

Den tekniska utvecklingen möjliggör nya och mer tillförlitliga metoder att undersöka hjärnas fysiska strukturer. Det är framförallt defekter i hjärnas främre lob som har fångat forskarnas intresse. Denna del av hjärnan fyller en viktig funktion i personens förmåga att tolka emotionella signaler från omgivningen och anpassa responsen på dessa signaler, exempelvis impuls kontroll. Studier har visat att personer med en bristande empati och impuls kontroll har en lägre aktivitet i den främre hjärnloben. Denna låga aktivitet kan förklaras av hjärnskador, obalans i kemiska substanser (se stycket ovan) eller en mindre optimal fysisk hjärnstruktur. Det finns ett starkt samband mellan ADHD och låg aktivitet i främre hjärnloben, något som förklarar att personer med ADHD-diagnos uppvisar ett mer kortsiktigt impulsstyrkt beteende, vilket i sig är en riskfaktor för kriminalitet.¹⁰⁶ Studier har visat att ADHD har hög ärftlighet. Barn till personer som har ADHD löper fyra till tio gånger högre risk än andra barn att få ADHD.¹⁰⁷

Forskare har kartlagt att det finns flera samband mellan drogmissbruk och kriminalitet. Många brott begås i drogpåverkat tillstånd och det finns tydliga samband mellan alkoholkonsumtion och våld, impulsivitet och aggressivt beteende över lag.¹⁰⁸ Olika studier har genomförts för att försöka klargöra arvets betydelse för utvecklandet av missbruk och kriminalitet. De genomgående resultaten från dessa studier är att anlagen som på skilda sett bidrar till risken att utveckla missbruk består av flera delar. Den senaste alkoholforskningen har fokuserat sig på olika enzymer som är aktiva vid nedbrytning av alkohol. Personer med låg halt av MAO (Monoaminoxidas är ett enzym som finns i hjärnans nervceller) söker spänning och tar risker medan personer med hög halt av MAO trivs med en lugn och trygg tillvaro. Undersökningar har visat att män som grupp och missbrukare har lägre halter av MAO än genomsnittet. Låga halter av MAO är även något som sammankopplas med ADHD.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Lilly, Cullen, Ball, sid 358f.

¹⁰⁶ Ibid, sid 360.

¹⁰⁷ Ekholm, Björkegren, Nygren, Resberg, (2016), sid 114.

¹⁰⁸ Goldberg Ted (red), *Samhällsproblem 7:e upplagan*, Kapitel 9 Alkohol av Karin Helmersson Bergmark, Studentlitteratur, Elanders 2010, sid 384.

¹⁰⁹ Ekholm Thomas, Engström Gunnar, Göransson Birgitta, *Människan, brottet och följderna*, Sjunde upplagan, Natur och kultur, Stockholm 2011, sid 142ff.

4.8 Sammanfattning av forskningsläget och jämförelse med kriminalstatistik

Det kan vara på sin plats att sammanfatta aktuell brottstatistik och de teoribildningar som finns kring brottslighetens orsaker. När det gäller män och ungdomars överrepresentation i brottslighet finns det ett lättolkat och gediget statistiskt material att stå på. Bilden visar entydigt att män är kraftigt överrepresenterade i framförallt våldsbrottslighet. 2016 var mäns överrepresentation som skäligen misstänkta i samtliga brott nästan 4 gånger större än kvinnor. Vid våldsbrott är denna överrepresentation alltså ännu högre, ex rån 12 gånger, skadegörelse 6,5, våldtäkt 72 gånger. Det är egentligen endast butikstölder som kvinnor ligger på nivåer som närmar sig männen (1,8 manlig överrepresentation). I fallet ungdomar ser vi att personer i åldern 15-20 år är överrepresenterade i antalet lagförda brott 2016, 2,2 gånger i samtliga brott jämfört med andra åldersgrupper. Störst överrepresentation har ungdomar i missbruk av urkund, mened (7,9), rån (6,3), tillgrepp av fortskaffningsmedel (6,1), skadegörelse (5,0), misshandel (3,5) och snatteri (3,5).

Det finns även ett tydligt samband mellan socioekonomisk bakgrund och viss typ av brottslighet. Vissa studier menar dock att detta samband är indirekt. När andra riskfaktorer tagits bort så som biologiska och psykosociala förhållanden minskar eller försvinner överrepresentationen betydligt eller helt. En rimlig tolkning är att socioekonomisk utsatthet samverkar med biologiska och psykosocial utsatthet och att det i många fall är omöjligt att fastslå om psykosocial utsatthet leder till en socioekonomisk utsatthet eller vice versa. Möjligen kan man likna förhållandet med en pendelrörelse där båda faktorerna förstärker varandra.

De senaste decennierna har det forskats mycket kring biologiska och ärftliga riskfaktors betydelse som förklaring till framförallt våldskriminalitet (ex skadegörelse, misshandel och sexualbrott). Hjärnskadorna, ADHD, hormoner och signalsubstanser spelar en inte obetydlig roll i sammanhanget. Här finns det tämligen omfattande forskning som stöder sambandet mellan låga dopaminnivåer, låg aktivitet i hjärnans pannlob, höga halter av enzymet MAO och våldsbrott. I vissa fall kan en stressfull eller otrygg miljö framkalla detta.

Kan aktuell svensk kriminalstatistik kopplas till de teoribildningar som försöker förklara mekanismerna bakom brottslighet, dvs varför vissa grupper har en förhöjd risk att hamna i kriminalitet? De socioekonomiska teorierna så som Strainteorin samt teorin om subkulturer lägger tonvikten på att sociala och ekonomiska missförhållanden i samhället resulterar i kriminalitet, ett faktum som också stöds av kriminalstatistik. Teorierna menar dock att det inte är ekonomisk ojämlikhet i sig som orsakar brottslighet utan det är när fattigdom och social utsatthet kombineras med ex en alltför stor fokusering vid ekonomiskt välstånd som förklarar att vissa socioekonomiskt missgynnade grupper kan hamna i kriminalitet. Den psykosociala teorin o sin sida hävdar att det i själva verket utvecklandet av en antisocial personlighet och livsstil som är den huvudsakliga förklaringen till brottslighet, dvs det är dysfunktionella uppväxtvillkor (ex otrygg familjesituation) vilket i sin tur resulterar i en social

och ekonomisk utsatthet, inte det motsatta förhållandet. Några undersökningar som presenterats i denna uppsats stödjer detta antagande eller åtminstone uppfattningen att socioekonomisk utsatthet samverkar med psykosociala missförhållanden.

Mäns ökade risk att begå brott kan förklaras av biologiska orsaker, så som högre substanser av vissa signalämnen (MAO) men även av kulturella orsaker som exempelvis stereotypa mansroller vilka ensidigt fokuserar på aggressivitet, dominans, sexualitet och självständighet. Det finns även ett tydligt samband mellan ADHD och våldskriminalitet. Hög ungdomskriminalitet kan förklaras av att ungdomar i högre utsträckning vistas i kriminella miljöer där det finns en dålig kontroll ex anknytning till konventionella personer och aktiviteter inom familj, skola och föreningsliv, vilket i sin tur resulterar i låg tillit till samhället och utvecklandet av asocial personlighet.

Att personer med utländsk bakgrund har en överrepresentation som skäligen misstänkta för brott förklaras av att denna grupp i högre grad lever under en pressad socioekonomisk situation ex låg sysselsättningsgrad, bristfällig utbildning, dåliga språkkunskaper osv jämfört med övriga befolkningen. Vissa hävdar att det kan finnas kulturella orsaker till att vissa invandrargrupper hamnar i en utsatt socioekonomisk position, dvs förklaringen ska sökas inom gruppen och ej i det omgivande samhället (ex låg tillit till staten, låg utbildning, språksvårigheter). Även kulturkonflikter lyfts fram som en förklaring, dvs att personer från andra kulturer kan ha värderingar som krockar med det omgivande samhällets, ex hederskultur, religiös intolerans, intolerans mot minoritetsgrupper osv. Att personer med invandrarbakgrund är överrepresenterade i brottsstatistiken förklaras även av att det finns en stor andel unga män i gruppen och att samhället ex polis, myndigheter eller övriga befolkningen har en ökad benägenhet att stämpla personer med utländsk bakgrund som brottslingar.

5.0 SYFTE & METOD

Det övergripande syftet är att analysera hur läroböcker i samhällskunskap gestaltar brottslingar, hur de förklarar kriminalitet samt undersöka om det finns några mönster i läroböckernas upplägg i detta avseende. I detta sammanhang skulle det vara intressant att systematisera dessa eventuella mönster och koppla detta till en ideologisk diskurs, dvs hur den sociala konstruktionen av arbetsområdets lag och rätt gestaltar sig i högstadiets läroböcker i samhällskunskap. Av särskilt intresse för uppsatsen är att undersöka om den nya typ av brottslighet som växt fram i socialt utsatta förorter även avspeglar sig i läroböckerna. Avslutningsvis kommer uppsatsen diskutera några möjliga uppslag till varför författarna väljer att skildra arbetsområdet på det sätt de gör.

1. Vilken bild över arbetsområdet lag och rätt presenteras i läroböckerna?
Skönjer vi några dominerande idéer avseende på:
  - a) Hur karaktäriseras gärningsmän?
  - b) Vilka grupper som är överrepresenterade i brottsstatistiken?
  - c) Varför människor begår brott?
  - d) Vilka brottspreventiva åtgärder redovisas?
2. Hur representativ är denna bild med forskningsläget på området och aktuell brottsstatistik?
3. Vilka förklaringar finns det till att läroböckerna behandlar just dessa orsaker till brottsligheten?

5.1 Definition av ideologibegreppet

Ideologi är ett vitt begrepp. Den mening av begreppet som ligger till grund för denna uppsats är en variant av den vida innebörden som Terry Eagleton använder i sin bok *Ideology an introduction*. Begreppet avser i detta fall en beskrivning av ett samhällsfenomen vilket syftar att förmedla subjektiva värderingar och intressen i mening att uppnå vissa politiska effekter. Ideologi handlar i detta fall inte så mycket om enskildheter i vad som sägs utan i vilken kontext olika fenomen behandlas samt vilka fakta och perspektiv som beskrivningen utelämnar.¹¹⁰

5.2 Teori / hypotes

Denna undersökning kommer att utgå från en konstruktivistisk teoribildning. konstruktivismen menar att beskrivning och förståelse av sociala fenomen är en kulturell konstruktion som i egentlig mening inte finns som objektiv materiell verklighet utanför denna konstruktion. Alltså blir samhällsliga företeelser i nutid och dåtid, så som låt oss säga maskulinitet eller franska revolutionen, en produkt vilken är olika gruppers medvetna eller omedvetna konstruktion av den samme.¹¹¹ I många fall är denna konstruktion ett resultat av majoritetens eller elitens bärande idéer, vilket inte alls uppfattas som just dess subjektiva idé eller ideologi pga de presenteras på ett sådan sätt att det ska uppfattas som neutralt och ej

---

¹¹⁰ Eagleton Terry, *Ideology an introduction*, Verso, Marston Book services Ltd, Oxfordshire 2007, sid 9.

¹¹¹ Bryman Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber Ekonomi, 2002, sid 32.

värdeaddat.¹¹² En annan utgångspunkt för konstruktivismen är att språk och verklighet inte går att skilja på. Språket är det konstruerande raster som vi genom våra ordval och meningsbyggnader producerar subjektiva verkligheter. Språket är aldrig neutralt, språket kan aldrig passivt och mekaniskt överföra en objektiv verklighet till given beskrivning.¹¹³

Peter Berger och Thomas Luckman har vidareutvecklat den konstruktivistiska grundteorin. Enligt Berger och Luckman skapar vi hela tiden vanor och rutiner när vi kategoriserar våra observationer av olika samhällsfenomen. När dessa habitualiseringar (vanor) och typifieringar (kategorier) sprids mellan olika aktörer uppkommer olika institutioner, dvs fasta tankemönster. Denna institutionalisering kan ske inom olika områden så som familj, skolväsen, religion, rättsväsen, etc. Dessa institutioner har alltså från början skapats av människan men börjar med tiden uppfattas som någonting externt, objektivt och på förhand givet. Kunskap i detta sammanhang blir de programbara kanaler som denna externalisering skapar en uppfattad objektiv värld. Genom språket och den kognitiva apparat som är uppbyggd på språket systematiseras olika objekt vilka uppfattas som en yttre verklighet och denna "verklighet" internationaliseras åter som en giltig sanning under en socialiseringsprocess. Socialiseringsprocessen sker inte bara mellan olika individer i ett samhälle utan mellan generationer och på så sätt skapas traditioner. Överföring av institutionernas mening sker genom sk typifieringar ex lärare och elev och genom olika kontrollapparater, ritualer och symboler.¹¹⁴ En viktig del i överföringen av denna objektifierad beskrivning och tolkning av skilda samhällsfenomen är legitimering. Legitimeringen integrerar disparata meningar till en sammanhängande helhet. Denna legitimering sker på två plan. Dels sker detta i olika typer av samhällsintuitioner ex skolväsendet, dels sker detta på ett individuellt plan då mottagaren själv konstruerar en sammanhållen helhet. Legitimeringen blir absolut nödvändig i situationer där mening/tolkning av ett samhällsfenomen inte är självklar, ex när kunskap ska förmedlas mellan olika generationer. Denna legitimering förklarar och rättfärdigar alltså beskrivning och förklaring (kunskap) av skilda samhällsfenomen. Detta kan ske genom språket där vi etiketterar olika begrepp/fenomen på olika sätt (frihetskämpe istället upprorsledare) eller genom mer raffinerade språkliga grepp så som ordspråk, legender och maximer. Legitimeringen kan även ske genom att de backas upp av olika typer av förklaringar, teorier. Den viktigaste legitimeringen sker när hela *symboliska universa* skapas, detta är ett symboliskt universum som sorterar, integrerar, utelämnar och förklarar en upplevd extern och objektiv verklighet.¹¹⁵

---

¹¹² Bergström Göran & Boréus Kristina (red), *Textens mening och makt*, tredje upplagan, Studentlitteratur, Polen 2015, sid 296f.

¹¹³ Ibid, sid 28.

¹¹⁴ Alvesson Mats, Sköldberg Kaj, *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, andra upplagan, Studentlitteratur, Replika press, Indien, 2009, sid 86f.

¹¹⁵ Ibid, sid 88f.

Min hypotes är att inte heller läroböcker undgår denna process eller rättare sagt, mitt antagande är att läroböcker särskilt präglas av en konstruktivistisk dynamik. Läroboksförfattare ska på ett begränsat utrymme både lättfattligt och intresseväckande behandla komplexa samhällsfenomen. Detta förutsätter att författarna gör urval, bygger upp orsakskedjor medan andra perspektiv och förhållningssätt utelämnas. Helt enkelt; författaren gör en förenklad konstruktion som ska hålla ihop eller låta rimlig men som endast i en ytterst begränsad mening representerar någon objektiv yttre verklighet. Mitt antagande är att institutionaliseringen vad gäller innehållet i lag och rätt är tämligen påtaglig, just för att detta ska ses som kunskapsöverförare mellan generationer. Efter att ha arbetat som högstadielärare i över 15 år har jag skaffat mig en intuitiv förståelse över arbetsområdet. Mina erfarenheter är att åtminstone äldre läroböcker ger en snäv bild över orsakerna bakom brottsligheten och vilka grupper som är överrepresenterade i brottsstatistiken, där de "ususal suspect", för att använda en välbekant term, är en ung man med arbetarklassbakgrund. Det skulle vara intressant att på ett systematiskt sätt pröva denna hypotes på nyare och bredare material. Kan "denna unga man från en utsatt sociekonomisk miljö" möjligen fungera som; *en svensk inofficiell lärobokskanon över den typiska brottslingen med både tveksamt stöd i aktuell forskning, brottsstatistik och kurs och läroplanens krav på allsidighet och objektivitet.*

5.3 Material och metod

Materialet kan delas upp i två grupper:

- 1) Analys av läroböcker som används i arbetsområdet lag och rätt. Här har jag valt att använda läroböcker från tre av Sveriges större läromedelsföretag, Liber, Natur och Kultur och Sanoma (vilket är Bonniers läromedelsförlag). Läroböckerna är av senaste upplagan från respektive förlag. Läroböckerna som analyseras är i tryckt form, men finns även i samma utförande digitalt.
- 2) Intervjuer av läroboksförfattare.

Uppsatsen bygger på en konstruktivistisk teoribildning vilket är nära sammankopplad med en kvalitativ metod. I denna metod är forskarens tolkning av text, bild och relationen mellan dessa i centrum.¹¹⁶ I denna analys kommer sedan att kompletteras med intervju av en läroboksförfattare så att en större helhet förhoppningsvis uppnås. Reliabilitetsfrågan kommer i och med det kvalitativa, konstruktivistiska angreppssättet delvis i skymundan. När det är forskarens egna unika tolkning av materialet och sedermera förmedlingen av detta genom egna formuleringar i språk, struktur i uppsats osv, gör detta att en replikering av den samme vanskelig. Den interna validiteten bedömer jag dock vara god. Det finns en god överrensstämmelse mellan observerade objekt och den teoretiska plattform uppsatsen vilar på.¹¹⁷ Uppsatsensteori, textanalytisk metod, brottspreventiva modeller, kodscheman, tidigare forskning i form av aktuell brottsstatistik samt teorier kring brottslighetens orsaker borgar för att uppsatsen faktiskt undersöker/observerar de fenomen som ligger i linje med frågeställningarna. Denna uppsats gör dock inga egentliga anspråk på att ha en extern

---

¹¹⁶ Bryman, sid 249f.

¹¹⁷ Ibid, sid 257.

validitet, dvs att uppsatsens resultat kan generaliseras till andra sammanhang och situationer.¹¹⁸ Visserligen analyseras tre större läromedelsförlags läroböcker men uppsatsen kommer inte att utifrån denna analys dra några slutsatser hur andra läroböcker behandlar dessa frågor. Ännu mindre kan denna studie beskriva och förklara hur andra läromedelsförfattare än de som intervjuas valt att, i konstruktivistisk anda, beskriva och förklara arbetsområdet på det sätt man gör.

5.31 Avgränsning

Jag var valt att redovisa statistik och aktuell forskning som är publicerad 2016 och tidigare. Anledningen till att undersökningen bortser från material från åren 2017-2018 är att dessa uppgifter av inte fanns tillgängliga när läroböckerna skrevs (den senaste läroboken Samhälle idag 7 är tryckt 2016).

5.32 Textanalytisk metod

Analysen av läroböckerna bygger på två textanalytiska metoder, visuell analys och idé och ideologianalys. I centrum står min förståelse och tolkning över materialet vilket innebär att elever möjligen uppfattar texterna på ett annat sätt.

En allt för strikt språklig fixering riskerar att missa väsentlig information som presenteras i läroböcker. Visuell textanalys lämpar sig för texter där språket inte ensamt spelar huvudrollen utan olika typer av bilder och illustrationer har en central roll i tolkningen. Bilders funktion kan vara att konkretisera och förtydliga men detta sker nästan aldrig neutralt utan gestaltningen innehåller ofta generaliseringar och värderingar. Bildtexternas funktion är att förankra den tolkning av bilden som författaren anser vara mest relevant.¹¹⁹ Centrala analysredskap i visuell textanalys är bildernas placering, perspektiv som uttrycks i bilderna, olika flödesscheman (vilket indikerar kausalitet), färgsättning, subjektifiering och objektifiering. Visuell textanalys inbegriper även layoutmässiga delar av text och hur text och bild tillsammans förmedlar ett budskap eller känsla. Denna analysmetod lägger fokus på betraktaren, dvs hur mottagaren uppfattar och tolkar det fenomen som presenteras. Metoden bör därmed ses som en beskrivning av möjliga tolkningar men som inte utesluter andra.¹²⁰

När det gäller bildens placering så placeras ett välkänt fenomen ofta till vänster medan ett okänt fenomen till höger. Ideala förhållanden sätts högst upp i bilden och realiteter längst ned i den samme. Bilder kan även underkastas en sk interpersonell analys med hjälp av begreppen modus, distans och engagemang. Modus innebär att bilden direkt vänder sig till läsaren och uppmanar, begär något av denne; ex gå och rösta, sluta röka osv. Distans betyder att beskriva något som främmande eller välkänt, vän eller fiende. Ju längre bort ett

---

¹¹⁸ Bryman, sid 258.

¹¹⁹ Ammert, sid 221f.

¹²⁰ Bergström & Boréus (red), sid 121ff

objekt är ju mer främmande upplever betraktaren detta. Den som visas rakt framifrån uppfattas ofta som en av oss eller vän. När en person avbildas framifrån eller från sidan och visar hela sitt ansikte appellerar bilden till engagemang. Om en person tornar upp sig över den som iakttar bilden tyder detta på att den avbildade personen har makt och hög status.¹²¹

Läroböckerna kommer även genomgå en idé och ideologianalys. Jag har valt att utgå från en mer öppen och neutral definition av ideologibegreppet. Utgångspunkten är att försöka analysera vilka bärande idéer som präglar läroböckerna och undersöka i vilken mån dessa kan löst eller mer handfast kopplas till olika ideologiska förhållningssätt till brottslighet vad gäller orsak och prevention. Här tror jag det är gångbart att inta ett öppet förhållningssätt till texterna och förutsättningslöst lyfta fram det idésystem som uttrycks mer eller mindre explicit samt se om det finns beröringspunkter med de tre stora ideologierna, socialism, konservatism och liberalism.¹²² Ett fruktbart analysverktyg när det gäller att undersöka idésystem är att utgå från Ingrid Sahlins brottspreventionsmodeller, vilket nedan redogörs för mer detaljerat. En annan metod för ideologianalys som kommer att tillämpas i uppsatsen är att försöka synliggöra läroböckernas beskrivningar av gärningsmän, vilka grupper de lyfter upp som överrepresenterade i kriminalstatistiken samt huruvida de behandlar den nya typen av gängkriminalitet som vuxit fram i vissa socialt utsatta områden till våra största städer.

5.33 Förfarande intervju

Som komplement till text- och bildanalysen har även en intervju med en läroboksförfattare genomförts. Urvalsmetoden är att jag helt enkelt kontaktade aktuella läroboksförfattare på de tre förlagen och den författare som svarade först valde jag senare att intervjua. Intervjupersonen fick frågorna skickade till sig i förväg och efter detta genomfördes en telefonintervju. Efter intervjun fick författaren läsa igenom min skriftliga sammanfattning av den samme. Utifrån författarens respons korrigerades några detaljer i denna sammanfattning. I linje med vetenskapsrådets etiska riktlinjer har jag även valt att låta intervjupersonen förbli anonym, med åtanke på anonymitetskravet preciseras därför inte vilken läroboksförfattare jag intervjuade. Alltså. Jag har utgått från Vetenskapsrådets publikation *God forskningssed*, en skrift vilken närmare preciserar vilka etiska ställningstaganden som måste tas i beaktning vid hanterandet och redovisningen av ett forskarmaterial. Denna skrift lyfter upp att det i vissa fall kan finnas en konflikt mellan transparens och öppenhet i forskningen samt olika uppgiftslämnarens personliga integritet. I frågan om anonymitet i intervjusituationer skriver Vetenskapsrådet; *Anonymisering av uppgifter är i vissa fall en förutsättning för att etikprövningsnämnder ska godkänna en studie. Det kan exempelvis ske genom att personuppgifter eller namn på insända enkätsvar eller prover tas bort så att det sedan blir svårt eller i praktiken omöjligt att hänföra ett visst svar eller prov till en bestämd individ. I vissa typer av studier är de enskilda individernas identitet inte intressanta, exempelvis i studier om variationer i inställningar i en viss fråga i*

---

¹²¹ Ammert, sid 188.

¹²² Ibid, sid 140ff.

en bestämd grupp över tid. I en sådan situation kan forskarna utlova anonymitet.¹²³ I denna specifika situation har jag bedömt att anonymitetskravet går före behovet av öppenhet i forskningen. Min bedömning är att det är av ringa intresse för studiens syfte och tolkningen av dess resultat att öppet redovisa vilken läroboksförfattare som deltagit i intervjun. Detta medför att jag i några sällsynta fall valt att utelämna viss information från intervjun vilken uppenbart kan knytas till en specifik lärobok.

5.4 Modeller över brottsprevention

Brottsprevention inbegriper ett brett spektra över diverse brottsförebyggande åtgärder, vilka syftar till att begränsa, förhindra eller eliminera brott. I begreppet inkluderas även olika åtgärder som avser att minska rädslan för att utsättas för brott samt olika straffpåföljder som avskräckande effekt. Med andra ord handlar brottsprevention om konkreta förslag mot det betraktaren uppfattar som roten till brottsligheten dvs de mekanismer vilka ökar olika gruppers risker att begå brott.¹²⁴ Enligt Ingrid Sahlin har det brottsförebyggande arbetet i Sverige präglats av diverse trender, vilka Sahlin sammanställt till fyra olika preventionsmodeller. Dessa preventionsmodeller bör betraktas som idealtyper som representerar rådande ideologiproduktion, där Sahlin menar att val av preventionsmodell alltså i första hand ska ses som en politisk, ideologisk och etisk fråga.¹²⁵ Nedan presenteras de fyra preventionsmodeller som kommer att fungera som ett ramverk i analysen mellan brottförebyggande åtgärder och samhällssyn och människosyn.¹²⁶

Strukturförändringsmodellen lägger fokus på långsiktiga förändringar av samhällets sociala och ekonomiska strukturer som syftar till att utjämna vad man uppfattar som orättvisa klasskillnader. Utgångspunkten är att människor inte begår brott om dessa får rätt förutsättningar som barn, trygghet i ungdomen och vuxenlivet. Brottspreventiva åtgärder är satsningar inom social service, vård, utbildning och en aktiv arbetsmarknadspolitik. Dessa åtgärder antas bryta destruktiva samhällsstrukturer, vilka kännetecknas av segregation och hög arbetslöshet.¹²⁷

Liksom strukturförändringsmodellen ser socialisationsmodellen brottslighet som ett uttryck för sociala och ekonomiska missförhållanden i samhället. Till skillnad mot strukturförändringsmodellen som förespråkar långsiktiga strukturella samhällsförändringar riktar socialisationsmodellen sitt intresse på individuella åtgärder. Dessa individanpassade åtgärder syftar till att stödja individers positiva utveckling och integration i samhället. Inom socialisationsmodellen rymmer en palett av åtgärder som direkt riktar till att förändra individens beteende så att detta gynnar samhällsutvecklingen i stort. Även åtgärder som

---

¹²³ Vetenskapsrådet; God forskningssed, Stockholm 2017; ISBN 978-91-7307-352-3, sid 40.

¹²⁴ Lab Steven P, *Crime prevention. Approaches, practices and evaluations*. Anderson Publishing/LexisNexis, Co, 2014, sid 27ff.

¹²⁵ Sahlin Ingrid, *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund 2000, Arkiv förlag, sid 18 och 112.

¹²⁶ Ibid, sid 85.

¹²⁷ Ibid, sid 86ff.

syftar till att påverka människors normer och attityder till samhället ryms inom denna modell.¹²⁸

Kontrollmodellen anser att brottslighet uppkommer när samhället har bristfällig kontroll över medborgarna. Grundbulten i ett samhälle är ordning och denna ordningen upprättas genom att samhället kontrollerar medborgarna genom ex bevaka, reglera, korrigera och bestraffa olika icke acceptabla beteenden. Andra preventiva åtgärder är tekniska åtgärder för att försvåra brott i form av lås, larm och staket. Ett antagande inom kontrollmodellen är att alla människor är potentiella kriminella och agerar rationellt utifrån vilket utbyte begångna brott inbringar eller vilka risker som är förknippade med brottet. På så sätt blir naturliga brottspreventiva åtgärder övervakning och skärpta straff.¹²⁹

Modellen om effektivisering av institutionsmedlen anser att det är nödvändigt med en reformering av samhällets kontrollinstrument för att minska brottsligheten. Då fokus ligger på att upprätta samhällets sociala ordning genom yttre påverkan på individen finns här en tydlig parallell till kontrollmodellen. Brottspreventiva åtgärder i linje med denna modell är ex förändrad lagstiftning, samverkansprogram samt förbättrad och informationsutbyte och registerföring mellan olika myndigheter och institutioner. Även införandet av ny teknik i brottsbekämpningen samt organisatoriska reformer inom ex polismyndigheten återförs till denna modell.¹³⁰

Det framträder tydligt en ideologisk dimension i Sahlins brottspreventiva modeller. De två första modellerna; strukturförändringsmodellen och socialisationsmodellen, hävdar att socioekonomiska missförhållanden är en grundfaktor till kriminalitet. Kriminalitet blir så ett symptom på ett ojämlikt och orättvist samhälle. Därmed framkommer tydligt en vänsterkritik över rådande maktstrukturer i samhället. Socialisationsmodellen har tydligare liberala drag då denne även poängterar individens ansvarsförmåga att med stöd från samhället hjälpa sig själv ur ett destruktivt beteende. I grunden finns i båda dessa modeller en positiv människosyn. Människor kan och vill göra gott. Det är olyckliga sociala och materiella omständigheter som individen är inbegripen i som är roten till kriminalitet. Förespråkare av ökad kontroll och en effektivisering av institutionsmedlen finns på högerkanten på den ideologiska skalan. Människosynen är pessimistisk. Utan kontroll och sanktioner kommer människor att begå brott, därför måste samhället skydda sig och inrätta en avskräckande kontroll och sanktionsapparat.

---

¹²⁸ Ibid, sid 90f.

¹²⁹ Sahlin, sid 99ff.

¹³⁰ Ibid, sid 97f.

6.0 RESULTAT

6.1 Forskning om läroböcker

Den forskning som bedrivs kring läroböcker kan delas in i tre huvudgrupper, den processorienterade, den användarorienterade och till sist den produktorienterade. Den processorienterade sysselsätter sig med hur läromedel skrivs, marknadsförs och slutligen väljs av lärarna som underlag till undervisningen. Användarorienterad forskning studerar hur lärare och elever använder läroboken i undervisningen medan den produktorienterade analyserar hur läroboken behandlar ett visst ämnesområde.¹³¹ Denna studie kommer att studera hur läroböckerna i samhällskunskap från två av dessa perspektiv den produktorienterade och processorienterade. Vi börjar först med att se hur tre läroböcker på högstadiet i ämnet samhällskunskap väljer att behandla arbetsområdet lag och rätt.

6.2 Läroboken SO:S Samhälle ämnesboken

Läroboken delar in lag och rätt i följande avsnitt, avsnitten presenteras i kronologisk ordning

1. **Brottsplats: Storegårdsskolan:** Sidorna 56-65, totalt 10 sidor. Läsaren får följa ett fiktivt brottsfall från begånget brott till dom.
2. **Brott och säkerhet i samhället.** Sidorna 66-68, totalt 3 sidor. Underrubriker är; Rättssäkerhet, Ökar brottsligheten?, Den dolda brottsligheten, Vilka begår brotten i Sverige?, Vilka är det som drabbas? samt Var begås brotten?
3. **Ungdomsbrottslighet:** Sidorna 69-71, totalt 3 sidor. Underrubriker är; Unga kriminella behöver hjälp och slutna ungdomsvård.
4. **Olika påföljder:** Sidorna 72-79 totalt 8 sidor. Underrubriker är; Böter, Fängelse, Istället för fängelse, Varför straff?, Dödsstraff, Brottsförebyggande arbete samt droger och brott.
5. **Domstolarna:** Sidorna 80-81, totalt 2 sidor. Underrubrik brottsmål och tvistemål.
6. **Våra lagar:** Sidorna 82-87, totalt 5 sidor. Underrubriker, Lagarna måste anses som rättvisa, Datalagarna, Sveriges rikes lag, Civilrätt, Straffrätt, Offentlig rätt samt Från brott till påföljd.¹³²

Utifrån uppsatsens frågeställningar förefaller det mest relevant att närmare undersöka avsnitten 1, 2, 3 samt underrubriken "brottsförebyggande arbete" i avsnittet 4. Genom ett fiktivt exempel i avsnitt 1 skisserar läroboksförfattarna en generell "gärningsmannaprofil", vilket på ett indirekt påverkar läsarens uppfattningar av hur en typisk brottsling kan se ut. Underrubriken "vilka begår brotten?" i avsnitt 2 presenteras vilka grupper som är överrepresenterade i brottsstatistiken. I avsnitt 3 och delar av avsnitt 4 diskuteras olika brottspreventiva åtgärder.

---

¹³¹ Skolverket rapport 284, sid 19.

¹³² Samhälle-ämnesboken, sid 57ff.

6.21 Beskrivning av ett brottsfall.

Polisen griper fyra ungdomar; Markus 16 år, Anna 15 år, Amir 15 och Claudio 14 år för klotter och skadegörelse. Boken innehåller en rad illustrerade teckningar på ungdomarna. Av teckningarna att döma så har alla fyra ungdomar ljus eller mörkbrunt hår och ljus hy. De flesta av bilderna är ungdomarna tecknade i ett perifert perspektiv och i de fall ansiktena är vända mot läsaren riktas ungdomarnas blickar åt sidan eller nedåt. Med detta vill illustratören skapa ett avstånd mellan betraktaren och de avbildade genom att förmedla en känsla av att ungdomarna "inte är en av oss". De undflyende blickarna indikerar även att ungdomarna känner sig underlägsna i den situation de befinner sig i och att de uppfattas känna ånger till det de gjort.¹³³

Ungdomarnas syfte med klottret och skadegörelsen var att förstöra sin egen skola pga av en konflikt de haft med några lärare. Ett annat motiv är att de genom detta tror sig få en hög status bland sina kamrater. I o m att Claudio är minderårig så överlämnas fallet till socialtjänsten. Dessa beslutar att utreda Caludios hemförhållanden och kommer senare fram till (oklart på vilka premisser) att den samme ska få en övervakare. Under förundersökningen framkommer det att Anna och Amir även tidigare åtalas för liknande brott men fått åtalsunderlåtelse pga att de var under 18 år. Klottret och skadegörelsen betecknas som grov, vilket är det brott ungdomarna också åtalas för. Domstolen finner samtliga tre ungdomar som skyldiga till grov skadegörelse. Marcus som är tidigare ostraffad döms till 20 timmars ungdomstjänst medan Anna och Amir döms till 30 timmars ungdomstjänst pga att de inte är förstagångsförbrytare. Inget nämns om de tre ungdomarnas familjesituation. Mellan raderna kan man dock läsa sig till att ungdomarna har en problematisk skolsituation med bla konflikter med lärare och omfattande skolk. Till detta ingår ungdomarna i något slags "gäng", det är dock oklart vad detta konkret innebär, att det inte är ett "gäng" som nämns i ett positivt sammanhang står dock klart.¹³⁴

6.22 Vilka begår brotten i Sverige?

Här lyfter författarna fram två grupper som är överrepresenterade i brottsstatistiken nämligen män och ungdomar: Man skriver:

Av alla personer som polisen misstänkte för brott 2009, var åtta av tio män. Den grupp i Sverige som begår flest brott i förhållande till hur många de är, är ungdomar mellan 15 och 20 år. Så har det varit sedan 2000. Det kanske kan förklaras med att ungdomar oftare är ute på stan även under kvälls- och nattetid, då många brott begås.¹³⁵

Genom att hänvisa till Brå lyfter boken fram några typiska ungdomsbrott, så som stöld och trafikbrott, där stöld är mer vanligt förekommande bland kvinnor och trafikbrott hos män. Vidare konstaterar man att antalet personer som blivit utsatta för brott inte ökat mellan

---

¹³³ Ibid, sid 57ff.

¹³⁴ Ibid, sid 56ff.

¹³⁵ Ibid, sid 68.

åren 2006-2011. Det är störst risk för ungdomar att bli utsatt för hot, trakasserier och cykelstölder trots att tidningarna ofta skriver om rån, allvarlig misshandel och sexualbrott. Stockholms, Västmanlands och Södermans län hade flest brottsmisstänkta personer där många brott begås i städer i sk "hot spots", vilket kan vara torg, parker, en viss gata eller ett bostadsområde.¹³⁶

Högst upp på sidan 69 under rubriken ungdomsbrottslighet finns en bild föreställande ett polisingripande mot ett antal män vilka är uppradade mot en vägg. Det är en stor spännvidd i ålder mellan männen, några ser ut att vara i 60-70 års åldern medan andra är tonåringar. Av de tre av tonåringarna syns två ha utländsk härkomst. Fotot markerar ett avstånd till männen i o m att dessa avbildas med ryggen mot betraktaren. Bildtexten lyder: *De flesta som begår brott är män. Varför är det så?*¹³⁷

Längre ned på samma sida så presenteras brottsstatistik från Brå. Denna statistik är hämtad från skolundersökningen 2010. I denna undersökning får elever i åk 9 uppge om de begått olika typer av brott. Visserligen uppger pojkarna i högre utsträckning än flickorna att de begått brott men denna överrepresentation är inte markant eller utmärkande på något sätt. 2010 uppgav 58% av pojkarna att de begått stöld, 38% skadegörelse, 13% våld mot person och 8% sålt narkotika. Motsvarande siffror för flickorna var; stöld 50%, skadegörelse 27%, våld mot person 5% och sålt narkotika 7%.¹³⁸

I läroboken ges ingen närmare förklaring till diskrepansen mellan att bilden över flickor och pojkars brottslighet i skolundersökningen tämligen markant skiljer sig från påståendet att 80% av de polisen misstänker för brott är män. Även bilden på polisingripandet mot männen med tillhörande bildtext (de flesta som begår brott är män. Varför är det så?) rimmar något illa med de siffror som presenteras i skolundersökningen.

6.23 Brottspreventiva åtgärder

Under rubriken "Brottsförebyggande åtgärder" redovisas fem brottspreventiva insatser i punktform. 4 av dessa innefattar åtgärder som är karaktär av ökad kontroll och övervakning. De åtgärder som nämns är god belysning där människor vistas nattetid, grannsamverkan i bostadsområden som drabbas av inbrott, kameraövervakning på parkeringsplatser samt trygghetsvandringar med bostadsföretag och polis. Den femte punkten innefattar antimobbingsprogram på skolor. Det framkommer inte vad dessa antimobbingsprogram konkret innehåller vilket gör det svårt att närmare uttala sig kring det brottspreventiva idéerna bakom förslaget. Ovanför rubriken "Brottsförebyggande åtgärder" ser läsaren en stor bild vilken visar ett belgiskt graffitiprojekt vilket belönades med EU:s pris för bästa brottsförebyggande åtgärd 2002. I centrum av bilden är en graffittimålad vägg med olika

---

¹³⁶ Ibid, sid 68.

¹³⁷ Ibid, sid 69.

¹³⁸ Ibid, sid 69.

djurmotiv. Läsaren får mycket knapphändig information om projektet utom att det är just prisat av EU, är brottsförebyggande och handlar om graffiti. Vi får anta att det är ett socialt/kulturellt projekt som vill att illegalt klottrande ungdomar ska kanalisera sin vilja till bildgestaltning under legala former. Det förefaller även troligt att projektet innehåller moment av kontroll.¹³⁹

Läsaren får även ta del av ett brottsförebyggande arbete ute i några skolor i Göteborg. Projektet innebär att 10 områdespoliser knyts speciellt till fem olika skolor i stadsdelen Biskopsgården. Tanken är att öka närvaron av poliser ute i skolorna så att det uppstår en spontan och naturlig kontaktyta mellan ungdomarna och polisen. I projektet ingår även att poliserna har föreläsningar i området lag och rätt. Det brottsförebyggande arbetet ute i skolorna har medfört att polisen fått en bättre kontakt med skolungdomarna, vilket i sin tur gjort att polisen har fått större förtroende bland eleverna.¹⁴⁰

Läroboken ägnar två sidor åt kopplingen mellan droger och brott. Dels begår många personer brott i drogpåverkat tillstånd pga bristande omdöme dels tvingas de flesta finansiera sitt drogberoende genom någon slags brottslig verksamhet. Författarna går inte närmare in på varför vissa människor börjar med att ta droger, utan pekar endast på vikten av det arbete som polisen och tullen gör för att minska tillgången på drogerna ute på gatan.¹⁴¹

6.24 Visuell textanalys

Utöver de bilder som analyserats ovan finner vi ytterligare några bilder som är av intresse för vår studie. Under rubriken "Dödsstraff" diskuteras dödsstraffet i ett historiskt och internationellt perspektiv. Två fotografier visas på Alfred Ander den siste som avrättades i Sverige. Fotona visar Ander i fångkläder, en framifrån och en i profil. Ett perspektiv vilket uppmanar till engagemang. Bildtexten lyder: *Alfred Ander var den siste som avrättades i Sverige. Han var 37 år gammal när han dömdes för rånmord och avrättades med giljotin i Stockholm 1910.*¹⁴²

I avsnittet "Sverige rikets lag" finner vi fyra illustrerade teckningar på olika brott. Första bilden ser vi en okänd man sparka en liggande man på marken. Under bilden kan vi läsa: *Brott mot person, till exempel misshandel eller mord.* Bredvid till höger ser vi två män av okänt ursprung där den ena ger den andre en TV genom ett fönster. Texten lyder: *Förmögenhetsbrott; till exempel stöld eller rån.* Nere till vänster ser vi en manlig militär överrätta ett dokument till en annan man. Av bilden att döma är männen medelålders och har ljus hy. Under bilden finns bildtexten; *Brott mot staten, till exempel spioneri.* På den fjärde bilden ser vi två män av okänt ursprung vandalisera en busskur, texten lyder; *Brott mot allmänheten, till exempel skadegörelse.*

---

¹³⁹ Ibid, sid 76.

¹⁴⁰ Ibid, sid 77.

¹⁴¹ Ibid, sid 78f.

¹⁴² Ibid, sid 75.

Samtliga bilder avbildas brottslingen som en tecknad siluett vars ansikte förblir osynligt för betraktaren, ett val illustratören gjort för att markera avstånd och fientlighet till den avbildade.¹⁴³

6.25 Sammanfattning

På ett tämligen entydigt sätt målar Läroboken SO:S Samhälle en bild av att män och ungdomar är kraftigt överrepresenterade i brott. Denna bild backas upp genom statistik från Brå. Uttalandet att ungdomar, dvs personer mellan 15-20 år är den grupp som begår flest brott i förhållande till hur många de är förefaller märkligt. Vi har tidigare konstaterat att andra gruppers överrisker är högre ex män, utrikesfödda, personer som lever i en utsatt socioekonomisk position samt personer med ADHD. Troligen syftar författarna på att personer i åldern 15-20 år begår flest brott i jämförelse med andra åldersgrupper. Det är så uttalandet måste förstås och tolkas annars är detta konstaterande vilseledande och direkt felaktigt.

Kort och gott. Män och ungdomar är de typiska brottslingarna. Denna beskrivning byggs inte bara upp genom statistik och delvis av statistik som delvis kontrasterar mot detta. I Brås skolundersökning bland niondeklassare är den självrapporterade brottsaktiviteten mer jämt fördelad mellan flickor och pojkar. Bilden om den manlige brottslingen understöds även av valet av bilder. Bortsett från det fiktiva brottsfallet förekommer ett antal exempel där män sätts i situationer som sammankopplas med brottslighet. Ingen kvinna förekommer i dylika sammanhang.

Även om män och ungdomar kraftigt dominerar beskrivningarna och uttalandena om grupper som sticker ut i brottsstatistiken så skymtas även de socioekonomiska faktorerna som en riskfaktor till brottslighet. I beskrivningen av det fiktiva brottsfallet kan vi skönja en problematisk familjesituation hos barnen. Huruvida detta grundar sig i en socioekonomisk utsatthet eller om det beror på psykosociala omständigheter är dock oklart. Tydligare framställs ungdomarnas trassliga skolsituation som en betydande faktor till det aktuella brottet. Personer med utländsk bakgrund är sparsamt förekommande i texten. En av ungdomarna i det fiktiva brottsfallet, Amir, leder tankarna till Mellanöstern, medan namnet Claudio associeras till Sydeuropa. Två män med utländsk härkomst syns även på en bild som föreställer ett polisingripande mot ett antal män.

Några typiska ungdomsbrott lyfts upp. Här görs även en distinktion mellan typiska brott som flickor och pojkar gör. Läroboken tonar ner riskerna att drabbas av allvarlig brottslighet såsom rån, grov misshandel och våldtäkt och menar att rädslan att drabbas av detta är en produkt av den opropotionella rapporteringen om dessa fenomen i media. De flesta brotten

---

¹⁴³ Ibid, sid 85.

begås i städer, så som parker, torg, vissa gator eller bostadsområden. Direkt nämns inget om den omfattande och grova brottsligheten i de sk utanförskapsområdena.

Analyserar vi slutligen de brottspreventiva åtgärderna ser vi att åtgärder i kontrollmodellen dominerar kraftigt. Konstprojektet och en ökad närvaro av polis i skolorna är mer svårdefinierade. Förställningar om ökad kontroll ligger troligtvis till grund för polisnärvaro men säkerligen även en idé om att genom samtal påverka ungdomars normer och attityder, vilket ligger i linje med socialisationsmodellen. EU:s konstprojekt bör främst ses som ett projekt för att socialisera ungdomar på glid genom att införa mer individanpassade åtgärder, vilket på sikt ska påverka ungdomarnas attityder.

6.3 Läroboken Samhälle idag 7

Denna lärobok spaltar upp arbetsområdet lag och rätt i nedanstående avsnitt vilka presenteras kronologiskt.

1. **Mobbning och andra brott:** Sidorna 54-73, totalt 20 sidor. Underrubriker är; Vad är mobbning, Flera mot en, Kränkningar, Emmas dagbok, Vad händer vid mobbing? Mobbning måste stoppas, Mobbning är också ett brott, Skadegörelse och snatteri, Våld och hot mot unga och varför begår vissa unga brott?
2. **Sveriges rikes lag:** Sidorna 74-77, totalt 4 sidor. Underrubriker är; Lagboken, Det är i lag förbjudet, Du måste känna till lagarna, Nödvärn och Varför ska man följa lagarna?
3. **Brottet:** Sidorna 78-87, totalt 10 sidor. Här får läsaren följa ett fiktivt rättsfall från begånget 6
4. **Normer och lagar:** Sidorna 88-89, totalt 2 sidor. Underrubriker, Ett brott att slå barn, Rökare får gå ut, Gangstervälde i USA och Flaggor och fildelning.
5. **Domstolarna i Sverige.** Sidorna 90-91, totalt 2 sidor. Underrubriker, Att överklaga till högre rätt, Min skatt är för hög, Ökar brottsligheten? och Lång väntan på rättegång.
6. **Som ringar på vattnet.** Sidorna 92-93, totalt 2 sidor. Här diskuteras vilka kostnader för samhället brottsligheten medför.
7. **Staff och vård:** Sidorna 94-96, totalt 3 sidor. Här presenteras olika påföljder.
8. **Rättsstaten och polisstaten:** Sidan 97, totalt 1 sida. Under denna rubrik diskuteras olika kännetecken en rättsstat och polisstat har.
9. **Stränga straff – stoppar de brott?** Sidorna 98-99, totalt 2 sidor. Här diskuteras balansen mellan straff och vård samt olika historiska exempel samt exempel i nutiden på samhällen vilka tillämpar hårda straff.¹⁴⁴

Kapitlen 1 och 3 ses som givna att studera närmare. Här får läsaren på ett omedvetet sätt en bild hur en typisk brottslig kan karaktäriseras. Under rubriken "varför begår vissa unga brott" ges explicita förklaringar till varför vissa människor begår brott. Kapitel 7 och 9 är intressant att analysera ur ett brottspreventivt perspektiv.

---

¹⁴⁴ Samhälle idag 7, sid 54ff.

6.31 Ett brott har begåtts

Här får läsaren följa två killar Filip och Yilmaz då de blir utsatta för ett rån. Pojkarna blir misshandlade och bestulna på sina mobiltelefoner och pengar. Polisen griper senare tre pojkar i åldern 14, 17 och 18 år, vilka som det senare visade sig också vara skyldiga till rånet. 14-åringen skjutsas senare hem till sina föräldrar som får prata med en socialsekreterare. Åklagaren yrkar att 17 och 18-åringen ska dömas för grovt rån och häleri. Som påföljd yrkar åklagaren att 17-åringen ska få betala böter till brottsoffren och sedan överlämnas till socialtjänsten medan det anses rimligt att 18-åringen får ett fängelsestraff samt betala skadestånd till brottsoffren. Åklagarens motivering till det hårda straffet mot 18-åringen är att denne är ett år äldre samt att denne tidigare dömts för misshandel. Domstolen går på åklagarens linje, vilken dömer pojkarna till de straff åklagaren föreslår. 18-åringen döms till 8 månaders fängelse medan 17-åringen som döms till medhjälp till grovt rån får 40 timmars samhällstjänst. Båda två ska betala skadestånd till brottsoffren. Vi får mycket knapphändig information om gärningsmännens bakgrund, ex familjesituation. Därför är det omöjligt att uttalas sig om motivbilden och varför dessa tre pojkar hamnade i brottets bana. Inga namn ges på pojkarna. Genom att studera de illustrerade bilderna från bla rättegången framkommer det att 17-åringen har ljusbrunt hår och ljus hy medan 18-åringen har blont hår och ljus hy.¹⁴⁵

6.32 Varför begår vissa ungdomar brott?

Under denna rubrik diskuteras olika orsaker till att vissa ungdomar hamnar i kriminalitet. Ofta finns det flera olika orsaker till att unga begår brott, dock lyfter texten främst fram socioekonomiska orsaker eller skolmisslyckanden. Framförallt betonas den sociala dimensionen. Ett destruktivt gäng kan ge gemenskap och trygghet om en elev känner sig utanför i skolan. Grupptricket gör det svårt att säga ifrån fast man innerst inne vet att det man gör är fel. Vissa ungdomar kan begå brott för att visa makt och trycka ned andra. Ofta är det ungdomar vilka själva känner sig nedtryckta som förtrycker andra. Genom att råna andra ungdomar på pengar och mobiltelefoner får de status och makt. Kriminologen Jerzy Sarnecki menar att: *Vi måste fråga oss vilka det är som begår brotten. Jo, oftast handlar det om unga män som kommer från stadsdelar med allvarliga sociala problem. De rånar i huvudsak för att förnedra och visa sig tuffa inför kompisarna.*¹⁴⁶

Läsaren får även följa den före detta kriminella Patrik när denne är ute i skolorna och pratar om hur han började begå brott. Även här lyfts en social utsatthet fram som en viktig bakgrundsfaktor till att Patrik hamnade i kriminalitet. Patrik mobbades i skolan och blev misshandlad hemma av sin pappa. I skolan gick han med ett gäng som ägnade sig åt slagsmål, stölder och droger. Detta gjorde att han senare blev dömd till fängelse. Vändningen för Patrik blev när han fick en plats på ett behandlingshem för missbrukare. Här lyssnade man på honom och han fick en chans att börja om på nytt. Nu arbetar Patrik som

---

¹⁴⁵ Ibid, sid 78ff.

¹⁴⁶ Ibid, sid 71.

elevstödare på en högstadieskola där han själv hjälper elever som kommit på glid så som börjat skolka etc.¹⁴⁷

Under rubriken våld och hot mellan unga diskuteras olika förklaringar till att ungdomar hamnar i kriminalitet och olika åtgärder som kan vidtas för att minska ungdomskriminaliteten. Det läroboken framförallt trycker på är inte hårdare straff utan få tillstånd en attitydförändring till våld hos framförallt pojkar och yngre män. I läroboken står det: *Det är ännu viktigare att ändra själva inställningen till våld – särskilt hos pojkar och unga män. Alla måste förstå hur farligt det är med slag och sparkar.*¹⁴⁸ En bidragande orsak till problemet är den glorifiering av våldsmentaliteten i vissa filmer och TV-serier, där de inblandade tål mycket grovt våld utan att få allvarliga skador. Sören Carlsson Sanz chef för akutmottagningen på Södersjukhuset reser runt i Sverige med Anitvåldsgruppen för att samtala och informera om våldsbrottsligheten. Sören menar att det främst är yngre män som saknar manliga förebilder eller har en väldigt skev mansbild som begår allvarliga våldsbrott.¹⁴⁹

Enligt läroboken är det de stora samhällsförändringarna som skett de senast 100 åren den viktigaste förklaringen till att ungdomar begår många brott i förhållande till andra åldersgrupper. Samhällsutvecklingen har gjort att ungdomar och vuxna idag lever parallella liv, vilket innebär att vuxenvärlden har mindre insikt och kontroll i vad ungdomar gör. Många ungdomar lever idag i bostadsområden som präglas av stor anonymitet. På en mindre ort kan ungdomar inte förbli anonyma och det är mycket svårare att begå olika typer av brott för den som riskerar att bli igenkänd. Vidare saknar många ungdomar goda vuxna förebilder, då man kanske har egna föräldrar som jobbar svart eller fifflar med skatten.¹⁵⁰

6.33 Brottspreventiva åtgärder

Under rubriken Stränga straff – stoppar de brott? Ges ett historiskt perspektiv på brott och olika påföljder. Här ges en rad historiska exempel där straffen varit mycket hårda på tämligen små förseelser. Även olika former av kroppsbestraffning nämns historiskt varit en vanlig metod att avskräcka människor att begå nya brott. Texten lyfter också upp en rad internationella exempel på länder som trots att de har hårda straff fortfarande har stora problem med grov brottslighet. USA och Kina ses som exempel på stater där ex dödsstraff inte avskräcker människor att begå grova brott. En förklaring till att hårda straff inte är en effektiv brottspreventiv åtgärd är att många människor begår grova brott i drogpåverkat tillstånd. När människor agerar i drogpåverkat tillstånd tar de ej hänsyn till konsekvenserna av sitt handlande även om detta innebär ex dödsstraff. Slutligen redovisas kort två huvudlinjer i svensk kriminalvård, den falang som menar att samhället i första hand ska

---

¹⁴⁷ Ibid, sid 70.

¹⁴⁸ Ibid, sid 68.

¹⁴⁹ Ibid, sid 68.

¹⁵⁰ Ibid, sid 69.

förebygga brott genom att hjälpa tidigare brottslingar in i samhället igen och den grupp som anser att hårdare straff visst har en avskräckande effekt.¹⁵¹

6.34 Visuell textanalys

I texten förkommer det en rad bilder som indirekt eller direkt förmedlar ett budskap till betraktaren som har relevans för vår studie. Under avsnittet om mobbning har läroboksförfattaren valt att placera en stor bild vilken tar upp 2 tredjedelar av sidan föreställande en pojke som sätter krokben för en annan pojke. Pojken har ljust hår och ljus hy. Bilden har underrubriken: *Mobbning kan vara krokben och knuffar. Men det är sällan riktig mobbning blir fotograferad.*¹⁵²

Senare i boken illustreras en mobbningsituation, där olika gruppkonstellationer har olika funktioner och roller i denna mobbning. Genom aktörernas placering i bilden åskådliggörs deras olika roll i mobbningsituationen. I centrum av bilden ser vi mobboffret och mobbaren. Den som leder och startar mobbningen är en pojke med ljust hår och ljus hy. Den centrala positioneringen markerar att dessa två är själva "kärnan" i mobbningsituationen. Bredvid mobbaren och mobboffret står medlöparna. Dessa initierar inte mobbningen men stödjer mobbningen aktivt. Medlöparna är två pojkar den ene med mörkt hår och mörk hy, den andre har ljust hår och ljus hy. Lite nedanför sitter två passiva mobbare, det är två flickor ena flickan har brunt hår medan den andra har ljust hår. Båda har ljus hy. Dessa passiva mobbare stödjer mobbningen men mobbar inte aktivt själva. Lite högre upp i bilden till vänster ser vi gruppen försvarare. Denna grupp kan rycka in och försvara den som blir mobbad. I denna grupp finner vi två flickor med brunt hår och ljus hy samt en pojke med mörkt hår och mörk hy. Längst upp i bilden finner vi en grupp på två personer vilka är passiva motståndare till mobbningen. Dessa ogillar mobbningen men agerar inte för att stoppa den samme. I denna grupp finns en pojke och en flicka båda har ljusbrunt hår och ljus hy. Slutligen har vi en grupp på tre personer vilka fungerar som åskådare. I denna grupp finns två flickor med brunt hår och ljus hy samt en pojke med ljust hår och ljus hy. Dessa ser vad som händer men bryr sig inte. Bildtexten är: *Mobbning är som en film där alla har bestämda roller.*¹⁵³

Som en kontrast till detta presenteras ett antimobbningsarbete på Rålambhovsskolan i Stockholm. I centrum för detta antimobbningsarbete är tre flickor som tillika fungerar som kompisstödjare. Projektet illustreras av ett foto som visar de tre flickorna tillika kompisstödjare. Flickorna är i högstadieåldern har ljusbrunt hår och ljus hy. De ses sittande i en soffa leende och pratande med varandra. Ansiktena är delvis vända mot betraktaren vilket markerar identifikation med betraktaren. Detta perspektiv uppmanar även till engagemang. Bildtexten är: *De här tre flickorna blev valda till kompisstödjare på Rålambhovsskolan i Stockholm. Kompisstödjarna ska arbeta för att ingen ska bli mobbad.*¹⁵⁴ I ett annat skolprojekt får vi följa Patrik 21 år som har hoppat av sin kriminella bana och som idag jobbar som elevstödjare på en högstadieskola. På bilden ser vi Patrik en ung man med ljusbrunt hår och ljus hy

---

¹⁵¹ Ibid, sid 98f.

¹⁵² Ibid, sid 57.

¹⁵³ Ibid, sid 60.

¹⁵⁴ Ibid, sid 62.

samtalandes med några högstadieungdomar. Patrik är avbildad i helfigur med ansiktet delvis vänt mot betraktaren, vilket signalerar engagemang och identifikation med läsaren.

Bildtexten lyder: *Patrik slutade med droger och våld. Istället började han arbeta ute i skolan. Han finns till hands både för dem som vill prata med en vuxen och för dem som behöver extra stöd.*¹⁵⁵

Under avsnittet "Emmas dagbok" får läsaren ta del av Emmas berättelse då hon tidigare blev mobbad i skolan. Emma berättar om olika situationer då hon mobbades av sina kvinnliga klasskamrater. Emma mår idag bra. Hon har bytt skola och har många bra kompisar i den klass hon nu går i. I samband med detta ser vi en stor bild på Emma där hon visar upp en teckning föreställande en flicka (henne själv) som trycker en pistol mot sitt eget huvud.

Emma själv täcker större delen av bildens framkant och ses leende blicka in i kameran bildtexten lyder: *Emma visar en av de bilder som hon ritade när mobbningen var så hemsk att hon inte ville leva längre.*¹⁵⁶

I avsnittet "Skadegörelse och snatteri" ser vi en bild föreställande några elever som städar upp ett vandaliserat klassrum. I framkant på bilden ses en pojke med brunt hår och ljus hy hållandes en sopkvast. Längre bak i bilden ser vi hans klasskompisar, 2 pojkar och 4 flickor alla med blont eller ljusbrunt hår och ljus hy, vilka hjälper till att städa upp i klassrummet. Elevernas ansikten riktas mot själva städuppgiften, vilket signalerar avstånd till läsaren, bildtexten lyder: *Elever städar upp sedan de fått sitt klassrum förstört. Den meningslösa skadegörelsen kostar samhället flera hundra miljoner kronor varje år.*¹⁵⁷

Under rubriken "Straff och vård" finns en infälld bild föreställande en sittande man med fotboja. Bilden är beskuren så att betraktaren endast ser en fot, delar av benen och två händer. Dock framkommer det att bilden föreställer en man med ljus hy. Bildtexten lyder: *Elektronisk fotboja kan ibland ersätta fängelse.*¹⁵⁸ Nästföljande sida får läsaren se en intern inlåst i sin cell. Internen är vänd med ryggen mot betraktaren. Av bilden att bedöma är det en medelålderns man av okänd etnicitet. Bredvid bilden finns en text där det står: *En intern i sin cell. De flesta brotten i Sverige utförs av män som gång på gång begår nya brott. Ungefär 10 000 personer räknas till denna grupp. Många missbrukar droger.*¹⁵⁹ Då fotografen väljer att endast visa vissa delar av kroppen eller internens rygg vill man skapa ett avstånd mellan betraktaren och de avbildade. Bildtexten förstärker denna bild av "vi och dom", då författaren fastslår att de flesta brotten faktiskt begås av ett tämligen begränsat antal personer men att dessa ständigt begår nya brott.

I avsnittet "Stänga straff – stoppar de brott?" finns en bild föreställande Anna Månsdotter vilken dömdes för de sk Yngsjömordet. På bilden ser vi Anna strax innan avrättningen

---

¹⁵⁵ Ibid, sid 70.

¹⁵⁶ Ibid, sid 59.

¹⁵⁷ Ibid, sid 66.

¹⁵⁸ Ibid, sid 95.

¹⁵⁹ Ibid, sid 96.

stående bredvid en okänd man med blicken fäst på några fångvaktare och bödeln. Under bilden kan vi läsa: *År 1890 avrättades Anna Månsdotter genom halshuggning. Hon dömdes för det så kallade Yngsjömordet och var den sista kvinna som avrättades i Sverige. Tillsammans med sin son hade hon mördat sonens hustru. Fotot togs i smyg av en journalist kort före avrättningen.*¹⁶⁰

6.35 Sammanfattning

Vid tre tillfällen pekar läroboken Samhälle idag 7 ut explicit gruppen män som överrepresenterade i brott, dock utan att hänvisa till någon form av statistiskt underlag. Denna bild backas implicit upp med ett digert bildmaterial som framställer män och pojkar som förövare och brottslingar, exempelvis i mobbningsituationer eller som interner inom kriminalvården. Här dominerar vita män bildmaterialet. Vid ett tillfälle syns en person med mörk hudfärg, det är en illustration av en mörk pojke som är en medlöpare i en mobbningsituation. Flickor framställs istället som brottsoffer eller kamratstödjare. Denna skeva bild bryts till viss del av fotografiet över Anna Månsdotter, kvinnan som dömdes till döden i det sk Yngsjömordet.

Relativt stort utrymme ges även att till beskriva och förklara ungdomsbrottslighet, vilket även om det inte uttrycks direkt, medför att läsaren får den uppfattning att ungdomsbrottsligheten är ett stort samhällsproblem. När det gäller kärnfrågan varför begår människor eller närmare bestämt ungdomar brott, har som tidigare nämnts unga män pekats ut vara överrepresenterade. Här bygger författarna upp en bild att skolmisslyckanden, socialt utanförskap samt destruktiva kamratgäng är viktiga mekanismer för att förklara varför vissa ungdomar hamnar i brottslighet. För att stötta upp detta påstående citeras kriminologen Jerzy Sarnecki vilket explicit pekar ut unga män från socialt utsatta stadsdelar vilka begår allvarliga brott för att visa upp status och makt. Kamratstödjaren Patriks bakgrund passar som hand i handske med denna föreställning.

Övergår vi till brottspreventiva åtgärder pekas bla minskad social kontroll som en viktig förklaring till att ungdomsbrottsligheten har ökat över tid. Idag lever ungdomar och vuxna parallella liv och många ungdomar kan förbli anonyma i sina bostadsområden, vilket ökar risken att begå brott. Lösningen på dessa problem är att få tillstånd attitydförändringar hos pojkar och yngre män. Hur detta konkret ska gå till är dock mer diffust. Vi får antaga att det är åtgärder som ligger i linje med socialiseringsmodellen, dvs få ungdomarna mer integrerade i samhället, bättre utbildning, arbeta med norm och attitydpåverkan. Något som dock läroboken tydligt tar avstånd från är hårdare straff. Rubriken "Stränga straff – stoppar de brott? Ska ses som en retorisk fråga. En fråga vilken ska besvaras nekande. En rad exempel i nutid och dåtid presenteras där stränga straff uppenbarligen ej har förhindrat människor att begå allvarliga brott. Författaren avrundar kärnfrågan om strängare straff verkligen kan minska brottsligheten genom att kort hänvisa till två huvudlinjer i kriminalvården, strängare straff eller genom vård hjälpa kriminella att komma in i samhället

---

¹⁶⁰ Idid, sid 98.

igen. På så sätt lämnas frågan ”öppen” trots att författaren ovan fört en diskussion eller snarare en argumentation att strängare straff inte fungerar för att få ned brottsligheten.

6.4 Läroboken Samhälle 7 Prio

Läroboken Prio strukturerar arbetsområdet lag och rätt på följande sätt:

1. **Varför behöver vi lagar?** Sidorna 78-83, totalt 6 sidor. Underrubriker; Grundlagar, Lagar och förordningar, Lagsamlingar, Grafisk bild över Rättssäkerhet och Rättsväsende.
2. **Regler:** Sidorna 84-87, totalt 4 sidor. Underrubriker; Oskrivna regler, Lagen gäller alla, EU och lagarna, Offentlig rätt och privaträtt, Utanför och innanför lagen, Kan det vara rätt att bryta mot lagen?
3. **Brott:** Sidorna 88-93. Underrubriker; Stöldbrott, Skadegörelse, Brott mot person, Grooming, Familjevåld och hedersvåld samt hatbrott.
4. **Brottslighet:** Sidorna 94-95, totalt 2 sidor. Underrubriker; Vem begår brott?, Organiserad brottslighet, Drabbad av brott.
5. **Rättsväsendet:** Sidorna 96-100, totalt 5 sidor. Underrubriker; Vad händer i en rättegång?, Rättegången mot Pirate Bay
6. **Olika påföljder:** Sidorna 101-102, totalt 2 sidor. Underrubriker; Böter, Kroppslig bestraffning, Fängelsestraff, Villkorlig dom, skyddstillsyn eller samhällstjänst, Påföljder för unga.
7. **Rättssäkerhet:** Sidorna 103, totalt 1 sida. Underrubrik; Sverige och Paraguay.
8. **Samhälle reportage -15 år och fängslad utan rättegång:** Sidorna 104-105, totalt 2 sidor. Reportaget beskriver bristen på rättssäkerhet i Paraguay där unga pojkar fängslas på godtyckliga grunder.
9. **Kronofogden:** Sidorna 106-107, totalt 2 sidor. Underrubrik, Att hamna hos Kronofogden.¹⁶¹

Materialet i denna bok som analyseras är tunnare då det mesta som läroboken behandlar inte har direkt koppling till det som står i fokus för vår undersökning. Tillskillnad från de andra två läroböckerna får vi inte följa ett fiktivt brottsmål från begånget brott till påföljd. Inte heller tar läroboken explicit upp något brottsförebyggande arbete. Detta gör att jag närmare analyserar texten i kapitel 4 samt kapitel 6 om olika påföljder. I dessa avsnitt belyser författarna vilka samhällsgrupper som begår brott samt indirekt även behandlar några brottspreventiva åtgärder, då i första hand i form av olika påföljder. Jag kommer även att företa en bildanalys på samtliga bilder i arbetsområdet för att undersöka om det i dessa uttrycks mer eller mindre outtalade uppfattningar kring brottslighet som har relevans för vår studie.

---

¹⁶¹ Samhälle 7 Prio, sid 78ff.

6.41 Vem begår brott?

Läroboken trycker explicit på att män begår fler brott än kvinnor, då män begår 80 % av alla brott medan kvinnor endast 20 %. Vidare fastslår författarna att unga begår fler brott än äldre. Personer under 20 år är överrepresenterade i brott som snatteri, stöld, skadegörelse och misshandel, dock är det endast ett fåtal av dessa ungdomar som fortsätter att begå brott i vuxen ålder. Brottslighet är även mer vanligt förekommande bland personer som har haft svårigheter i uppväxten så som frånvarande föräldrar. Att vistas i kriminella miljöer ökar även risken för att begå brott, ex vara ute sent på kvällarna, umgås med kamrater vilka begår brott, vistas i miljöer där det förekommer mycket alkohol och droger etc.¹⁶²

6.42 Brottspreventiva åtgärder

En orsak som nämns till att brottsligheten har ökat i Sverige sedan 1950-talet är att stora samhällsförändringarna har medfört att den sociala kontrollen över människorna minskat. Minskad kontroll och ökad tillgång till stöldbegärliga saker innebär att människor begår fler brott.¹⁶³ Boken redogör för olika påföljder, böter, fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn och samhällstjänst. I kapitlets inledning fastslår man att; *Det är viktigt att den som begår ett brott inte går fri. Annars skulle nog många fler brott begås.*¹⁶⁴ Efter en kort genomgång av de olika påföljderna diskuteras närmare påföljder för personer under 15 år. Där är det framförallt sociala åtgärder så som vård i socialtjänstens regi så som ex familjehem eller ungdomshem för att bryta destruktiva sociala mönster som står i fokus. Även samhällstjänst nämns som en lämplig påföljd för unga.¹⁶⁵

6.43 Visuell textanalys

På den grafiska sammanfattningen över rättssäkerhet och rättsväsendet presenteras ett schematiskt flödesschema över en brottslings väg inom rättssystemet från gripande till placering inom kriminalvården. Detta schema består av fem bilder och på fyra av dessa illustreras denna brottsling av en "manlig siluett" (på den femte bilden saknas avbildning av gärningsmannen).¹⁶⁶ I avsnittet "Relger och lagar" syns ett stort foto på 5 män som urinerar mot en vägg. Avståndstagandet mot männen markeras av att dessa står med ryggen mot kameran. Männen ser ut att vara i 20-30 årsåldern, fyra har ljusbrunt hår och ljus hy medan en kille har mörkt hår och ljus hy. I texten under bilden kan man läsa; *Nej men! När det finns toaletter?*¹⁶⁷

Under avsnittet "Brott" finner vi tre bilder föreställande tre vanliga brott. Bilden längst till vänster föreställer en kvinna i 20-årsåldern med blont hår och ljus hy vilken stoppar in ett föremål i sin väska, under bilden står det; *snatteri,...* Att placera den snattande kvinnan längst till vänster tyder på att författaren indirekt vill sända ett budskap till läsaren att detta (dvs

---

¹⁶² Ibid, sid 94f.

¹⁶³ Ibid, sid 94.

¹⁶⁴ Ibid, sid 101.

¹⁶⁵ Ibid, sid 101f.

¹⁶⁶ Ibid, sid 82f.

¹⁶⁷ Ibid, sid 84.

kvinnliga snattare) är ett allt för vanligt förekommande fenomen i samhället. På den mittersta bilden ser vi en ung man med mörk hy som riktar en kniv och en hotfull blick mot betraktaren. Valet av detta utmanande perspektiv väcker engagemang hos betraktaren då denne känner sig att den knivhotande mannen direkt vänder sig till läsaren. Bildtexten lyder: *rån.... Bilden längst till höger ses ett ensamt brinnande fordon. Inga människor syns på bilden. Under bilden står det; skadegörelse är tre vanliga ungdomsbrott.*¹⁶⁸ I faktarutan "Våld" beskrivs hur våld skildras på TV, film och inom dataspelsvärlden. Här får vi en orealistisk och glorifierad bild över våldet men i verkligheten tål vi människor mycket mindre våld än vad vi kan få uppfattning om när vi följer media. I den infällda bilden längs upp på sidan visas hur en ung man träffas av ett knytnävsslag. Den som slår är en yngre man med brunt hår och ljus hy. Längre ned på sidan finner vi två mindre bilder på två våldsoffer. På den ena bilden ser vi en ung kvinna med bandage över stora delar av ansiktet, ansiktet är vänt rakt mot läsaren vilket appellerar till engagemang och uppfattningen att kvinnan är "en av oss". Den andra bilden föreställer en ung man som ligger blödande på marken. Mannen som är i helfigur är placerad längre bort i bilden, ansiktet är delvis vänt ifrån läsaren och har slutna ögon. Detta perspektiv ger intrycket av distans till mannen.¹⁶⁹

I en annan faktaruta "Mordet på Fadime", får vi följa fallet Fadime, ett fall som blivit en symbol för hedersrelaterat dödligt våld. I texten finns en infälld bild på Fadime. På fotot ses Fadimes ansikte med blicken riktad fram mot betraktaren, vilket skapar en känsla av intimitet. I faktarutan får läsaren en mer allmän beskrivning vad hedersrelaterade brott och hederskulturer är. I samband med detta har författarna infogat en bild föreställande en man som har knutit sin hand redo att slå en sittande kvinna som försöker värja sig med armarna. Av bilden att bedöma har både mannen och kvinnan ljus hy. Den knutna handen är inzoomad i bildens framkant medan kvinnan är placerad i bildens bakre kant. Bilden på kvinna är suddig och hennes skyddande armar och händer täcker delvis ansiktet. Effekten blir att läsaren uppfattar själva handen som centralt medan kvinna blir sekundärt. Kanske vill fotografen att betraktaren ska reflektera om denne själv har burit hand mot någon flicka/kvinna och hur oskyddade våldsoffret är i en situation som denna. Bildtexten lyder: *Familjevåld förekommer i alla länder, i alla kulturer, i alla samhällsklasser. Slagen, skriken, smällarna och snyftningarna förekommer överallt.*¹⁷⁰

Under rubriken "Brottslighet" diskuteras vilka människor som begår brott. Sidan domineras av två foton föreställande två medelålders män. Den vänstra bilden ses en härjad vit medelålders man med snusnäsduk på huvudet, linne och tatueringar på armarna. Högra bilden föreställer även den en vit medelålders man men med skjorta och kavaj. Bilden är placerade högst upp på sidan och bilden på den vänstra mannen upptar 2/3 av bildutrymmet medan den högra bilden upptar den resterande 1/3. Under bilderna kan vi läsa; *Ser brottslingar ofta tuffa och hårda ut? Kan de vara eleganta och välklädda? Svaret är att brott kan begås av alla sorters män och kvinnor men bara en liten del blir kriminella.*¹⁷¹ Beaktat bildtexten blir ändå det sammantagna

---

¹⁶⁸ Ibid, sid 88f.

¹⁶⁹ Ibid, sid 90.

¹⁷⁰ Ibid, sid 91f.

¹⁷¹ Ibid, sid 94.

intrycket att schablonbilden över att den typiska brottslingen kommer från en utsatt socioekonomisk position befästs. Stycket "Organiserad brottslighet" finns ett foto på en man sittandes på en motorcykel. Mannen är vänd med ryggen mot betraktaren och ryggtavlan domineras av text och logotyp för Outlaws, perspektivet markerar avstånd. Texten under bilden lyder; *Vissa mc-gäng betraktas som kriminella organisationer av polisen, men långt ifrån alla. "Outlaws" har namnet emot sig.*¹⁷²

På två sidor redogörs hur proceduren ser ut i en rättegång. På en bild illustreras var de olika personerna som deltar i en rättegång är placerade i rättegångssalen. Den tilltalade illustreras av en kvinnlig siluett. I samband med detta tas den kända rättsprocessen mot Pirate Bay upp. Här finns en liten infälld bild på de åtalade i Pirate Bay målet, där illustreras fyra manliga åtalade i en rättegångssituation. De åtalade avbildas rakt framifrån eller från sidan med blickarna riktade från betraktaren. Under bilden står det att läsa; *Pirate Bays grundare Carl Lundström, Gottfrid Svartholm Warg (den övre bilden). Fredrik Neij med sin försvarsadvokat Jonas Nilsson och Peter Sundholm Kolmisoppi tillsammans med försvarsadvokaten Peter Althin under rättegången i Stockholms tingsrätt.*¹⁷³

Läroboken tar upp en rad olika påföljder. Under rubriken "Böter" ser vi två tonårstjejer på en moped. Flickorna har ljust hår och ljus hy, de är utan hjälm och ses skrattande titta in i kameran. Under bilden kan vi läsa; *Skjutsa utan hjälm på trimmad moped = 3 500 kronor mindre i plånboken.*¹⁷⁴ Text och bild indikerar att detta inte är ett speciellt allvarligt brott flickorna gör sig skyldig till. Bildperspektivet indikerar att detta är ett brott som skulle kunna begås av vilka vanliga högstadietjejer som helst. Bredvid stycket om fängelsestraff finns ett fotografi på en yngre man. Ansiktet är allvarligt och är delvis skuggat av ett rutaktigt nätmönster som leder tankarna till att personen i fråga är inspärrad bakom ett galler. Mannen har gröna ögon och vit hudfärg, blicken är riktad rakt fram. Under bilden kan man läsa; *Att vara inspärrad, även för en kort tid, är inte kul.*¹⁷⁵

Slutligen behandlar läroboken rättssäkerhetsbegreppet. Här görs en jämförelse mellan Sverige och Paraguay. I en centralt placerad bild möter läsaren en manlig siluett som hålls fast av en polis.¹⁷⁶ I reportaget "15 år och fängslad utan rättegång" får läsaren en inblick i ett ungdomsfängelse i Paraguay, ett fängelse som får symbolisera bristen på rättssäkerheten i landet. Texten beskriver den hårda fängelsemiljön för pojkarna, där bland annat extrem trångboddhet, pojkarnas extremt låga ålder (några så unga som 14-15 år) samt godtyckligheten i pojkarnas rättsprocess är slående. Första sidan i reportaget domineras av ett fotografi från fängelset. Där ser vi 6 st tonårspojkar ihopträngda innanför fängelsegallret. Pojkarnas blickar riktas uppmanande mot betraktaren, några ler andra ser allvarliga ut. På den andra sidan hittar vi ytterligare ett fotografi från fängelset. På detta foto syns 9 st pojkar

---

¹⁷² Ibid, sid 95.

¹⁷³ Ibid, sid 98f.

¹⁷⁴ Ibid, sid 101.

¹⁷⁵ Ibid, sid 102.

¹⁷⁶ Ibid, sid 103.

posera innanför ett galler. Även dessa pojkar står tätt ihop med blicken riktad mot kameran. Bredvid bilden kan vi läsa; *Det luktar unket och instängt av urin*. Båda fotografierna appellerar till engagemang och framställer pojkarna som "några av oss" då de avbildas rakt framifrån med öppna och leende ansikten.¹⁷⁷

6.44 Sammanfattning

Även Läroboken Samhälle Prio utmålar män och ungdomar som överrepresenterade i brottsstatistiken. Personer vilka har växt upp under svåra familjeförhållanden löper även dessa en överrisk att begå brott. Den visuella textanalysen backar upp denna bild. Män spelar rollen som förövare, gärningsman eller potentiell gärningsman samt intern på 16 bilder. Motsvarande siffra för kvinnor är tre bilder, en kvinnlig snattare, två skrattande flickor som kör moped utan hjälm samt en kvinnlig siluett under en rättegång. Räknar vi det samlade antalet manliga personer som förekommer i bildmaterialet blir denna dominans nästan total. Männerna som avbildas är rånare, interner, hustrumisshandlare osv, dvs personer som begått betydligt allvarligare brottslighet. Kvinnor framställs i högre grad även som brottsoffer, Offer för hedersrelaterat dödligt våld samt två misshandelsfall. Vid två tillfällen förekommer även män i detta sammanhang.

Går vi över till att analysera de brottsförebyggande åtgärderna påtalar läroboken vikten av att gärningsmän får ett straff för begånget brott. Denna brottspreventiva metod hittar vi som ett givet inslag i kontrollmodellen. Uppfattningen att stora samhällsförändringar har minskat kontrollen över medborgarna, då framförallt yngre människor ligger likaså den i linje med denna brottspreventiva modell. Ökade vårdande insatser i brottspreventivt syfte nämns för att då i första hand förmå yngre personer att lämna brottets bana, åtgärder vilka främst ligger under socialisationsmodellen.

6.5 Intervju av läromedelsförfattare

Jag har valt att intervjua en läromedelsförfattare till en av de tre läroböckerna som analyseras i denna uppsats. Nedan följer en sammanfattning av intervjun som utgått från de intervjufrågor som presenteras i bilaga. Intervju ska ses som en pilotstudie, dvs en mer eller mindre omogen studie i det lilla formatet, vars främsta förtjänster att den ligger till grund för "slutsatser" av mer reflekterande och diskuterande karaktär. Pilotstudien kan även utgöra en grund till större mer strukturerade och förfinade intervjuer av flera läromedelsförfattare.¹⁷⁸

Intervjuad författare har bakgrund som journalist (1985-2000) och har bla arbetat på Göteborgsposten där vederbörande främst bevakade utrikespolitiska frågor åren 1985-2000, då i första hand Ryssland och Östeuropa. Hen har skrivit läroböcker i samhällskunskap och

---

¹⁷⁷ Ibid, sid 104f.

¹⁷⁸ Bryman, sid 202.

historia på heltid sedan 2000, i samhällskunskap skriver han tillsammans med en medförfattare.

Själva processen i utarbetande av ett läromedelsinnehåll börjar med att författaren först studerar aktuella läroplaner och kursplaner, denne gör en lista och bockar av vart efter. Arbetsområdet "lag och rätt" ligger under kunskapskraven i området "rättigheter och rättsskipning.". Författaren citerar kursplanen där det preciseras att detta kunskapsområde ska behandla: Rättssystemet i Sverige och principer för rättssäkerhet. Hur normuppfattning och lagstiftning påverkar varandra. Kriminalitet, våld och organiserad brottslighet samt kriminalvårdens uppgifter och brottsoffrens situation. Nästa steg i processen är att för eleverna försöka förklara och göra innehållet så intressant som möjligt. När det är klart skickar hen manuset till sin medförfattare för synpunkter. När de är "halvhyfsat" nöjda med detta får redaktören titta på materialet. Redaktören ger kommentarer och kollar upp fakta. Läromedelsförfattarens jobb tar ungefär ett läsår. Författaren börjar i augusti och brukar vara färdig i mars. Efter detta sker formgivning och tryckning. Från starten med det första manuset i augusti tar det i bästa fall ungefär 18 månader till att det finns en färdig tryckt produkt. Under processens gång kommer bildredaktören in. Bildredaktören har stor frihet när denne plockar ihop bilder som passar i kontexten, ibland kallas tecknare in om det behövs illustrationer. Formgivare redigerar slutligen detta så att detta ser bra ut. Bildtexter är det sista som placeras in på en sida. Av sidans utrymme är ungefär 70 procent text och 30 procent bild. Intervjuad läromedelsförfattare brukar inte få så mycket respons från lärare och elever, kanske 2 gånger om året.

I avsnittet om mobbning och andra brott används statistik om anmälda stölder och snatterier i butik åren 2004-2015 samt anmälda fall av misshandel mot unga åren 2014 och 2015. Syftet med att använda denna statistik är att de är vanliga ungdomsbrott och att eleverna ska träna på att läsa av statistiska tabeller. I avsnittet Lag och rätt användes statistik om den totala andelen anmälda brott åren 2006 till 2015 samt procent uppklarade brott. Statistiska uppgifter används även för att redovisa totala andelen anmälda brott mot strafflagarna åren 1950 till 2015 i brottskategorierna skadegörelse och alla brott. Detta jämförs sedan med antalet invånare i riket över 15 år. Denna statistik ska ligga till grund för en diskussion om brottsligheten har ökat i samhället. Läromedelsförfattaren anser det finns god tillgång till bra statistik men att det inte är så lätt att hitta den, i sammanhanget nämns SCB och Brå.

I diskussionen kring vilka perspektiv på brottslighet författaren väljer att presentera i läroboken hänvisar intervjupersonen att denne följer kursplanen och kommentarerna till kursplanen. Läroboken har en ung läsekrets och därför figurerar ofta unga personer i materialet. Författaren nämner ett exempel från Göteborg där ett ungt brottsoffer fick vänta ett år på rättegången, vilket är en lång tid i en ung människas liv. Under denna tid såg personen gärningsmännen nästan varje dag, vilket givetvis var jobbigt. Ett annat problem med detta är att unga gärningsmän och brottsoffer har svårt att knyta ihop händelsen

(brottet) med konsekvenserna (påföljden). Ett annat perspektiv som författaren vill lyfta fram är huruvida brottsligheten ökar eller om det är benägenheten att anmäla brott som ökar? Intervjupersonen har även valt att lägga mycket fokus på brottsoffer ex i mobbningskapitlet. Sammanfattningsvis anser intervjupersonen att denne fått med alla perspektiv på brottslighetens orsaker som är relevanta.

Författaren har egentligen inget svar på hur aktuella samhällsfrågor lyfts fram i texten. På en direkt fråga om denne har följt rapporteringen i media om den grova brottsligheten i utanförskapsområdena anser hen att det är viktigt att inte peka ut invandrare som grupp i detta sammanhang. I bokens fiktiva brottsfall nämner texten t ex inte gärningsmännen vid namn utan endast ålder, t ex 17-åringen, 18-åringen etc. På frågan om det skulle tas med i läroboken ifall det skulle finnas tillgänglig statistik på området kunde författaren inte svara på innan denne sett vilken utformning statistiken har. Rent generellt tycker hen att begreppet etnicitet är svårt att använda. Det bor många etniska grupper inom ett och samma land och nämner man vissa länder vilka etniska grupper menar man då? Forna Jugoslaven och Indien är två av många exempel där det har bott och bor flera etniska grupper.

Intervjupersonen anser att styrdokumentet är helt dominerande (5) i valet av innehåll i läroböckerna. De andra aspekterna har likvärdigt inflytande på innehållet och hamnar alltså på gemensam andraplats. Enligt författaren är det i nuläget inte aktuellt att i revidera innehållet i Lag och rätt förutom statistiken. Författaren anser att själva upplägget håller. Ingen har heller hört av sig och haft synpunkter på innehållet, vilket lärare brukar göra när de tycker någonting är fel eller oklart. Rent generellt görs en översikt under en 18-månadersperiod. Då tittar man igenom vilka områden som behöver revideras beroende på aktuella händelser i världen. Vid val presenteras exempelvis nya politiska ledare.¹⁷⁹

---

¹⁷⁹ Telefonintervju 2014-04-11 av en läroboksförfattare till en av de läroböcker som analyserats i denna studie.

6.6 Analys

Det uppställda syftet i uppsatsens inledning har i väsentliga delar uppnåtts. Studien har blottlagt tydliga gemensamma ideologiska mönster i läroböckernas sociala konstruktion av arbetsområdet lag och rätt. Vi kan även konstatera att läroböckerna ej behandlar den nya typ av brottslighet i de socialt utsatta förorterna till våra större städer. Således kan vi se att läroboken har en funktionell roll i detta sammanhang i att överföra vissa värden och berättelser till den uppväxande generationen för att uppnå ett politiskt syfte. Slutligen diskuteras även läroboken från ett strukturalistiskt perspektiv, där uppsatsen laborerar med några möjliga uppslag till varför läroböckerna behandlar arbetsområdet på det sätt som beskrivits.

6.61 Slutsatser

Vilka slutsatser kan vi då göra utifrån de frågeställningar som presenterades i uppsatsens inledning? Beträffande vilka grupper som särskilt lyfts fram som överrepresenterade i brott kan vi med tydlighet se att alla läroböcker mer eller mindre pekar ut män, ungdomar och personer i psykosocial utsatt position. Utpekandet av dessa grupper sker både explicit och implicit. Explicit så till vida att framförallt män och ungdomar särskilt nämns begå fler brott jämfört till deras andel av den totala befolkningen. I två av läroböckerna backas denna slutsats upp av statistik från Brå. I samtliga böcker förstärks denna bild implicit av att män och ungdomar är mycket flitigt förekommande i bildmaterial eller som andra exempel (ex i fiktiva och reella rättsfall) som förövare, interner eller brottslingar. I de sammanhang som män kopplas till brottslighet är denna även av grövre art än i de fall kvinnor nämns i en brottslig kontext. Att personer som lever i psykosocial utsatthet har en överrisk att hamna i brottslighet förstår läsaren indirekt genom att dessa faktorer tydligt pekas ut som en förklaring till att vissa människor börjar begå brott, ex missbruk, dåligt umgänge, blivit misshandlade i familjen, mobbad i skolan osv. Indirekt kan även läsaren ana de psykosociala aspekternas relevans för benägenheten att begå brott då dessa finns som en möjlig bakgrundsgrund till varför ungdomarna i de fiktiva brottsfallen begår brott. De socioekonomiska faktorernas betydelse för utvecklande för ett brottsligt beteende är inte särskilt framträdande. I en lärobok (Samhälle idag 7) menar dock kriminologen Jerzy Sarnecki att de flesta unga män som begår allvarliga brott kommer från stadsdelar med allvarliga sociala problem.

I materialet dominerar två brottspreventiva modeller kraftigt; kontroll och socialisationsmodellen. I två läroböcker nämns uttryckligen att stora samhällsförändringar medfört att ungdomar idag lever anonyma och separata liv där lokalsamhället kontroll över den uppväxande generationen är betydligt svagare jämfört med för någon generation sedan. Läroböckerna föreslår även andra åtgärder så som ökad polisenärvaro, bättre belysning där människor vistas nattetid, grannsamverkan, kameraövervakning, etc, åtgärder vilka vi alla finner inom kontrollmodellen. Även om läroböckerna tydligt signalerar att det är viktigt att människor får ett straff om de begår brott förespråkar man ingalunda hårdare straff. Snarare argumenterar man för att hårdare straff inte är lösningen på den grova kriminaliteten, där en rad samtida och historiska exempel lyfts upp som stödjer denna uppfattning. Snarare är

det ökad kontroll (fast då inte strängare straff) i kombination med individanpassade åtgärder vilka syftar till att socialisera ungdomar på glid genom att etablera förtroende givande relationer och påverka ungdomarna genom att hjälpa, samtala, övertyga och stötta. Framförallt läggs stort fokus på att bryta pojkars skeva våldsförhållande bild som de matats genom viss media. Att hjälpa unga ur ett drogberoende är även en effektiv brottspreventiv metod som ligger inom ramen för socialisationsmodellen. Strukturförändringsmodellen är svårare att skönja i läroböckerna. Att olika destruktiva ekonomiska och sociala strukturer har betydelse för risken att hamna i brottslighet är dock i vissa fall underförstått, exempelvis att olika stadsdelar med stora sociala problem är en grogrund för kriminalitet. Jämfört med kontroll och socialisationsmodellen presenteras det här inga lösningar på de socioekonomiska problemen så som ex en aktiv arbetsmarknadspolitik eller satsningar inom vård, skola och omsorg.

Hur karaktäriseras då gruppen gärningsmän i läroböckerna? I de två fiktiva brottsfallen så är det vilsna ungdomar på glid med en problematisk skolsituation och/eller hemsituation. Någon närmare beskrivning av gärningsmännen ges inte, de förblir ganska anonyma, i vissa fall har de inte ens ett namn (i läroboken Samhälle idag 7). Av bildmaterialet att döma har gärningsmännen i de fiktiva brottsfallen svensk bakgrund trots att två av namnen indikerar annat. Av samtliga 8 ungdomar som förekommer i de två fiktiva hittar vi endast en flicka. Bilderna indikerar en distans till ungdomarna, blickarna är undflyende och resignerade eller möjligen ångerfyllda?

I det övriga bildmaterialet dominerar män och pojkar kraftigt. Bilder på personer med utländsk härkomst är sparsamt förekommande. Det är främst pojkar som driver mobbning av skolkamrater eller ägnar sig åt diverse våldshandlingar. Pojkar och män förknippas även med grov kriminalitet så som grova våldsbrott, rån, gängkriminalitet, inbrott osv eller i sammanhang som interneter. De flesta bilderna markerar en distans till betraktaren där de avbildas med ryggen mot betraktaren eller med ansiktet delvis vänt ifrån läsaren. I de fall som blicken riktas mot betraktaren är anletsdragen härjade eller allvarliga. I endast ett fall avbildas gärningsmannen som välklädd med ett välvårdat och leende ansikte som riktas mot kameran. De gärningsmän som är kvinnor associeras med mindre allvarlig brottslighet så som olaglig körning med moped, passivt deltagande i mobbningssituationer eller snatteri. I samtliga fall är den kvinnliga gärningsmannen ung. Inga medelålders eller äldre kvinnor förekommer överhuvudtaget i någon av läroböckernas bildmaterial. De unga kvinnorna på bilderna framställs även i mindre stigmatiserade dager. De ser välvårdade ut, har blicken riktad mot betraktaren och har öppna leende ansikten. I förhållande till den frekvens flickor och kvinnor förekommer i bildmaterialet sammankopplas dessa i högre grad än pojkar/män i positiva sammanhang eller som offer. "Flickor/kvinnor" i detta sammanhang avbildas med personlighet, deras namn presenteras, de avbildas nära kameran med öppna ofta leende ansikten. Sammanhanget kan vara ett beaktansvärt engagemang som kompisstödare, en lycklig historia om en flicka som tidigare varit svårt mobbad men som nu lever ett bra liv eller som i fallet "Fadime", en ung kvinna med nästan ikonisk martyrstatus, hon som satte sig upp mot hedersförtrycket när hon valde att följa sitt hjärta och leva med en man som hon själv

valt men fick plikta för detta med sitt eget liv. I vissa fall representerar bilden på den misshandlade kvinnan den anonyma massan. Genom ett suddigt periferit perspektiv med händerna i en skyddande pose blir bilden en symbol för alla de namnlösa kvinnor som misshandlas i sitt eget hem av en lika alldaglig och anonym förövare som representeras av den knytta näven, en näve som kan tillhöra vilken man som helst, din granne, din väns eller kanske din egen pappa?

6.62 Koppling till forskningsläget och befintlig kriminalstatistik

De teorier om brottslighetens orsaker som läroböckerna lyfter upp är psykosociala orsaker, subkulturer teorier om kontroll och tillfällighetstruktur. Delvis behandlas även de socioekonomiska faktorernas betydelse i sammanhanget. Ingen av läroböckerna nämner något om att brottslighet även kan förklaras av kulturella och biologiska faktorer. Detta mönster går även igen när vi tittar på den statistik som används för att synliggöra olika gruppers överrisker till brottslighet. I olika omfattning presenterar läroböckerna siffror på män och ungdomars överrepresentation i brott. Samtliga böcker väljer konsekvent bort att behandla invandrades överrepresentation i brottsliga sammanhang. Inte heller uppmärksammas att vissa personer har en biologisk sårbarhet i att begå brott ex att personer med ADHD diagnos är kraftig överrepresenterade i brottsstatistiken. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att innehållet i läroböckerna i avseende på att redovisa aktuell forskning om mekanismerna bakom brottslighet ej ger en bred bild över möjliga orsakssamband. Samma förhållande gäller olika gruppers överrepresentation i brottsliga sammanhang.

6.63 Koppling till teori och hypotes

Inledningsvis ställde jag en hypotes om att det existerade en *inofficell lärobokskanon* som framställde unga män med arbetarklassbakgrund som de typiska brottslingarna. På väsentliga punkter bekräftas denna hypotes dock med det undantag att den socioekonomiska bakgrunden får stå tillbaka för psykosociala förklaringar. Ingen av läroböckerna nämner explicit att grupper med låg utbildning och sysselsättning har en överrisk att registreras för brott. Ingen av läroböckerna tar upp att det finns biologiska samband mellan framförallt våldsbrottslighet och nivåer av kemiska signalsubstanser och mindre optimal hjärnstruktur, ex ADHD. Att personer med utländsk bakgrund som grupp är överrepresenterade i brottsliga sammanhang utelämnas också helt.

Den nya kriminalitet som växt fram under 2000-talet i de socialt utsatta förortsområden, vilket flitigt har uppmärksamats och debatterats i media, har inte på något sätt letat sig in i läroböckerna. Detta är särskilt problematiskt i ett ämne som samhällskunskap som ska behandla aktuella samhällsfrågor. I sitt upplägg är samtliga läroböcker i detta avseende konservativa. Studiens resultat stödjer även den konstruktivistiska teorin. Hur innehållet framställs i arbetsområdet är ingalunda självklart men genom att lyfta upp vissa perspektiv, fakta och teorier medan andra utelämnas legitimeras vissa bärande idéer, idéer vilka i en socialiseringsprocess ska s.a.s överföras till den uppväxande generationen. Därmed blir

läroboken en politisk produkt vilken i konstruerar en upplevelse av objektiva redogörelser av ett samhällsfenomen som i själva verket både är mångfacetterat och svårtolkat. Av samtliga läroböckers bildmaterial förekommer endast en person med utländskt utseende i samband med brott. I Prio 7 behandlas ämnet gängkriminalitet. Här är det den traditionella bilden av den typiske gängmedlemmen som dominerar. Den vita mannen som medlem i ett MC-gäng. Genom att avbilda mannen med ryggen mot betraktaren och med en bildtext som förstärker budskapet av distans till gängmedlemmen. Ett kanske mer relevant perspektiv vore i detta sammanhang lyfta upp gängkriminaliteten bland ungdomar i de socialt utsatta områdena. Det samma gäller avbildningen av män inom kriminalvården. I bildmaterialet förekommer endast vita män, vilket blir något vinklat då vi vet att 30 % av internerna på landets anstalter 2016 är utländska medborgare och där också en betydande andel rimligtvis bör vara andra generationens invandrare (alltså svenska medborgare). Detta är några tydliga exempel på lärobokens ideologiska funktion vars syfte är att förmedla vissa valda fakta och verklighetsbeskrivningar vilka internationaliseras som en given extern sanning i en socialiseringsprocess. Därmed kan vi se hur läroboken med sitt upplägg, text och bildmaterial skapar hela *symboliska universa*. Kunskap i detta sammanhang blir att redogöra för vissa verklighetsbeskrivningar, inta vissa perspektiv och uttrycka vissa normer som i slutändan syftar till att eleverna ska bli "ideologiskt vaccinerade" vilket är ett krav för att komma vidare i utbildningssystemet.

7.0 AVSLUTANDE DISKUSSION

Man ska även ha i åtanke att läroböckerna ska behandla ett mycket större stoff än vad som undersöks i denna uppsats. Mekanismer bakom brottslighet samt vilka grupper som överrepresenterade i brottsstatistiken intar endast en mindre del i detta kunskapsområde. Kursplanen i samhällskunskap trycker på vikten att redogöra för hur rättssystemet fungerar i Sverige, principer för rättssäkerhet, hur normuppfattning och lagstiftning påverkar varandra, brottsoffrens situation etc. Arbetsområdet ska även behandla kriminalitet, våld och organiserad brottslighet och här anser jag det blir ett problem med läroböckernas snäva redovisningar av fakta och perspektiv. Här anser jag kursplanerna är tydliga med att undervisningen måste organiseras på ett sådant sätt att en större bredd kring kriminalitet, våld och organiserad brottslighet presenteras. Styrdokumenten ålägger läraren att ge eleverna förutsättningar för att; *analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv... samt att; uttrycka och värdera olika ståndpunkter i till exempel aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv.*¹⁸⁰ Har läroböckerna brister i detta avseende måste läraren säkerställa att eleverna får dessa förutsättningar på annat sätt. Hur detta konkret görs är inte endast en pedagogisk fråga utan även en värdegrundsfråga. Hur kan vi lyfta frågor kring riskgrupper och orsaker bakom kriminalitet utan att hänga ut och kränka vissa individer? Här tror jag lärare måste utarbeta olika metoder kring hur vi faktiskt kan diskutera dessa frågor samtidigt som vi har individer på skolan med ex ADHD eller utländsk bakgrund vars integritet måste respekteras. I detta sammanhang är det mycket viktigt att man som lärare särskilt påpekar att de allra flesta individerna i de olika grupperna som uppvisar överrisker faktiskt ej förekommer i brottsliga

---

¹⁸⁰ Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet, sid 219.

sammanhang och att förklaring till att en viss person begår brott är komplext och att det finns en kombination av olika faktorer som samverkar med varandra. Samtidigt vill jag betona att detta "integritetsproblem" med dagens läroböcker delvis är större i o m att man lyfter upp färre riskgrupper (pojkar/män, ungdomar och socioekonomisk/psykosocialbakgrund). Nu skulle perspektivet breddas vilket betyder att riskgrupperna relativt sett får ett mindre fokus. Att som undersökta läroböckerna lyfta fram socioekonomiska och psykosociala faktorer kan från ett värdegrundsperspektiv redan nu ses som problematiskt. Indirekt blir det utpekande för de elever som har mer eller mindre uttalade problematiska hemförhållanden.

Att alla perspektiv bakom brottslighet ges lika stort utrymme i läromedlen är varken rimligt eller troligt. Det förefaller naturligt att ett ämne som samhällskunskap i högre grad ska fokusera på de samhälleliga faktorerna bakom brottslighet. Vidare har förmodligen författarna till läromedlen i samhällskunskap sin bakgrund inom humaniora och ej naturvetenskap, vilket även detta möjligen bidrar till val av perspektiv. Att den överrepresentation i brottsstatistiken som finns bland olika invandrargrupper och personer med en biologisk sårbarhet ej presenteras i läroböckerna ser jag inte som förvånande. Det bekräftar mina tidigare erfarenheter som samhällskunskapslärare. Den kanske enklaste förklaringen till detta är att det inte finns en lättillgänglig och aktuell statistik på området. Intervjun med läroboksförfattaren indikerar att så kan vara fallet. Både Brå och SCB har brister i detta avseende. Jag tror dock att förklaringen till att ej behandla dessa frågor ligger mycket djupare än så. Förmodligen vill man ej peka ut vissa grupper i samhället som "kriminella", detta är speciellt känsligt om det finns elever med ADHD-diagnos eller invandrarbakgrund i klassen. Intervjun pekar på detta. Ett annat motiv kan vara att man inte vill skapa motsättningar mellan olika grupper i samhället eller att man vill framstå som politiskt korrekt och inte riskera att framställas som främlingsfientlig. Jag noterar även att detta ligger i linje med den övergripande tendensen från andra läroboksanalyser där invandring till Sverige enbart framställs som positivt. Anknyter vi detta till den strukturalistiska modell över vad som påverkar innehållet i läromedlen hänvisar den intervjuade läromedelsförfattaren till styrdokumentens centrala roll i sammanhanget. Genom att referera till styrdokumentet flyttas fokuset i diskussioner kring valet av innehåll från läroboksförfattaren till faktorer utanför dennes kontroll. I detta fall ställer jag mig reserverande till ett sådant uttalande och anser att detta endast är retorik. Jag skulle vilja vända på resonemanget och påstå att det vi med säkerhet vet vad som *inte* är bestämmande i valet av det innehåll som varit föremål för denna uppsats är just styrdokumentet. Snarare tvärt om. Styrdokumentet påtalar vikten att belysa olika samhällsfenomen allsidigt och nyanserat, något som denna undersökning visat att det finns vissa brister i. Vad som i realiteten styr valet av perspektiv i lag och rätt är det svårt att uttala sig om. Det kan vara ex lärobokstradition, förlagets krav, det allmänna debattklimatet eller en kombination av dessa faktorer.

Av flera skäl ser jag denna vinklande beskrivning av de två samhällsfenomen migration och brottslighet som problematiskt. För det första är det en demokratiskt rättighet att barnen

ska få relevant fakta presenterade och en allsidig presentation av ett samhällsfenomen. Därför är det viktigt att läroböckerna inte medvetet och systematiskt utelämnar vissa beskrivningar/information. För det andra blir det problematiskt att diskutera fenomen som migration och kriminalitet om viktiga fakta och perspektiv utelämnas. Hur ska vi kunna få en saklig och nyanserad debatt om ex hur stora volymer migranter vi i Sverige ska ta emot om inte problem med migration även diskuteras? I ett demokratiskt samhälle måste denna debatt föras men tydligen inte i skolan. Var ska den föras då? På sociala medier, vid köksbordet? För det tredje tror jag denna strategi kan bli kontraproduktiv. När inte fakta i ämnet presenteras riskerar det istället att det medvetet eller omedvetet sprids olika typer av fördomar, osanningar eller spekulationer. På sikt kan detta vara en grogrund till främlingsfientlighet och konflikter mellan olika grupper i samhället. Har vi inte fakta riskeras debatten både polariseras och radikaliseras. För det fjärde sätter detta lärarna i en mycket prekär situation. Läroboken ses i mångt och mycket som en garant för att undervisningen ligger i linje med läroplanerna. Läroboken ska vara allsidig och aktuell. Om jag som lärare väljer att redovisa andra fakta och perspektiv än de som läroboken tar upp vad händer då? Kommer det att bland kollegor, föräldrar och elever ställas funderingar om jag har dunkla motiv med min undervisning? Ses jag som främlingsfientlig eller drar man tom fram "rastistkortet"? "Incidenten" på KTH våren 2018 där en student riskerade stängas av pga att denne på uppmaning presenterade statistiska fakta kring brottslighet och invandring tyder på att lärare måste agera med stor försiktighet i dessa frågor. Skolledningen backade dock från den tidigare uppfattningen att studenten i fråga hade kränkt personen med utländsk bakgrund på skolan genom att sprida vissa "politiska idéer", vilket medförde att utredningen lades ned.¹⁸¹ Dock är detta ett tecken i tiden och visar på den stora nervositet som finns i frågan bland läroanstalter runt om i landet. För det femte kan detta i ett längre perspektiv riskera att tilliten för skolan och "etablissemangen" skadas. När läroböcker och lärare tiger om att lyfta upp frågan om brottsligheten i de socialt marginaliserade utanförskapsområdena trots att detta flitigt behandlas i media kan detta bidra till att elever och föräldrar i mer vid bemärkelse tappar förtroende för skolan som institution.

7.1 Nya frågor

Studiens resultat ger några uppslag att gå vidare med. Det skulle vara intressant att undersöka samma upplägg på ett större material av läroböcker, finns samma tendens i dessa? Med fördel kan detta kompletteras med en innehållsanalys av andra typer av läromedel som lärare använder av i arbetsområdet lag och rätt, ex filmmaterial, studiebesök, material från TV och tidningar osv. Interjuver med elever kan bringa klarhet i hur dessa upplever undervisningen och läromedlen kring de frågor denna uppsats undersöker. Från ett strukturalistiskt perspektiv vore en god metod att genomföra ett större antal intervjuer med läroboksförfattare och kanske även redaktörer för att tydligare bringa klarhet kring de faktorer som påverkar innehållet i böckerna.

---

¹⁸¹ <http://www.friatider.se/ny-ljudinspelning-avsl-jar-kths-olagliga-siktspolicy-studenter-f-r-inte-sprida-politiska-sikter>

8.0 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

8.1 Elektroniska källor

Aftonbladet (hämtad 18-05-28): <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/rLKwKR/unik-granskning-112-pojkar-och-man-domda-for-gruppvaldtakt>.

Brå (hämtad 18-05-28) <https://www.bra.se/brott-och-statistik/kriminalstatistik/misstankta-personer.html>.

(hämtad 18-05-28) <https://www.bra.se/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2018-05-08-bra-overvager-studier-om-brott-och-migration.html>

(hämtad 18-05-28) <https://www.bra.se/nytt-fran-bra/arkiv/press/2018-01-16-oron-for-brottsligheten-okar.html>.

(hämtad 18-05-28) <https://www.bra.se/brott-och-statistik/statistiska-undersokningar/nationella-trygghetsundersokningen.html>.

Expressen (hämtad 18-05-28) <https://www.expressen.se/nyheter/brottscentralen/qs/de-ar-mannen-som-valdtar-tillsammans/>.

(hämtad 18-05-28) <https://www.expressen.se/nyheter/attacker-mot-blaljus-personal-okar-i-landet/>.

Fria tider (hämtad 18-05-28) <http://www.friatider.se/ny-ljudinspelning-avsl-jar-kths-olagliga-siktspolicy-studenter-f-r-inte-sprida-politiska-sikter>

Migrationsverket (hämtad 18-05-28): <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Oversikter-och-statistik-fran-tidigare-ar.html>

Migrantinfo (hämtad 18-05-28): <https://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/>.

Novus (hämtad 18-05-28): <http://novus.se/wp-content/uploads/2017/05/6ee6b60be7d2433cb158c92fbdfef00c.pdf>

(hämtad 18-05-28)
<http://novus.se/wpcontent/uploads/2016/08/c3f39bd094c0ea44eac17169edccb55e.pdf>

SCB (hämtad 18-05-28): <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/helarsstatistik--rikt/befolkningsstatistik-sammandrag/>.

Skolvärlden (hämtad 18-05-28): <http://skolvarlden.se/artiklar/atta-av-tio-larare-hinner-inte-granska-laromedel>

SVT (hämtad 18-05-28): <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/m-antalet-utanforsksomraden-okar>.

(hämtad 18-05-28): <https://www.svt.se/nyheter/svtforum/bra-otryggheten-i-sverige-okar>.

(hämtad 18-05-28): <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/uppsala/kraftig-okning-av-anmalda-valdtakter>.

Texttv (hämtad 18-05-28): <https://texttv.nu/106/50000-i-sverige-utan-tillstand-17207579>.

8.2 Tryckta källor

Ammert Niklas (red), *Att spegla omvärlden – Löromedelsstudier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Pozkal Polen, 2011.

Alvesson Mats, Sköldberg Kaj, *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, andra upplagan, Studentlitteratur, Replika press, Indien, 2009.

Arwe David, *Problematisering och ideologi i läroböcker om EU*, Examensarbete Akademin för hållbar samhälls och teknikutveckling, Mälardalens Högskola, 2010
Bryman Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber Ekonomi, 2002.

Bergström Göran, Boréus Kristina, *Textens mening och makt*, Studentlitteratur, Lund 2012.

Brå; *Brottslighet bland personer födda i Sverige och utlandet*. Rapport 2005:17. Norstedts 2005.

Brå, *Orsaker till brott bland unga – En kunskapsinventering*, 2009-05-20

Brå, *Återfall i brott – Mönster i risken för återfall i brott bland lagförda personer*. Rapport 2012:15

Brå, *Skjutningar 2006-2014 omfattning, spridning och skador*, Kortanalys 7/2015. URN:NBN:urn:nbn:se:bra-36.

Brå, *Kriminella nätverk och grupperingar*, Rapport 2016:12.

Brå, *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner – en uppföljning*, Rapport 2016:13, Stockholm 2016.

Brå, *Personer lagförda för brott 2016*, slutgiltig statistik.

Brå; *Skolundersökningen 2015* Rapport 2016:21.

Danmarks statistik, *Invandrere i Danmark 2016*, Udgivet af Danmarks Statistik November 2016.

Eagleton Terry, *Ideologi an introduction*, Verso, Marston Book services Ltd, Oxfordshire 2007.

Engdahl Oskar, Lindgren Sven-Åke, *Varför begår människor brott?*, Studentlitteratur, Lapaprint Latvia 2017.

Ekholm Thomas, Björkgren Per, Nygren Lovisa och Resberg Bente, *Människan, brottet och följderna – om kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, Åttonde utgåvan, Natur & Kultur, Lettland 2016.

Ekholm Thomas, Engström Gunnar, Göransson Birgitta, *Människan, brottet och följderna*, Sjunde upplagan, Natur och kultur, Stockholm 2011.

Fritz Sara, *Läroboken I samhällskunskap – Ett tidsdokument*, Examensarbete, Lärarutbildningen, Malmö Högskola 2011.

Goldberg Ted (red), *Samhällsproblem 7:e upplagan*, Kapitel 9 Alkohol av Karin Helmersson Bergmark, Studentlitteratur, Elanders 2010.

Halvars Moa, Karlsson Fanny, *Sociala band och socioekonomisk bakgrund som orsak till ungdomsbrottslighet*, Kandidatuppsats i sociologi, sociologiska institutionen 2016, Stockholms universitet.

Johnsson Harrie Anna, *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia för åk 7-9 med fokus på rasism, främlingsfientlighet och intolerans*, Forum för Levande Historia 2016.

Kriminalvården, *Begåvning och brottslighet bland svenska män*, 2010.

Kriminalvården, *Orsaker till kriminalitet – sammanfattningsrapport*, Projektnummer 2013:267, 2014.

Lab Steven P, *Crime prevention. Approaches, practices and evaluations*. Anderson Publishing/LexisNexis, Co, 2014.

Lilly J. Robert, Cullen T. Francis, Ball A. Richard, *Criminological theory – context and consequences, 5th edition*, SAGE publications, 2011.

Lövkrona Inger (red), *Mord, misshandel och sexuella övergrepp – Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic academic press, Falun 2001.

Polismyndigheten, *Rapport om allvarliga och organiserad brottslighet 2016*, Nationella operativa avdelningen. Dnr:A479.632/2016.

Prio Samhälle 7, Sanoma utbildning, Lettland 2013.

Rostami Amir, *Tusen fiender – en studie om de svenska gatugängen och dess ledare*, Linnéuniversitetet Nr 001, 2013.

Rutter Michael, Giller Henri, Hagel Ann, *Antisocial behavior by young people*, Cambridge University press, 1998

Sahlin Ingrid, *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund 2000, Arkiv förlag.

Samhälle idag 7 SOL 4000, Natur & kultur, Lettland 2016.

Sarnecki Jerzy, *Introduktion till kriminologi*, Studentlitteratur, Pozkal Polen 2009. Skolverket rapport 284, 2006. Läromedlens roll i undervisningen.

SO:S SO-serien från Liber. Tredje upplagan Egypten 2014.

Skolverket, *Läromedlens roll i undervisningen*, rapport 284, 2006.

Skolverket, *Lgr 11*, Fritzes, Stockholm 2011.

Statistisk centralbyrå, *Kriminalitet og straff blant innvandrere og ovrig befolkning*, Rapporter 21/2011.

Stockholmsenkäten Årsrapport 2016, Socialförvaltningen, Stockholms stad.

Vetenskapsrådet; *God forskningssed*, Stockholm 2017; ISBN 978-91-7307-352-3.

8.3 Övriga källor

Telefonintervju 2018-04-11 av en läroboksförfattare till en av läroböckerna som analyseras i uppsatsen.

9.0 BILAGOR

9.1 Bilaga 1. Kodschema - Prevventionsmodeller

Preventionsmodeller			
Strukturförändringsmodell	Socialisationsmodell	Kontrollmodellen	Effektivisering av institutionsmodellen
Rättighetslagstiftning	Integration i samhället	Kontrollera social ordning	Samordning mellan myndigheter, organisationer, privatpersoner, skolor och företag
Förbättra levnadsförhållanden	Behandlingsprogram	Tvångsomhändertagande	Effektivisering av myndighetsarbete
Strukturella förändringar	Utbildning	Ordningsverksamhet	Samverkansprogram
Stödjourer	Attityd- och normpåverkan	Övervakning	Institutionella förändringar förebygger brott och stärka brottsoffren
Kvinnojourer	Självbestämmanderätt	Inkapacitering	Lättnader i sekretesslagstiftning
Brottsofferjourer	Informationsprojekt	Väktare	Skärpta förbud, ordningsregler och strängare sanktioner
Social service	Frivillig vård, omsorg och terapi	Kameraövervakning	Spaningsregister
	Socialtjänst och kriminalvård frivillig	Föräldravandring	
	Individanpassade åtgärder	Straffskärpningar/ kriminalisering	
	Behandlingsprogram	Kostsamt att begå brott	

9.2 Bilaga 2. Kodschema - Ett brottsfall

Ett brottsfall. Exemplet i SO:S - Samhället					
Brottets art	Förövarens kön	Förövarens ålder	Förövarens etnicitet	Förövarens bakgrund	Beskrivning av förövaren
	Man		Svensk	Familjens socialgrupp	Motiv
	Kvinna		utländsk		Hur hamnade personen i kriminalitet?
	okänd				

9.3 Bilaga 3. Kodschema - Bildanalys

Bildanalys – SO:S Samhälle					
Variabler	Bild 1 s. 57				
Vem/vilka avbildas?	Illustration av Tre klottrande ungdomar				
Kön	3 st pojkar, 1 flicka				
Ålder	Högstadiet?				
Etnicitet	Nordeuropeisk (ljus hår) 2 st oklart				
Miljö / Sammanhang	Klottrar skolans yttervägg				
Bildtext	-				
Bildsättning/ perspektiv	Överst på sidan till höger. En ungdom riktar blicken mot betraktaren En ungdom i profil och en ungdom med huvu vänd med ryggen mot läsaren				

9.4 Bilaga 4 - Intervjufrågor läromedelsförfattare

- 1) Berätta om din bakgrund: t ex utbildning, vad du jobbat med tidigare.
- 2) Hur sker processen ut när ni skriver en läromedelstext t ex arbetsområdet Lag och rätt, från idé till färdig produkt?
- 3) När ni hänvisar till brottsstatistik, vilken brottsstatistik hänvisar ni till och vad är syftet med detta?
- 4) Tycker ni att det finns en god tillgång till en relevant och aktuell brottsstatistik?
- 5) Vilka perspektiv på brottslighetens orsaker har ni valt att redovisa i er text, varför har ni valt att redovisa dessa?
- 6) Vilka perspektiv på brottslighetens orsaker har ni valt att inte redovisa i er text, varför har ni valt att utelämna dessa?
- 7) Samhällskunskap är ett ämne som ska behandla aktuella samhällsfrågor, hur görs detta i er text?
- 8) Vad styr utformningen av innehållet i arbetsområdet Lag och rätt? Ranka dessa aspekter från 1-5 där 1 är lägst och 5 är högst.
Styrdokument (läroplaner och kursplaner), brukare (lärare/elever), aktuell forskning, lärobokstradition, förlagets åsikter/krav, aktuell samhällsdebatt, inrikes/utrikespolitiska händelser
- 9) Anser in att det är relevant att omarbeta innehållet i avsnittet Lag och rätt, varför, varför inte?